

О. В. КАЛАШНИК, О. А. ОЛЕКСЕНКО, О. В. ХАЛІМАН

*Присвячуємо 300-річчю
від дня народження Г. С. Сковороди*

**ХУДОЖНЯ СЕМАНТИКА
Й СТИЛІСТИКА ЗАЙМЕННИКА
В УКРАЇНСЬКІЙ ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ
II пол. XX – поч. XXI ст.**

Монографія

УДК 811.161.2'367.626:821.161.2-1

К 17

Рецензенти:

Степаненко М. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Калашник Ю. І., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Рекомендувала до друку вчена рада

*Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол №6 від 02 вересня 2022 року)*

Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В.

К 17 Художня семантика й стилістика займенника в українській інтимній поезії II пол. XX – поч. XXI ст.: монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2022. 160 с.

ISBN 978-966-1630-57-3

У монографії висвітлено низку теоретичних проблем, пов'язаних із визначенням морфологічного статусу займенника, його системних семантичних ознак. Змодельовано здатність цього класу слів до семантичної реалізації в текстах української інтимної лірики. З'ясовано стилістичний потенціал займенників, їхню участь у творенні художніх фігур і тропів.

Для науковців, викладачів, здобувачів філологічного фаху в закладах вищої освіти, учителів української мови і літератури.

УДК 811.161.2'367.626:821.161.2-1

ISBN 978-966-1630-57-3

© Калашник О. В., Олексенко О. А., Халіман О. В.,
2022 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	5
----------------------------	---

Розділ 1. СВОЄРІДНІСТЬ ЗАЙМЕННИКА ЯК МОРФОЛОГІЧНОГО КЛАСУ СЛІВ	8
---	---

1.1. Питання про морфологічний статус займенника	8
1.2. Прономінативи як семантичний клас	20
1.2.1. Семантичний потенціал особових займенників	22
1.2.2. Семантичний потенціал присвійних займенників	32
1.2.3. Семантичний потенціал вказівних займенників	35
1.2.4. Семантичний потенціал заперечних займенників	37
1.2.5. Семантичний потенціал неозначених займенників	38
1.2.6. Семантичний потенціал питальних займенників	42
1.3. Поняття “інтимна поезія” в літературознавстві	43
1.4. Мовні засоби інтимізації тексту	46

Розділ 2. ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОНОМІНАТИВІВ В ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ	52
--	----

2.1. Займенник у парадигмі поетичного тексту	52
2.2. Займенник як засіб вираження імпліцитних смислів	55
2.3. Художньо-семантичне наповнення особових прономінативів	60
2.3.1. Моделі Я-ТИ, Я+ТИ=МИ	61
2.3.2. Модель Я-ВИ (Я-ТИ-ВИ)	66
2.3.3. Атрибутивна сполучуваність особових займенників	70
2.3.4. Займенники 3-ї особи в інтимній поезії	74
2.4. Художньо-семантичне наповнення присвійних займенників	76
2.4.1. Модель МІЙ+ТВІЙ=НАШ	76
2.5. Художня семантика вказівних займенників в інтимній поезії	82
2.5.1. Пряме значення вказівних прономінативів	82
2.5.2. Редукція семантико-граматичних ознак вказівних займенників	83

2.6. Комунікативно-прагматичний ефект вживання неозначених займенників в інтимній поезії	85
2.7. Художньо-семантичне наповнення заперечних займенників в інтимній ліриці	92
Розділ 3. ЗАЙМЕННИК ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ	
СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР	100
3.1. Стилiстичний потенціал займенників у поетичному тексті	100
3.2. Пронімінативи як виразники стилістичної фігури повтору	101
3.2.1. “Згущення” займенникових форм як засіб повтору	103
3.2.2. Пропуск, явище редукції семантико-граматичних значень займенників	105
3.2.3. Займенники в складі художньої анафори як стилетвірні елементи інтимної лірики	108
3.2.4. Пронімінативи як складники епіфори й анепіфори	116
3.2.5. Дейктичні повтори інтимної лірики, заґрунтовані на стилістичній фігурі антитези	123
3.2.6. Інші види повтору в інтимній ліриці за участі займенників	125
3.3. Дейктична антитеза в інтимній поезії	128
3.4. Тропеїстика інтимної поезії за участі займенників	131
ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	138
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	143
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	158

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дослідники поетичного мовлення неодноразово відзначали, що в умовах обмеженого мовного простору ліричного твору семантична структура слова набуває кількох змістових рівнів. У поетичному тексті процеси семантичного нарощення змісту притаманні всім частинам мови. Естетичне й смислове навантаження несуть як повнозначні, так і службові слова, як ядерні, так і периферійні частини мови.

Семантика різних частин мови в її вияві в художньому стилі є предметом досліджень багатьох мовознавців. Це викликано тим, що функціонування слова в художньому тексті, зокрема поетичному, ніколи не обмежується його прямим значенням, а завжди набуває нових смислів, що пояснюється особливою структурою таких текстів: обмеженістю обсягу й максимальністю змістової та виражальної сторін. У поетичному тексті процес нарощення смислів відбувається найбільш інтенсивно, і це зумовлює те, що слово стає семантично складним, збільшується кількість його значеннєвих асоціацій. Цей процес характерний для всіх частин мови, проте серед займенників він позначений своєрідністю, як своєрідним є й сам морфологічний клас прономінативів.

Є. Сидоренко, відзначаючи вагомий внесок, який зробили вітчизняні лінгвісти у вивчення прономінативів, констатує об'ємність і глибину проблеми вивчення займенниковості, наголошуючи на тому, що прономінативи й у майбутньому будуть об'єктом численних наукових студій [198].

Прономінативам як особливому морфологічному класу слів приділена значна увага в численних наукових працях українських та зарубіжних мовознавців (В. Виноградова, І. Вихованця, М. Жовтобрюха, Л. Маловицького, В. Мігіріна, В. Ожогана, М. Откупщикової, О. Падучевої, О. Петрової, М. Плющ, О. Селіверстової, Є. Сидоренко, М. Федорової, Н. Шведової та ін.).

Аналіз сучасного стану дослідження семантики й функцій прономінативів у структурі тексту показав, що це питання вивчали на матеріалі як українських, так й іншомовних текстів різних стилів і жанрів

(Г. Волчанська, Я. Гін, І. Дудко, С. Золян, Т. Матвійчук, Л. Мацько, О. Олексенко, Н. Петренко, О. Селіверстова, Л. Синельникова, Т. Сільман, О. Скоробогатова, Н. Тесленко, М. Федоров, Р. Якобсон та ін.), проте недослідженою залишається сфера використання займенників у мові інтимної лірики другої половини XX – початку XXI ст. – періоду оновлення української поетичної картини світу з опертям на мовно-літературні традиції, де прономінативам відведена особлива роль носія “безіменності” як характерної риси цього ліричного жанру, що й спонукає до з’ясування художньо-семантичного наповнення та вияву стилістичного потенціалу прономінативів у текстах інтимної лірики II пол. XX – початку XXI століть.

Для цього важливо схарактеризувати методологію дослідження та його науковий інструментарій, обґрунтувавши наукові засади вивчення займенника як одиниці мовної системи та одиниці мовлення; проаналізувати категоріальні ознаки та семантичний і прагматичний потенціал займенника; розглянути й описати проблеми, яких торкалися науковці, досліджуючи семантику займенника; окреслити основні художньо-семантичні моделі займенників як смислові конструкти, усталені в текстах інтимної лірики; визначити характер художньо-семантичного наповнення займенника в текстах інтимної лірики; виявити поширені в українській інтимній поезії зазначеного періоду стилістичні із структурно-смисловою домінантою – займенником; з’ясувати роль прономінативів у стилістичному моделюванні української поетичної картини.

Джерелом дослідження стали твори інтимної, включно любовної та еротичної лірики II пол. XX – поч. XXI ст., як макротекст. Зазначений період обрано тому, що від поетів-шістдесятників почалася епоха другої хвилі модерну – оновлення української поетичної картини світу, зокрема інтимної лірики, яке за тяглістю традицій перейшло в третю хвилю – поетів дев’яностих, що триває й досі. Матеріал узято із творів Т. Алексик, І. Андруссяка, А. Бабічевої, К. Бабкіної, Ю. Бедрика, Ю. Винничука, О. Високого, М. Вінграновського, О. Галети, Н. Горішної, В. Гужви, М. Даниленко, Л. Демської, І. Драча, С. Жадана, О. Забужко, В. Іващенко, Ю. Издрика, К. Калитко, Т. Карабовича, Л. Кисельова, А. Кичинського, М. Кіяновської, Л. Костенко, В. Крищенко, Г. Крук, Д. Лазуткіна, М. Луківа, А. Любки, В. Мельника, К. Москальця, Б. Олійника, Ю. Островершенка, Д. Павличка, Н. Пасічник, М. Савки, В. Стах, С. Татчина, Б. Томенчука, В. Шовкошитного, М. Шунь.

Інтимна лірика – це та, панівним мотивом якої є особисті, зокрема любовні переживання ліричного героя / героїні. Близькі за значенням назви – *інтимна лірика, інтимна поезія, любовна лірика*.

Для дослідження взято за основу такі методи: *описовий* для презентації основних результатів аналізу: він передбачає виявлення, систематизацію та з'ясування специфіки функціонування займенника в поетичному тексті; *гіпотетико-дедуктивний*, що зумовлює вибірку фактичного матеріалу; метод *лінгвістичного спостереження та контекстуального аналізу* використано для визначення конкретних умов, у яких уживаються досліджувані одиниці; під час опису фактичного матеріалу застосовано *семантичний аналіз* текстового значення займенника та *семантико-стилістичний*, що спрямований на визначення взаємозв'язку семантики займенника й загального стилістичного забарвлення інтимної поезії, вияву закономірностей нарощування смислових елементів унаслідок повтору займенників; *інтерпретаційно-текстовий* аналіз, який слугує встановленню змістової характеристики вживаних займенників як інструментів реалізації авторського задуму; метод *лінгвістичного моделювання*, що дав змогу виявити художньо-семантичні займенникові універсалиї в текстах інтимної лірики.

У цій монографії вперше в українському мовознавстві досліджено питання семантики, стилістичної спроможності та значущості займенників в українській інтимній поезії: уперше здійснено спробу окреслити художню семантику займенників різних розрядів у текстах інтимної лірики, виявити стилістичні преференції прономінативів, зокрема особливості стилістичних фігур, утворених за допомогою займенників. Уперше характер уживаності займенників в аналізованих текстах представлено у вигляді художньо-семантичних моделей. Робота актуалізує один із напрямів лінгвопоетичних студій – вивчення потенційних можливостей окремих частин мови, що виступають у художньому тексті маркером прагматики – образності, емоційності, експресивності.

Розширено уявлення про займенник як один з універсальних засобів поетичного мовлення, що уможливило подальшу розробку теоретичних положень сучасної поетичної морфології, лінгвостилістики й лінгвопрагматики щодо семантичної та стилістичної диференціації мовних одиниць.

РОЗДІЛ 1.

СВОЄРІДНІСТЬ ЗАЙМЕННИКА ЯК МОРФОЛОГІЧНОГО КЛАСУ СЛІВ

1.1. Питання про морфологічний статус займенника

Одним із суперечливих питань сучасного мовознавства є статус займенника в системі частин мови. І зараз дослідники називають його «одним з найбільш загадкових класів слів, навколо якого до сьогодні продовжуються жваві дискусії» [44, с. 42].

Прономінативи становлять різноплановий, неоднорідний лексико-граматичний розряд мовних одиниць. Незважаючи на важливу роль займенників у мові й мовленнєвій практиці, їхні суперечливі для внутрішньої системної організації риси зумовили різні, часто кардинально протилежні підходи до тлумачення й кваліфікації частини мовної природи, лексико-семантичних і граматичних характеристик, функційного призначення цих слів, а також спричинили дискусію щодо визначення займенникового статусу. Учені відзначають, що займенник вирізняється з-поміж інших повнозначних частин мови особливою денотативною сутністю, загальнокатегорійною дейктичною функцією, семантичною своєрідністю, неоднорідністю граматичних категорій, що полягає в співвідносності форм окремих його розрядів та спільності морфологічних ознак і властивостей, синтаксичних функцій з іменниками, прикметниками, числівниками та прислівниками, а також виразними словотвірними та функційними можливостями [71, с. 1].

Семантична та функційна особливість займенників відображають різні лінгвістичні терміни на позначення цього класу слів. Зокрема, уживають запозичене з латинської мови прономінатив (*pronomen* – ‘замість імені’), займенник (у традиційному тлумаченні) й займенникове слово (з новітніх лінгвістичних позицій). У різні періоди у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві займенники розглядали як “слова-субститути” (Л. Блумфілд, Є. Вольф), “проформи” (З. Харріс),

“репрезентанти” (Ф. Брюно), “пусті” (Л. Теньєр), “беззмистовні” слова (С. Кацнельсон), “шифтери” (О. Єсперсен, Р. Якобсон) і т. ін.

По-різному подано інформацію про досліджувані одиниці й у сучасних термінологічних словниках. Зокрема, О. Селіванова наводить лише термін *займенник* [197, с. 153–154]. У словнику А. Загнітка фіксуємо *займенник, займенник-іменник, займенник-підмет, займенники-прикметники, займенник-прислівники, займенник-сполучне слово, займенник-числівник, займенник ВІН, ЦЕЙ як позначення присутньої особи, займенник зворотний, займенник присвійний другої та третьої особи в поєднанні з антропонімом або топонімом, займенник присвійний МІЙ, НАШ авторський, займенник присвійний МІЙ, НАШ при особовому імені, займенники анафоричні, займенники відносні, займенники вказівні, займенники дейктичні, займенники заперечні, займенники іменникові, займенники логофоричні, займенники неозначені, займенники означальні, займенники особові, займенники особові в граматиці, займенники питальні, займенники прикметникові, займенники присвійні, займенники прислівникові, займенник сподівання, займенники числівникові, займенникові слова* [84, с. 290–294].

Сьогодні виокремлюють такі підходи до розуміння частиномовної сутності прономінатива: 1) займенник – особлива повнозначна частина мови; 2) займенник не є самостійною частиною мови; 3) деякі займенники є окремим класом слів, деякі входять до складу інших частин мови.

Аналіз граматичних праць українського мовознавства ХХ–ХХІ ст. демонструє, що як окрему частину мови займенник виділяли С. Смаль-Стоцький, О. Курило, Є. Тимченко, В. Сімович, М. Левицький, П. Ковалів, Ю. Шевельов, Л. Булаховський, Б. Кулик, І. Матвіяс, Є. Чернов, М. Жовтобрюх, М. Плющ, О. Пономарів, В. Горпинич, О. Микитюк та ін. Таке саме трактування послідовно репрезентоване у вишівських та шкільних підручниках і посібниках. Напр., М. Жовтобрюх уважав, що «займенники становлять окрему самостійну частину мови. Розподіляти належні до їх складу слова між іменниками, прикметниками та прислівниками немає будь-яких підстав, хоч залежно від їх співвідносності з іншими частинами мови, виконуваних ними вказівних функцій вони поділяються на іменникові, прикметникові, числівникові та прислівникові» [81, с. 22].

Думка про несамотійний характер займенника поширена серед мовознавців здавна. Це пояснює «морфологічна й функційна неоднорідність цього класу слів, відсутність власного граматичного значення, відмінного від граматичного значення іменника й прикметника, та відсутність особливих, властивих лише займеннику, синтаксичних функцій» [215, с. 78].

У російському мовознавстві К. Аксаков, Ф. Буслаєв, О. Пешковський, О. Шахматов заперечували наявність підстав для кваліфікації займенника як окремої частини мови. Зокрема, Ф. Буслаєв і О. Шахматов [29, с. 86–89; 250, с. 220–221] називали їх службовими словами, що «не мають самотійного реального значення, тобто не позначають ні предметів, ні осіб у відношенні їх до певних постійних ознак, ні якостей чи властивостей, узятих самих по собі, безвідносно до інших якостей чи властивостей. Значення займенників передусім відносне, тобто вони слугують показниками відношень предмета чи особи до тих чи тих явищ; <...> займенники можуть виявитися заміщувачами кожного предмета, особи взагалі чи бути приєднаними до кожного предмета, особи взагалі для позначення їхніх відношень до інших предметів, осіб» [250, с. 220–221]. О. Пешковський відносив займенники до іменників, прикметників, прислівників і числівників та зазначав, що ці слова позбавлені предметного значення й, маючи лише формальне граматичне, виконують виключно вказівну (дейктичну) функцію. На основі формальної подібності до відповідних частин мови слова (рос.) *я, ты, он, кто, что* вчений уважав займенниковими іменниками, *мой, твой, какой, иной, тот, этот* – займенниковими прикметниками, слова на зразок *по-моему, по-твоему, как, так, иначе, где, здесь, там, тут* – займенниковими прислівниками [185, с. 154]. Подібний погляд на займенники відстоювали М. Дурново, М. Откупщикова, М. Петерсон, Д. Ушаков, П. Фортунатов, Л. Щерба та ін.

Як окрему частину мови В. Виноградов виділяв тільки предметно-особові, оскільки ці займенники залишаються «поза системою живих граматичних класів», а близькість до іменників «не змогла стерти в цих словах граматичної своєрідності, притаманної особливому класу займенників», інші ж розподілив між частинами мови як такі, що злилися «з категоріями прикметників, прислівників, сполучників,

часток». Група особових і предметних займенників, на думку вченого, «обтяжена суто формальними функціями, що послаблює їхню лексичну повнозначність і синтаксичну самостійність» [36, с. 265]. Показово, що В. Виноградов назвав підрозділ, присвячений займенникам, «*Грамматические пережитки местоимений как особой части речи в современном русском языке*» [36, с. 264–281]. Учений сформулював сутність труднощів щодо виділення прономінатива як окремої частини мови: об'єднання всіх займенників порушить цілісність системи частин мови, оскільки в класі займенників виявляться слова різної граматичної природи; розподіл їх за іншими категоріями призведе лише до того, що їх усе одно доведеться виділяти в особливі розряди серед як прикметників, так і іменників [36, с. 258]. На цьому наголошують й українські мовознавці, порівн.: «...зближення різних займенників з різними називальними частинами мови здебільшого буває неповне; лишається дуже часто різниця і в способі відмінювання, і в характері вживання» [254, с. 304].

Теорія про граматичну неоднорідність прономінативів набула поширення й в українському мовознавстві. У граматиках ще П. Горещкий, І. Шаля [54], М. Наконечний описували займенники в межах розділів про іменники й прикметники. На думку О. Потебні, займенники, утративши в процесі еволюції мовної системи свою граматичну специфіку, зберегли своєрідність семантичної природи: «Вони не показують предметів, якостей, обставин й інших явищ дійсності, а вказують чи натякають на них, проте їх усе ж таки не можна беззастережно оголосити формальними словами. Серед займенників є слова й предметні, конкретні, і предметно-формальні <...> і суто формальні» [189, с. 39]. Тому вчений, хоч і не вважав займенник самостійною частиною мови, відносив його до своєрідного лексико-семантичного типу слів, які можна класифікувати за значенням на певні лексико-семантичні групи.

У другій половині ХХ ст. окремі дослідники підтримують таку думку. Зокрема, І. Кучеренко трактує займенники як іменники третього періоду – з узагальнено-вказівною семантикою (особові, особово-вказівні, зворотний, відносно-питальний, заперечний і неозначений займенники) [135, с. 17–18]. Мовознавець наводить критерії, за якими виокремлюють частини мови (власне значення, граматичні категорії, синтаксичні функції, особливі засоби словотвору) й підсумовує: ці

слова мають значення предметності, граматичні категорії й роль у реченні такі самі, як в іменника, тому ці “узагальнено-предметні слова” є іменниками [135, с. 28–31]. Також учений виокремив “прикметники третього періоду” й “числівники третього періоду”, до яких зарахував займенники прикметникового типу й займенники числівникового типу [135, с. 85].

О. Безпояско, І. Вихованець, В. Ожоган використовують термін займенникові слова, виокремлюючи їх як підкласи іменника, прикметника, числівника або прислівника (прономінативні субстантиви, прономінативні ад’єктиви та прономінативні адвербіативи): «займенникові слова <...> як внутрішні складники відповідних частиномовних класів не утворюють окремої частини мови», а є підкласами іменника, прикметника, числівника або прислівника, «конкретні репрезентанти яких вказують на все те, що має стосунок до безпосереднього акту мовлення» [42, с. 184–185]. О. Безпояско, зараховуючи окремі слова, кваліфіковані як займенникові, до класу іменників («не містять конкретної назви предмета, а тільки в контексті мають споріднену з власне-іменниками категоріальну предметність, поза контекстом вони не зрозумілі мовцеві або слухачеві» [16, с. 17]) й прикметників («мають тотожні граматичні значення відмінка, роду і числа, однакову систему відмінювання і виконують спільну синтаксичну функцію означення-атрибута», «однак позбавлені семантичної конкретності», тому «перебувають у категорії ад’єктива на підпорядкованому становищі» [16, с. 99]), усе ж таки виділяє такі розряди займенників: заперечні, питальні, неозначені, особові, зворотний, присвійні, вказівні, відносні [16, с. 99–100]. В. Ожоган поділяє “займенникові слова” на “прономінативні субстантиви”, “прономінативні ад’єктиви” та “займенникові прислівники” [169, с. 43–48].

Однак ніхто, крім крайніх формалістів, не заперечує, що займенники все ж таки не ідентичні з іншими частинами мови й з огляду на семантику утворюють окрему, відмінну від них, групу слів, яку деякі дослідники пропонують назвати *семантичною категорією* (якщо «частини мови розрізняють за тим, що вони позначають (а також за синтаксичними й морфологічними ознаками), то семантичні категорії – за тим, як вони позначають (називаючи чи вказуючи)» [90, с. 17]).

Питання наявності самостійного значення в займенників відкрито й репрезентоване в лінгвістичних розвідках такими відмінними позиціями: займенники не мають значення, що становить їхню специфіку; займенники не мають постійного значення, воно змінюється в кожному мовленнєвому акті; займенники не відрізняються від інших мовних знаків нестійкістю, непостійністю; їхня своєрідність полягає в тому змісті, який виражає це значення [див. про це: 196, с. 26–27].

Мовознавці чітко узагальнюють причини появи сумнівів щодо цього аспекту [196, с. 29–30]: 1) займенники не належать до категорії “якісних” слів, тобто не характеризують денотат відповідно до його властивостей; 2) займенники не мають постійного класу денотації, що дало підстави, зокрема, О. Єсперсену й Р. Якобсону віднести їх до так званих шифтерів; 3) значення займенників не вичерпується характеристикою учасника події через його відношення до акту мовлення чи через співвідношення з елементами попереднього чи подальшого контексту; у їхньому значенні є щось іще, що конкретизується в контексті.

На думку О. Селіверстової, займенники мають багату семантичну насиченість, а їхні значення абсолютно самостійні: «значення займенників задане в системі мови й не є ситуативно мінливим» [196, с. 29], «значення займенників – це не правила ідентифікації денотата, а відповідна характеристика, яка дається актанту ситуації. Ця характеристика не залежить від контексту й ситуації мовлення» [196, с. 3]. Відсутність стійкої денотативної віднесеності, пояснює названа вище дослідниця, становить, безсумнівно, одну з найважливіших особливостей, до якої приводить своєрідність займенникового значення, проте ця особливість не доводить мінливість самого значення [196, с. 30]. Семантичний зміст будь-якого слова, наголошує О. Селіверстова, конкретизується в мовленні, що проявляється тим сильніше й повніше, чим більш абстрактне й більш узагальнене значення слова [196, с. 30]. Учена стверджує, що в лінгвістичних роботах не наведені докази нестійкості займенникового значення й, до того ж, його відсутності.

Протилежного погляду дотримується І. Вихованець. Він зазначає, що «займенникові слова звичайно позбавлені лексичного значення, тому що вони поза ситуацією, контекстом не відображають,

не називають жодних об'єктів навколишньої дійсності»; «якщо лексичне значення власне-іменників, власне-прикметників, власне-числівників і власне-прислівників індивідуальне й постійне, то у займенникових слів – змінне, повністю залежне від контексту, від мовленнєвої ситуації» [42, с. 184-185].

На специфічну контекстуальну реалізацію займенникового значення й раніше вказували численні вітчизняні й зарубіжні мовознавці. Зокрема, для Е. Бенвеніста займенник, узятий поза контекстом, «є лише пустою формою, що не може бути приписана ні об'єкту, ні поняттю» [264, с. 4], П. Рікер вважає особові займенники “асемантичними”, що самі по собі не мають значення. Вони набувають смислу лише в мовленні, напр., коли хтось говорить “Я”, позначаючи цим “Я” самого себе [266, с. 98].

На думку Ю. Шевельова, особливість займенника полягає в тому, що «він набирає конкретного (предметового) значення – і кожного разу іншого – тільки в конкретних ситуаціях» [253, с. 257]. Це, наголошують дослідники, дає підстави для «витворення у них надзвичайно узагальненого, специфічно “займенникового” значення – вказівки на предмет та його ознаки. Отже, займенник, як й інші частини мови, має не одне, а кілька значень» [138, с. 144–147]. Саме це й відрізняє його від інших частин мови: «Займенники суттєво відрізняються від іменників, прикметників, числівників та прислівників, з якими вони співвідносні. Їм властиве найзагальніше значення, вони ніколи не виступають як назви суб'єкта, об'єкта, якості, кількості, а виконують у мові лише вказівну функцію, отже, їх значення узагальнено-вказівне. Кожен займенник співвідносний з багатьма словами із подібною лексичною семантикою, узагальнює її, але не називає й не розкриває» [81, с. 20].

В. Горпинич також називає визначальною рисою семантики займенників «абстрактний характер, а також надзвичайно широке і загальне значення, що й формує абстрактний характер їх семантики» [55, с. 137]. Співвідношення цих значень у системі мови й системі мовлення, аргументує І. Вихованець, є контекстуально зумовленим: «... узагальнено-вказівний характер їхньої категорійної семантики в мові й мовленнєва опосередкованість їхніх лексичних значень пов'язана з конкретною ситуацією, з відповідним контекстом» [42, с. 184].

В обох варіантах, як зазначав В. Виноградов, «граматика змушена розкривати семантичний бік займенників як окремої “частини мови” або як “екстериторіальної”, “позаграматичної” групи слів» [36, с. 149]. Сучасні мовознавці переконані, що характеристика специфічної семантики прономінативів дасть змогу засвідчити їхній самостійний статус у системі частин мови: «для того, щоб обґрунтувати необхідність самостійної займенникової категорії, слід розкрити особливості займенникової семантики як такої, що має право на “самостійність”» [225, с. 69].

Отже, актуальним є семантичний аспект вивчення займенників. Його прихильники стверджують, що «займенникові слова – це переважно семантичний клас слів, а не граматичний. Вони можуть тяжіти до іменників, прикметників, вимірювальних слів (які самі тяжіють до різних частин мови) і взагалі до будь-чого. Виняткова їхня семантична своєрідність приводить до вияву виняткових синтаксичних і морфологічних функцій» [93, с. 103]. Саме семантична своєрідність не дає змоги цілком зарахувати прономінативи до інших частин мови, порівн.: «При традиційному виділенні займенників в окрему частину мови на основі їх семантики (диференційно семантичною ознакою займенників є узагальненість позначення предметів, якостей, кількості) доводиться в багатьох випадках указувати на співвідносність їх граматичних ознак з іншими частинами мови – іменниками, прикметниками і числівниками <...>. Коли ж займенники за їх морфологічними ознаками зараховують до іменників, прикметників і числівників, виникає необхідність указувати на своєрідність їх семантики в порівнянні з цими частинами мови» [222, с. 266]. Отже, семантичний критерій у визначенні займенника як частини мови переважає над іншими. Різні аспекти семантичної своєрідності займенників, викладені в численних лінгвістичних розвідках, становлять фрагменти загальної інформації, що висвітлює певний елемент займенникового значення й відповідно своєрідність функціонування займенника в мовленні.

Семантична специфіка досліджуваних одиниць своєрідно проявляється в текстах різних жанрів і різного функційного спрямування, на що й звертається увага в цій монографії.

Сучасні лінгвісти продовжують аналіз і узагальнення різних поглядів на природу досліджуваних одиниць. Напр., Н. Тесленко

так описує чотири основні підходи до частиномовної кваліфікації займенників: а) лексичний (займенники позбавлені значення; обґрунтовано їхній розподіл між самостійними частинами мови); б) семантичний (вказано на відсутність значення займенників у системі мови, але їх об'єднано в один клас з опертям на мовленнєвий аспект; констатовано, що займенник має значення в системі мови, але воно особливе, пов'язане з орієнтацією людини в часі та просторі); в) когнітивний (займенники постають одним класом слів через розуміння їхнього значення на рівні смислових конструктів, концептів); г) функційний (власне займенниками виступають лише особові, а інші повністю ототожені із самостійними частинами мови, тому належать до відповідних частиномовних класів) [225, с. 14]. Крім того, названа вище дослідниця коментує сучасний підхід, що ґрунтується на участі займенника в комунікативному акті й сприяє введенню в семантику слова додаткового компонента – позиції мовця. Ідеться про кваліфікацію займенника як одиниці, що забезпечує референцію [225, с. 14], про що йтиметься далі.

Семантика й функційні особливості займенників складні й різнопланові. Залежно від того, «який аспект ставиться в центр дослідження, займенники в сучасному мовознавстві в основному описують під трьома основними кутами зору – формально-граматичним, комунікативним, семантичним» [48, с. 31]. Складним і суперечливим є вияв функцій прономінативів у тексті й у комунікативному процесі. Зважаючи на специфіку займенників як класу слів, мовознавці наголошують, що для них «функційно-семантичний компонент представляє деяку органічну єдність, тобто сплав семантики й функцій» [120, с. 36], тому опис семантики досліджуваних одиниць відтворює деяку вказівку на їхні функції, про що частково вже йшлося вище.

По-перше, це функція заміщення. Уважаючи цю функцію основною для займенників, автор теорії субституції Л. Блумфілд пропонував об'єднати іменники й займенники в одну, більшу частину мови – субстантивні слова, тим самим визнаючи несамостійність займенників [265, с. 269–275].

Пронімінативи часто заміщують «найменування цілих подій і складних ситуацій. Ця властивість зумовлює можливість розширення семантики займенників. Відзначаються особливі випадки вживання

займенників, коли вони стоять замість імен або назв предметів, набуваючи в кожній конкретній ситуації специфічних рис та якостей функціонування тих назв, які вони замінюють» [183, с. 101]. Можливість заміни займенниками інших слів, як правило, іменних, пояснює Л. Мацько, сприяє уникненню повторів, урізноманітненню тексту й створенню цілої гами стилістичних значень (здатність інтимізувати, виділяти, приховувати особу тощо) [152, с. 44–45].

Т. Сільман наголошує, що функцію заміщення займенники виконують лише за умови чергування з повнозначною лексикою, замінюючи яке-небудь попереднє чи наступне слово контексту. Якщо ж це не відбувається, не спостерігається мовленнєва ситуація “антецедент – субститут”, тоді займенники реалізують другу зі своїх найважливіших функцій – автосемантичного позначення особи всередині акту комунікації [19, с. 83].

По-друге, це функція вказівна, або дейктична: «займенник своєю природою не називає нічого безпосередньо, а тільки вказує, окреслюючи предмети або їх ознаки через їх стосунок до особи мовця, місця, часу і характеру його висловлення» [255, с. 257]. Оскільки займенники не номінують, а вказують (“натякають” [90, с. 18]), тому їх кваліфікують як вказівні слова (К. Бругманн, К. Бюлер та ін.), “шрифтери” (О. Єсперсен, Р. Якобсон). У цьому ракурсі переконливою є думка, що займенник – особлива категорія слів, об’єднаних двобічною ознакою: максимальним ступенем узагальненості свого змісту й максимальним ступенем віднесеності до цілого ряду однорідних конкретних предметів, явищ і понять [227, с. 131]. Недолік цього підходу [див. про це: 224, с. 69], на думку дослідників, виявляється в тому, що відповідно до буквального значення терміна “вказівний” саме займенниками слід би було вважати тільки вказівні («не можна приписувати всім займенникам вказівність, якщо ми виділяємо групу займенників вказівних» [90, с. 18]). Навіть якщо уточнити формулювання, визначивши вказівку на конкретний мовленнєвий акт (дейксис), то до власне займенників зараховуватимуться разом з вказівними тільки особові, зворотний, відносні, тоді як питальні, заперечні, неозначені займенники залишатимуться поза рамками цього класу [131, с. 6].

І субституційна, і дейктична функції займенників набули іншого розуміння з розвитком у лінгвістиці референційної теорії. Акт

референції, або «відсилання мовної одиниці до позамовної дійсності, зв'язується із суб'єктом-мовцем, з індивідуалізацією об'єкта й характеризує мову в дії, мову у вживанні» [194, с. 182]: можна встановити «референт будь-якого референційного висловлювання, тільки якщо воно використовується, тому лише якщо воно використовується, воно має референт» [272, с. 349–379]. Референція – це «спосіб “зачепити” висловлювання за світ. Є певна співвіднесеність між семантичним типом мовного висловлювання й типом референції» [4, с. 18]: тільки залежно від свого змісту референційне висловлювання може позначати той чи той об'єкт довкілля.

Усі вказівні засоби в мові традиційно поділяють на дві великі групи: дейксис й анафору, проте питання про їхнє співвідношення не отримало однозначного висвітлення й залишається суперечливим у сучасному мовознавстві [див. про це: 225; 194; 3]. Репрезентуючи дві глобальні функції мови (комунікативну й когнітивну), дейксис і анафора є системними компонентами мовленнєвої взаємодії. Дейксис – ука́зівка на елементи ситуації мовленнєвого акту, анафора – на елементи контексту [113, с. 24–39]. На думку численних дослідників, відмінності між дейксисом і анафорою необхідно шукати в процедурному аспекті аналізу мовного матеріалу [див. про це: 176; 266]: дейктична процедура дає змогу мовцеві сконцентрувати увагу слухача на певному компоненті дейктичного простору – ситуації зовнішнього світу, що супроводжує комунікативний акт. Семантика вказівності «в конкретному просторово-часовому континуумі експлікується мовцем залежно від його сприйняття дійсності, розуміння ситуації, цільових установок і т. ін.» [232, с. 166–166]. У процесі анафоричної процедури мовець націлює адресата на збереження встановленого фокусу уваги на вже згаданому елементі [112, с. 148–149].

Не випадково специфіку займенників О. Падучева бачить саме в тому, що вони виступають як «основний засіб референції» в системі мови: «займенники і є тим класом слів, що несе на собі основну вагу конкретної референції. <...> це слова, у значення яких входить або відсилання до акту мовлення, або вказівка на тип співвіднесеності висловлювання з дійсністю» [175, с. 10–11].

В аспекті теорії референції займенники привертають увагу мовознавців і набувають нових тлумачень щодо їхньої референційної

й, відповідно, семантичної специфіки. Напр., Ж. Мільнер вважає, що займенники (і особові, і вказівні), які використовують для дейктичної й анафоричної референції, не мають референтної автономності, тобто самостійного значення. Вони не здатні самі детермінувати свою актуальну референцію в процесі вживання. У зв'язку із цим, коментує згаданий вище дослідник, їм неможливо приписати актуальну референцію, виходячи з їхньої референції віртуальної, вони набувають її лише завдяки референтному співвідношенню з повнозначним словом [271].

Протилежна позиція також продовжує фігурувати в лінгвістичних розвідках: дейктичні слова, не маючи в системі мови денотативного значення, що властиве іншим мовним одинцям, які мають свій денотат (потенційний клас предметів, які можуть бути названі цими одиницями), усе ж таки мають певну семантику, навіть не будучи актуалізованими в тексті. На думку К. Кербрат-Орекьоні, будь-яка мовна одиниця має різну референцію в різних мовленневих актах, що стосується й дейктичних одиниць. Напр., для займенників *Я* й *ТИ* інтенціоналом є потенційна множинність усіх індивідів, що можуть взаємодіяти один з одним як мовець і співрозмовник, а в мовленні вони отримують конкретне референтне значення. Відповідно, від ситуації до ситуації варіюється лише референт, а системний зміст залишається тим самим: *Я* – мовець, *ТИ* – співрозмовник [117, с. 40-42]. Такої думки дотримується й М. Климович, наголошуючи, що узагальнене значення цих займенників (автор мовленнєвого акту і його реципієнт) залишається незмінним незалежно від того, як змінюються особи, на які вони вказують [117].

З розвитком теорії референції й характеристикою анафори як компонента мовленнєвої взаємодії мовознавці виділяють анафоричну функцію займенників (зумовлену контекстом). У мовленні, пояснюють дослідники, трапляються випадки, коли «вказівне значення займенника розкривається за допомогою мовних засобів висловлювання, якими є попередній контекст висловлювання (частіше) та наступний (рідше), без яких значення займенника незрозуміле» [55, с. 145-146]. Саме займенники, пояснює Л. Мацько, створюють семантичний ланцюжок, унаслідок чого формується семантична й граматична зв'язність тексту [152, с. 44-45]. Анафоричні відношення, на думку мовознавців, варто розрізняти: 1) субстанціальна тотожність об'єктів, ситуацій,

подій, фактів і т. ін., кореферентність об'єктів, тобто відношення між компонентами висловлювання, що позначають один і той самий по-замовний об'єкт (має один і той самий референт); 2) концептуальна тотожність при суттєво різних типах референції [120, с. 36].

Більшість займенників, пояснює О. Падучева, поєднує анафоричну функцію з дейктичною й частково з функцією заміщення [174, с. 32]. До того ж, крім анафоричної, займенники «можуть виконувати випереджальну (катафоричну) функцію» [43, с. 6].

Серед інших функцій займенників у тексті І. Кацитадзе називає емоційну, зокрема звертає увагу на її реалізацію в мові ЗМІ [109, с. 88]. Про такі потенційні можливості досліджуваних одиниць згадує Н. Шведова: у займенників, «крім усього іншого, закладено потенціал вираження емоційного ставлення до повідомлюваного. Таке функціонування завжди спирається на контекст, на інтонацію» [252, с. 89].

Крім того, як коментує І. Гранева [62, с. 58-60], утрачаючи свою первинну референтну функцію (маркувати безпосередніх учасників комунікації), займенники стають виразниками культурно значущої семантики, що стосується національно зумовлених мовленнєвих стратегій комунікантів.

У цій монографії займенник потрактовано як повнозначну частину мови, що відзначається семантичною своєрідністю, однак неоднорідністю граматичних категорій і синтаксичних функцій. Для прономінативів властиві передусім субституційна, дейктична, анафорична / катафорична функції. Дослідження здійснюється на засадах традиційної класифікації семантико-граматичних розрядів займенника.

1.2. Пронімінативи як семантичний клас

Учені констатують, що з-поміж численних засобів оформлення між-особистісних комунікативних відносин у текстах різної тематичної та жанрової належності найбільшу активність виявляють займенники [40, с. 43]. Вони, наголошує О. Пешковський, «через свою абстрактність скрізь є “порушниками порядку”, скрізь створюють особливі підрубрики, особливі комбінації, особливі випадки. І своєрідність цих випадків, якими б вони не були різноманітними, насамкінець зводиться до своєрідності природи самих займенників» [185, с. 159]. Ще В. фон Гумбольдт зазначав, що «займенники мають бути первинними

в будь-якій мові, і уявлення про те, що займенник найбільш пізня частина мови, неправильне» [66, с. 113–114]. Це «найбільш антропоцентричний елемент мовлення», оскільки його використання дає змогу ввести в мовлення суб'єкт [14, с. 128].

Семантична специфіка займенників, як зауважувалося, давно цікавить мовознавців. Також варто наголосити, що це багатий щодо прагматичних особливостей клас слів. Серед розмаїття теорій вивчення займенників виділяють дві: морфологічну й прагмакомунікативну. Якщо перша ґрунтується на функціях займенників як заміщувачів і на узагальненні їхніх граматичних ознак, то друга враховує умови мовленнєвого акту. Як указує Дж. Юл, саме простота форми маскує складність їхнього використання [274, с. 10], тому повний опис займенникового класу «можливий шляхом аналізу займенникових варіантів у процесі виконання ними їхніх функцій у комунікації чи в тексті» [229, с. 7].

Займенники, констатують дослідники, «виражають цілу гаму розмовних значень, експлікуючи зв'язки між предметами, явищами й суб'єктами-мовцями (особові і присвійні займенники), а також природу й рівень знань суб'єктів-мовців про ці предмети і явища (вказівні, питальні, неозначені й ін. займенники)» [14, с. 128].

Специфічних відтінків значень набувають прономінативи внаслідок їхньої лексикалізації в процесі вживання [див. про це: 216, с. 181–187; 232, с. 160–166]. Крім того, лінгвісти звертають увагу на випадки, коли «через послаблення синтаксичних зв'язків з членами речення та з огляду на емоційно-оцінну конотацію займенники наближаються за своїм значенням до часток і служать в мові засобом вираження різних емоційно-оцінних, модальних відтінків» [70, с. 142–145].

Аналіз лінгвістичної літератури засвідчив, що мовознавці передусім звертають увагу на функціонування особових і присвійних займенників у сучасному мовленні, значно менше наукових розвідок присвячено особливостям вказівних, заперечних, неозначених, питальних прономінативів, що пов'язано з їхньою вужчою семантичною специфікою і біднішим прагматичним потенціалом; описи означальних і відносних займенників було зафіксовано лише в навчальній лінгвістичній літературі, відповідних сучасних наукових робіт виявлено не було.

1.2.1. Семантичний потенціал особових займенників

Численні наукові розвідки, присвячені особливостям використання досліджуваних одиниць, засвідчують різноманітність їхніх функційно-семантичних характеристик. Ідеться про вербалізацію категорії персональності, що характеризує учасників позначуваної ситуації через їхнє співвіднесення з учасниками комунікації [див. про це: 260] й представлена в структурі дієслова та прономінатива. Учасники комунікативного процесу, перша й друга особи, як відомо, протиставляються третій. *Я*, за твердженням Б. Успенського, позначає актуального мовця в актуальному дискурсі, *ТИ* – потенційного мовця в актуальному дискурсі, а *ВИН*, *ВОНА*, *ВОНО* в разі віднесеності до особи – потенційного мовця в потенційному дискурсі [262, с. 24]. Проте окреме *ТИ* приречене після завершення події-відношення перетворитися на *ВОНО*, окреме *ВОНО* може через входження до події-відношення перетворитися на *ТИ* [25, с. 6].

Більшість мовознавців, як було зазначено, вважає, що «основні функції займенників ідентифікуються виключно в складі мовленнєвого акту» [див.: 30, с. 98]. Специфічний характер особових прономінативів, наголошує І. Советов, «полягає у відносності їхніх значень, їх залежності від ситуації й контексту» [215, с. 79], оскільки вони співвідносяться не з денотатами, як іменники, прикметники або числівники, а з референтами. На думку згаданого вище дослідника, особові займенники, як заміщувачі за своєю природою, мають у своїй семантиці значення вказівності, причому ці обидва аспекти знаходяться в тісній взаємодії. Заміщення допомагає уникнути повторення іменника чи цілої фрази, а вказівка на екстралінгвальний об'єкт чи елемент у структурі тексту слугує для утворення зв'язку тексту й окремих реплік діалогу [215, с. 80].

На особливості реалізації досліджуваних одиниць у комунікації вказує й Н. Петрова. Особові займенники, найважливіший елемент дейктичного механізму, наголошує дослідниця, відіграють специфічну роль у текстовому просторі: вони здатні виконувати комунікативні завдання завдяки тому, що їхня семантична значущість досягається лише через відношення об'єкта мовлення до мовленнєвого акту, тобто через відношення до учасників комунікації в просторово-часовому акті спілкування з урахуванням структури мовної особистості,

екстралінгвальних чинників, пов'язаних безпосередньо із цією системою координат, і екстралінгвальних показників. Завдяки цим чинникам, що становлять типову мовленнєву ситуацію, структура особового займенника запускається в дію, унаслідок чого комунікативні потенції особових займенників актуалізуються, виникають різні смислові модифікації [184, с. 6].

І. Гранєва також указує на необхідність використання «комунікативно-прагматичного підходу в описі особових займенників» [60, с. 9]. Такий підхід, пояснює названа вище дослідниця, важливий, оскільки дає змогу репрезентувати комплексний опис семантики займенників завдяки включенню до його складу таких чинників, як особливості ролей мовця й слухача, їхніх статевої, вікової й соціальної характеристик, їхнього статусу в комунікації щодо один одного, специфіка умов комунікації, особливості типу мовленнєвої ситуації (формальна / неформальна) й типу мовлення (усне / письмове), специфіка типу референції (референтне / нереферентне вживання), особливості комунікативної мети мовця (повідомлення, вплив, маніпуляція) та ін. Також такий підхід дає змогу поставити питання про психолінгвістичні, лінгвокогнітивні й лінгвокультурологічні аспекти вживання особових займенників [60, с. 10], оскільки, крім основних своїх «займенникових» значень (позначення мовця й слухача), констатує Л. Гармажапова, прономінативи можуть у контексті набувати так званих «незайменникових» [47, с. 122].

Закріпленість займенників за денотативною ситуацією в певних висловлюваннях, заданих комунікативно-прагматичною настановою, на думку мовознавців, порушує питання про типові мовленнєві ситуації, у яких проявляється їхній комунікативний потенціал [184, с. 6], однак, як наголошує І. Гранєва, у цьому разі в конкретному мовленнєвому акті відбивається один із аспектів загальної семантики мовної одиниці [59, с. 136].

1.2.1.1. Займенник **Я**

Безпосередніми експліцитними виразниками присутності автора в тексті є передусім займенники 1-ої особи. Їх традиційно в лінгвістиці розглядають як одиниці, що виражають «різні відношення того, хто говорить і думає, до того, про що він говорить і думає» [185, с. 154].

Саме перша особа є вихідною для категорії персональності, а центром відповідного функційно-семантичного поля є займенник *Я*, якому властивий «найвищий рівень означеності» [261, с. 239], «найвищий ступінь індивідуалізації, що може бути досягнутий мовою» [199, с. 165]. Він, як наголошував Е. Бенвеніст, відповідає «кожен раз єдиному індивіду, узятому саме в його однинності» [17, с. 286]. На його думку, займенники *Я* й *ТИ* існують «лише як знаки, що актуалізуються в одночасних мовленневих актах, де вони кожним з актів своєї появи позначають процес присвоєння мови мовцем» [17, с. 289]. О. Селіверстова також доводить, що функція особових займенників полягає не тільки у вказівці на роль в акті мовлення, але передусім у презентації мовця й слухача як індивіда, узятого в його однинності [196, с. 32]. Однак у дискурсивній практиці, зауважує І. Советов, можна спостерігати градацію семантики *Я* за ступенем узагальнення: від конкретно-значення (конкретна особа) до абстрактного (людина взагалі) [215, с. 4].

1.2.1.2. Займенник *МИ*

Займенник *МИ*, як засвідчує словник, «уживається для називання двох чи багатьох осіб разом з тим, хто говорить» [214, с. 699]. Це значення досліджуваного прономінатива дослідники називають «системно-мовним, оскільки воно мінімально зумовлене контекстом і не ускладнене семантично» [60, с. 10], що не враховує низки значущих комунікативно-прагматичних чинників і не демонструє реальної різноманітності значень та умов його вживання.

Мовознавці наголошують, що однією з характерних особливостей цього прономінатива є його атиповість, зумовлена тим, що його множинна природа вже передбачає деяку розмитість [130, с. 91]. На відміну від займенника *Я*, що стосується суб'єкта мовлення, *МИ*, як відомо, демонструє менш чіткий референтний зв'язок. Семантика займенника *МИ* (рос. *МЫ*), наголошує О. Крапивкіна, більш складна, оскільки він має значний прагматичний потенціал і є «дуже підступною лексичною одиницею» [130, с. 91]: позначаючи, крім мовця, когось іншого, він залишає його невідомим. Мова не диференціює різні вживання *МИ* фонематично, а мовленнєвий акт успішно експлікує актуальний смисл ужитого займенника.

На це звертає увагу й Б. Норман, зауважуючи, що семантика займенника *МИ* (рос. *МЫ*) невіддільна від прагматичних аспектів його вживання: «первинна, закладена в самій мові семантична розмитість *МИ* – у відсутності його конкретизаторів, створює базу для конкретних психомовленневих маніпуляцій, коли слухачеві (або читачеві), що звик до одного розуміння *МИ* чи просто припускає одне його ‘наповнення’, підсувається інший його зміст» [166, с. 219]. Займенник *МИ* цей дослідник називає потужним інструментом маніпуляції, свого роду “джокером” – картою, що може набувати такого значення, якого захоче гравець (мовець). Звісно, з певних причин адресат може не дошукуватися, яким є другий складник (крім *Я*) в конкретному *МИ*, іноді йому простіше погодитися з мовцем, що мав свої ілюкотивні цілі [167, с. 128].

Описуючи прагматичний потенціал *МИ* (рос. *МЫ*), Л. Синельникова виділяє три види відношень у *МИ*-дискурсі: дискурс ідентичності (рос. *как все*), дискурс виключення (рос. *не как все*) й дискурс відчуження (рос. *МЫ – ОНИ*) [204, с. 67]. Дещо інші функції досліджуваної одиниці пропонує О. Кашкіна: поділ відповідальності, солідаризація, дистанціювання від інших груп [111, с. 76]. Р. Дронсейка значно деталізує прагматичні функції *МИ* (рос. *МЫ*): 1) авторське *МИ* (формула скромності); 2) авторське множинне в теле- й радіопередачах; 3) ораторське *МИ*; 4) несхвальне *МИ* на зразок (рос.) «*знаем МЫ вас*»; 5) самозневажливе *МИ*; 6) уявно представницьке *МИ* для самоствердження (як форма величі); 7) офіційне *МИ* (у мовленні осіб, наділених владою); 8) урочисте *МИ* вищих керівників (монарха, царя) [73, с. 22–21].

І. Гранева поділяє всі варіанти функціонування займенника *МИ* (рос. *МЫ*) на референтні й нереферентні. У межах референтних уживань варто розрізняти *МИ* в первинній і вторинній референтних функціях. Первинна референтна функція співвідносить уживання *МИ* з мовцем у момент безпосереднього здійснення мовленнєвого акту, а вторинна – нейтралізує або взагалі виключає позицію мовця (тоді займенник *МИ* вживають у ролі вказівки на іншу особу – *Я*, *ТИ* / *ВИ* (рос. *Я*, *ТЫ* / *ВЫ*)), проте при цьому зберігається референція щодо безпосередніх учасників комунікації. Нереферентне вживання *МИ* пов’язане з відсутністю позначення безпосереднього учасника

мовленневої ситуації. Ідеться про ситуації, коли *МИ* позначає неозначену множинність людей [60, с. 12].

Ураховуючи всі варіанти проаналізованих уживань досліджуваної одиниці, І. Гранева подає лексикографічний портрет займенника *МИ* [60, с. 19–20]. У межах виокремлених основних груп виділено також похідні підтипи на основі особливостей “поведінки” займенника в різних умовах функціонування. У цьому дослідженні використовуються окремі аспекти запропонованого лексикографічного портрета, оскільки названа вище авторка детально розмежувала семантичні варіанти проаналізованого прономінатива, ґрунтуючись на різних контекстуальних особливостях його вживання.

1.2.1.3. Займенникова опозиція *ТИ / ВИ*

Займенникова *ТИ–ВИ* опозиція давно привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених [49; 155; 168, с. 127-128; 219]. В українській мові займенники другої особи однини репрезентовані формами *ТИ* й *ВИ*, що різняться значенням і специфікою функціонування. Використання *ТИ / ВИ*-форм як дейктичних вказівників адресата з урахуванням ситуативних і соціально-узуальних умов інтеракції належить до глобальних правил мовленневої поведінки та спілкування загалом [236, с. 235].

Ідеться, зокрема, про форми так званої множини пошанної, які властиві й українській мові, що в них «знаходить свій вираз особлива шана до батька, матері, баби, діда, до старших тощо. Це форма своєрідного величання старших, що традиційно склалась в усній народній мові» [32, с. 66], яку також уживають для вираження «шанобливої ввічливості до співрозмовника, для вираження офіційної віддаленості й конкретної привітності» [36, с. 140]. Основою для такого вживання, коментує Б. Успенський, є твердження, що співрозмовник за своєю силою чи значенням подібний до багатьох людей, перевищує мовця [230, с. 24]. Зберігаючи традиційну структуру етикетних висловів, мовленневий етикет не є закритою системою, йому властива динаміка й гнучкість, напр., частина формул мовленневого етикету поступово архаїзується. У сфері сімейного спілкування звертання молодших до старших на *ВИ* спостерігаємо все рідше. Схильність до інтимізації родинних стосунків зумовлює поступову архаїзацію множини

пошанної як засобу вираження пошанності до старших за віком рідних, оцінки, непослідовну реалізацію аналізованої форми в сучасному мовленні [див. про це: 242].

Смисли удаваної пошанності пов'язані з таким переходом на *ВИ*, що передбачає не вияв поваги, а формування відчуженості, концентрує увагу на “втраті” інтимізації, перехід на негативну ввічливість (у певній ситуації з комунікативною, стилістичною метою спостерігаємо форму *ВИ* замість *ТИ* (напр., під час сварки між близькими, рідними) [168, с. 127]. Мовець може використовувати множинну форму *й* для показового вираження пошанності з метою маніпулятивного впливу на співрозмовника [240, с. 188].

Наявність у мовленні двох, аксіологічно полярних моделей застосування займенника *ВИ*, зумовлено тим, що «*ВИ*-форми виконують одночасно дві функції: указують на наявність значної горизонтальної та вертикальної (статусної) дистанції між учасниками спілкування *й* виражають більший ступінь поваги до адресата, ніж звертання на *ТИ*» [257, с. 168].

Усному розмовному мовленню, як наголошує І. Шкіцька, «при-таманне вживання *ВИ*-форм при фліртуванні зі співрозмовником», з яким мовець перебуває в близьких стосунках і зазвичай звертається до нього на *ТИ*». Це прояв кокетування, що його застосовують і чоловіки, і жінки «з метою удаваного створення дистанції в контексті любовної гри» [256, с. 407]. Такий різновид уживання згадана вище дослідниця називає псевдовідчужене *ВИ*. Кокетування у формі мовної гри здійснюють з метою моделювання позитивної тональності мовлення, порівн.: *Ой дівчино* (до дружини), *звідки-то у Вас такий досвід сімейного життя* [240, с. 188].

Поряд з пошанною множиною існує *й* пошанна однина – «звертання на *ТИ* до визначних сучасників та історичних осіб. Такі тексти потребують належного добору мовних засобів, що сприяють створенню піднесеності, урочистості, святобливості» [187, с. 150], порівн.: *Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди, Поки сонце з неба сяє, Тебе не забудуть* (Т. Шевченко). Такі вживання мають витоки в так званому “сакральному тиканні” – зверненні до Господа Бога, Христа, Божої Матері, апостолів на *ТИ* [8, с. 229], що є, як зауважує Н. Піддубна, одним із способів вербалізації категорії інтимізації [186, с. 104].

Такі рядки, «адресовані померлим визначним особам або написані на чиесь ушанування, можуть виражати оцінку внеску певних особистостей в історію розвитку людства» [128, с. 257].

Як протиставлення множині пошанній О. Халіман виділяє одну агресивну – навмисне звертання до співрозмовника у формі однини в ситуації, де більш доречною була б форма множини, що здійснюється з метою вираження негативної оцінки [240, с. 200]. Використання *ТИ*-звертання в офіційній ситуації, під час спілкування з незнайомим або малознайомим, старшим за віком Ю. Щербініна розглядає як прояв мовленнєвої агресії («образливе спілкування, словесне вираження негативних емоцій, почуттів або намірів в образливій, грубій, неприйнятній у певній мовній ситуації формі» [258, с. 5]), що «веде до порушення гармонії спілкування, провокує заперечення, незадоволення, протест співрозмовника» [258, с. 162]. Це засвідчують «негативні емоційні реакції адресата на таке висловлювання (образа, гнів, роздратування й т. ін.) й репліки-відповіді (звинувачення, докір, відмова, вираження протесту, незгоди, образи у відповідь і т. ін.)» [258, с. 7].

Перехід з *ВИ* на *ТИ*, як відомо, може передбачати реалізацію двох протилежних комунікативних інтенцій: «передавати зневажливе ставлення до співрозмовника, маркувати грубість та невихованість, а також бути ознакою близькості й зменшення дистанції між партнерами по інтеракції» [256, с. 405]. Однак недоречно звертання на *ТИ* «приводить до можливості виникнення напруженості в стосунках», що з'являється через почуття дискомфорту або неспокою індивіда [234, с. 127]. Навмисне використання *ТИ*-звертання може слугувати й засобом вираження неповаги до співрозмовника, його негативної оцінки (*ТИ* маємо на місці сподіваного *ВИ* (під час звертання до незнайомих людей, де прономінатив другої особи однини функціює з емоційно-експресивним згрубілим (грубим) чи фамільярним, панібратським значенням) [168, с. 127]). Форма однини «нівелює шанобливість, яку б виражала більш доречно в конкретній комунікативній ситуації форма множини. Використання “тикання”, крім порушення етикету, слугує засобом вираження негативного ставлення до співрозмовника, що забезпечує маніпуляція числовими формами» [240, с. 200].

Аналізуючи *ТИ* / *ВИ*-звертання як засоби моделювання позитивної й негативної тональностей мовлення, О. Халіман доходить

висновку, що в сучасній комунікації ставлення до звертань на *ТИ* / *ВИ* неоднозначні: розбіжності щодо сприйняття досліджуваної одиниці ставлять її в зону комунікативного “ризик”, що сприймається як засіб інтимізації чи мовленнєвої агресії [240, с. 200]. Недоречний вибір особової форми, як бачимо, спровокований порушеннями прагматичних пресупозицій, пов’язаних з їх уживанням, що й спричиняє появу вторинних смислів.

1.2.1.4. Займенники *ВИН, ВОНА, ВОНО*

Займенники *ВИН, ВОНА, ВОНО*, як було вказано, позначають потенційного мовця в потенційному дискурсі [див. про це: 262, с. 24], однак у контексті можуть отримувати додаткове семантичне навантаження.

У сучасному українському мовленнєвому етикеті, як відомо, «чинною є заборона щодо вживання займенників *ВИН (ВОНА)* у присутності *іншого*, того, власне, кого й стосується цей займенник. Мовлення людини, яка говорить про співрозмовника в його присутності як про відсутнього при розмові, оцінюють негативно, вважають порушенням норм мовленнєвої поведінки» [240, с. 150].

Аналізуючи прийом “перемикання статі” в аспекті граматики оцінки, О. Халіман фіксує поодинокі випадки взаємозаміни пов’язаних з родовою диференціацією особових займенників [240, с. 141]. Напр., дослідники описують ситуації вживання займенника *ВИН* щодо студентки коледжу в розмові викладачів-чоловіків, що пов’язують з реакцією на високий академічний потенціал студентки, а це суперечить стереотипним уявленням про “жіночий інтелект” [270, с. 1–30].

Серед інших засобів комічного у творах Остапа Вишні Б. Пришва наводить приклад: *Римська папа – вона така, вона може! Бо вона оберігає вірних католиків...* (Остап Вишня), – де поряд з прикметниковою формою займенники створюють родову невідповідність з іменником *папа*, що письменник використовує для створення удаваної урочистості, відтінків іронії [191, с. 74].

Дослідники звертають увагу й на інші контекстуальні заміни прономінативів, наприклад, у процесі самономінації: «зміна кута зору й комунікативної орієнтації ліричного “Я” моделюється в тексті зміною осіб: перша особа змінюється третьою у процесі відчуження Я, під

час погляду на Я як на об'єкт (ВІН у значенні Я)» [49, с. 8]. Таку модель І. Голуб відносить до найбільш рідкісних переносів значень особових форм, що у зв'язку із цим набувають особливої експресії, порівн.: «...про себе мовець може відгукнутись як про 3-тю особу (у перекладі укр.): *Я побачила себе начебто збоку й зазначила: а вона тримається правильно...*» [53, с. 312]. Про подібну самохарактеристику згадував і В. Виноградов, наводячи приклади вживання особових займенників. Хоча форма 1-ої особи однини як форма суб'єкта мовлення, як наголошував дослідник, під кутом зору граматики «найбільш стійка й найменш багатозначна, у деяких випадках можливе експресивне заміщення форми 1-ої особи формою 3-ої особи, коли суб'єкт характеризує себе збоку як стороння особа» (у перекладі укр.): «*Це дивовижно, яка я розумна, і яка... вона мила*», – *продовжувала вона, говорячи про себе в третій особі й уявляючи, що це говорить про неї якийсь дуже розумний, найрозумніший і найкращий чоловік*» (Л. Толстой) [36, с. 377].

Соціолінгвальні причини дають змогу спостерігати своєрідну «прагматичну поведінку» деяких мовних одиниць, що зафіксовано, зокрема, в аспекті функціонування особового займенника *ВОНА*, пов'язаного зі зміною особливостей відмінювання [240, с. 223–224]. Т. Космеда й О. Халіман описують мовну рефлексію українців на прецедентний вислів сучасного дискурсу «*Вона працює*», що з'явився як політичний лозунг, створений командою Ю. Тимошенко напередодні виборів Президента України в 2009 році. Зазначений вислів дуже швидко набув статусу прецедентного, а займенник *ВОНА* став об'єктом мовної гри: «*ВОНА*» почала «ковзати» на шкалі оцінки від позитивних позначок до негативних, що породило цілу низку слоганів, анекдотів [див. про це: 127, с. 40–55].

У процесі такого функціонування займенник *ВОНА* почали писати з великої літери, крім того, дослідники констатують факт оказіональної субстантивації з набуттям нової системи відмінювання, при цьому дейктична функція займенника починає відходити на другий план, не актуалізується в такому контекстуальному оточенні, граматичні ознаки слова змінюються, зокрема гра граматичним значенням відмінка дає змогу з'явитися прагматичній оцінній інформації [див. про це: 127, с. 40–55].

Займенник *ВОНО*, крім свого основного значення («уживається на позначення предмета мовлення, вираженого іменником середнього роду однини в попередньому реченні або після цього займенника» [213, с. 737]), може реалізувати інші контекстуальні семантичні відтінки. Він функціює як виразний стилістичний засіб, що описано в дослідженнях зі стилістики й стилістичної морфології. Передумовою для такого функціонування слугують різноманітні заміни родових ознак «для підсилення то негативної, то позитивної оцінки певних реалій в експресивному тоні» [32, с. 59].

Описуючи граматичне значення середнього роду як основу механізмів породження оцінки, О. Халіман в аспекті частиномовної реалізації досліджуваної ігреди відзначає особливу частотність використання особового займенника *ВОНО* (висока частотність). У таких конструкціях він замінює не іменник середнього роду, а виступає замість слів інших родів [240, с. 141].

Займенник *ВОНО* використовують щодо дорослої особи для реалізації аксіологічних відтінків значення (і позитивних, і негативних). По-перше, навмисна заміна чоловічого чи жіночого родів середнім, за твердженням В. Ващенка, «може виражати оцінку особи, ставлення до неї – пошану, прихильність, симпатію тощо» [33, с. 66]. Вибір середнього роду для такого прирівнювання зумовлений наявністю в українській мові саме слів із граматичним значенням середнього роду для називання дітей і дитинчат тварин (*маля, дитинча, хлоп'я, ягня*) і, відповідно, дейктично-анафоричного займенника до них *ВОНО*, а не *ВОНА* чи *ВІН* [223, с. 123]. По-друге, займенник середнього роду, контрастуючи зі значенням особи чоловічої чи жіночої статі, може бути «посилювальним засобом вираження відтінків зневаги, іронії, кепкування, приниження, сатиричної характеристики тощо» [248, с. 293]. Обидва типи моделювання оцінних відтінків за участю цього займенника «ґрунтуються на зіставленні дорослого – недорослого, що викликає позитивні асоціації або сприймається як недоречне, зокрема й негативне» [241, с. 12].

Транспоноване вживання займенника *ВОНО*, що й раніше відзначалося продуктивністю, у нових реаліях соціуму продовжує «знаходити» своє вираження, особливо з пейоративним відтінком, до того ж такий механізм моделювання негативної оцінки дослідниці

послідовно фіксують у процесі номінації осіб чоловічої статі [див. про це: 240, с. 151].

*1.2.1.5. Займенник **ВОНИ***

Займенник *ВОНИ*, що виступає в нашій свідомості антиподом до *МИ*, не обов'язково містить посил до назв осіб, оскільки, як відомо, за цією збірною номінацією може бути прихована й множинність предметів. Поняття “вони” «концентрує в собі риси далекого й невідомого, чужого, а тому схильне до негативної конотації» [164, с. 194]. У сферу 3-ої особи множини, на думку Б. Нормана, залучаються такі складники міжособистісних стосунків, як незнання, дистанціювання, недовіра, неприязнь, ворожнеча й т. ін., а семантична пустота, “анонімність” досліджуваного займенника лише посилює цей емоційно-аксіологічний фон. Навіть коли *МИ* й *ВОНИ* позначають цілком визначені спільноти людей, усе одно вони виступають антиподами [164, с. 194-195]. Такі відмінності між наведеними займенниками сприяють тому, що вони стають основою для конфліктного дискурсу [167].

1.2.2. Семантичний потенціал присвійних займенників

Посесивність мовознавці визначають як «мовну категорію, що уніфікує різні типи відношень між умовним чи реальним посесором і предметами, явищами, процесами, поняттями, ситуаціями як присвоєння» [204, с. 411–412]. Присвійні займенники – основні засоби вираження посесивного значення, що й досі є предметом лінгвістичних дискусій. Зокрема, дехто з лінгвістів ставить під сумнів кваліфікацію присвійних займенників (посесивів) як окремого лексико-граматичного класу. Напр., О. Шахматов виділяв займенники субстантивні й ад'єктивні [251, с. 495], О. Ісаченко вважав посесиви підкласом особових займенників [92, с. 180], а Б. Норман розглядав як окремий розряд займенників, що семантично співвідноситься з розрядом особових займенників, проте відзначається сукупністю специфічних ознак» [165, с. 616].

У семантичній структурі присвійних займенників виділяються два основних компоненти: дейктичний і посесивний [див. про це: 153]. Крім дейктичної, вони виконують анафоричну функцію. Своєрідність

прояву анафоричної функції присвійних займенників полягає в тому, що «вони не лише заміщають антецедент, але й указують на певне ставлення до цієї особи» [див. про це: 153, с. 12], тобто семантична структура присвійних займенників може ускладнюватися конотативним компонентом.

З реалізацією позитивної оцінки пов'язане функціонування займенника *НАШ*, що ґрунтується на взаємодії понять “СВІЙ–ЧУЖИЙ”. І. Гранева наголошує на властивості займенника *НАШ* (як і *МИ*) позначати неозначену концептуальну сферу “кола своїх”, обмежувати кордони свого світу, що сягає найдавніших моделей семантичного уявлення значущого для людини, освоєного й присвоєного нею фрагмента дійсності [61, с. 372].

У мовленнєвій практиці суспільства, коментує згадана вище дослідниця, існують стійкі комунікативні моделі використання таких займенників для позначення ціннісно значущого уявлення про “свій світ” у широкому розумінні, тобто про свою країну, своє місто, виш, школу, робочий колектив, сім’ю та ін. У цьому разі референт однозначно інтерпретується навіть у мінімальному контексті, однак часто мовець, уживаючи *НАШ* (як і *МИ*), має можливість нав’язувати адресату своє бачення проблеми, свою систему оцінок, залучаючи його до деякого несуворо окресленого “свого кола” шляхом відповідного вживання, при цьому не є очевидним, що адресат поділяє позицію мовця чи його систему цінностей.

Різнопланові конструкції з присвійними займенниками О. Селіванова розподіляє на чотири функційно специфічні групи [195, с. 413]. Перша становить поєднання імен присвійності із займенниками, що не містять у глибинній структурі прихованого неприсвійного предиката. У межах цієї групи вчена розрізняє: 1) належність частини цілому (тут і далі в перекладі укр.: *МОЯ рука, ЙОГО (будинку) двері*); 2) належність якості (ознаки, властивості) її носієві (*ТВОЯ доброта, ВАША чесність*); 3) належність процесу (дії, стану), його суб’єктові, носієві (*МОЄ запізнення, ЙОГО (вітру) шум*); 4) належність “особистої” (предметної, понятійної) сфери її власникові (*ЇЇ вік, НАША національність*); 5) належність за спорідненістю, властивістю, функційною спільністю (*МОЯ дружина, ВАШ керівник*); 6) власність (*ВАША сумка, ТВІЙ дім*) [195, с. 413].

Друга група об'єднує конструкції із широкою релятивною семантикою “присвоєння” цілої ситуації, що на когнітивному рівні співвідноситься з імпліцитними неприсвійними пропозиційними структурами. За словами Р. Ніцолової, у таких випадках «об'єкт, який присвоює і який присвоюють, зведені якоюсь дією чи станом» [163, с. 55], що встановлюється на базі прихованого предиката. Такі предикати корелюють з різними експлікованими іменами присвійності: об'єктами різних типів (*МІЙ роман* – який я написав); суб'єктами (*МІЙ водій* – що везе мене на маршрутці в Київ); інструментативами (*ТВОЯ електропила* – якою ти пиляєш дерева); локативами (*ТВІЙ берег* – де ти відпочиваєш); темпоративами (*МОЯ осінь* – протягом якої я написала книгу); колективами – компонентами збірності, що виражають відношення включення (*ЙОГО клас* – до якого він зарахований як учень) та ін. [195, с. 414].

На відміну від другої, третя група конструкцій з присвійними займенниками імплікує інтеграцію двох пропозицій: перша передає відношення прямого “присвоєння” імпліцитному посесору, друга співвідносить з ним особу, що її фіксує присвійний займенник, опосередковуючи цю співвіднесеність ситуацією (*ТВОЇ вівці* – вівці є власністю колгоспу, яким ти керуєш; *МОЄ віконце* – віконце дому, у якому я зупинилася на ночівлю) [195, с. 414]. Констатуючи деяку невідповідність у присвійних відношеннях такого типу, Н. Гуйванюк кваліфікує семантику подібних конструкцій як нереальну, несправжню присвійність [65, с. 43]. На підставі цього Т. Цив'ян відзначає, що «приклеювання ярлика присвійності в низці випадків настільки відірвано від реальності, що в буквальному розумінні створюється майже комічний ефект» [244, с. 82].

Четверта група містить конструкції з присвійними займенниками, що слугують метонімічними позначеннями суб'єктів пропозицій: *Мій розум не здатен це зрозуміти* (Я не здатен це зрозуміти); *Твій станок працював краще за всіх* (Ти працював краще за всіх); *Усе це зроблене твоїми руками* (тобою) [195, с. 415]. Ці конструкції нечисленні, зазвичай стилістично марковані, надають висловлюванню особливої експресивної конотації й здатні фразеологізуватися переважно в значенні належності частини цілому.

І. Гранєва описує мовний механізм субстантивації й лексикалізації займенника *НАШИ*, пов'язаний з модифікацією його дійктичної семантики, а саме з її частковим чи повним переходом до функції номінації [63, с. 58]. Авторка наголошує на необхідності розмежування понять субстантивація й лексикалізація. Лексикалізація – процес суто семантичний, пов'язаний з переосмисленням первинної, вихідної дійктичної функції займенника, у процесі якого займенник починає позначати деяку нерозчленовану сукупність людей за якоюсь значущою для мовця ознакою, проте лексично й граматично це слово в тексті “поводить себе” саме як займенник, не проявляючи парадигматичних і синтагматичних властивостей іменника. До випадків лексикалізації займенника *НАШИ* (рос. *НАШИ*) належать приклади, де він називає сукупність осіб за національною, соціальною, партійною ознаками (народ у цілому, або якусь частину етносу чи держави, виділену за певною ознакою) [63, с. 59], напр.: – *Наших побили! Тікаймо! Вперед! За мною!* (В. Малик) [306, с. 248]. Субстантивація, на відміну від лексикалізації, означає саме зміну морфологічних характеристик і синтагматичних властивостей займенника за типом іменника (сполучуваність із прикметником чи займенником) [63].

1.2.3. Семантичний потенціал вказівних займенників

До активно вживаної частини лексики належать «дейктичні займенникові слова, за допомогою яких мовець виділяє будь-який предмет із ряду подібних» і привертає до нього увагу співрозмовника» [43, с. 19]. Функцією вказівних займенників (демонстративів) є вказівка на предмети, їхні ознаки, їхню кількість. Дослідники кваліфікують їх як «основний спосіб оформлення анафоричних зв'язків і дійктичної вказівки» [149, с. 115]. У цьому разі увага мовця «може бути звернута на те, про що говоритиметься в наступному контексті (катафорична функція), або ж вона може спрямовуватися на те, про що мова йшла раніше, шляхом відсилання до нього (анафорична функція)» [147, с. 75].

У мовленні (тексті) вказівні займенники можуть функціювати як автономні та неавтономні форми. Уживання першого типу є співвідносним із субстантивами, а другого – з ад'єктивами. За цією позиційною диференціацією визначають тип функції демонстратива у процесах забезпечення реалізації текстової категорії зв'язності.

Вона може бути суто анафорична (у широкому розумінні цього слова) чи ідентифікаційно-диференційна (артиклева). Виконуючи останню функцію, демонстратив ідентифікує чи диференціює семантично пов'язані елементи тексту, поєднуючи їх, так розгортаючи у відповідному напрямку лінію текстового зв'язку, беручи участь у реалізації текстової категорії зв'язності [147, с. 75].

3-поміж одиниць досліджуваної групи найбільшою частотністю в тексті характеризується займенник *ЦЕЙ*, який «указує на абстраговане виокремлення якогось предмета з ряду інших подібних або ж на узагальнення певної ознаки предмета» [43, с. 7]. Дослідники констатують, що він, функціуючи як анафоричний компонент, може розміщуватися безпосередньо за реченням, до складу якого входить антецедент (контактна позиція), або на певній відстані: через одне, два, декілька речень (дистантна позиція), при цьому може заступати окреме слово, частину чи ціле речення. Однак 3-поміж форм указанного слова (чоловічий, середній, жіночий рід) вирізняється форма середнього роду *ЦЕ*, що заступає не лише окремі предмети, ознаки тощо, а й цілі ситуації (напр., *Це було дуже давно...*) [43, с. 8].

Зважаючи на особливості вживання займенника *ЦЕЙ*, Г. Волчанська (дослідниця кваліфікує такі одиниці як займенникові слова) розмежовує його семантику в структурі тексту: 1) *ЦЕЙ* уживається в значенні прономінативного ад'єктива (чоловічого, жіночого, середнього роду); 2) *ЦЕЙ* уживається в значенні прономінативного субстантива (переважно форма середнього роду). Функціуючи як прономінативний ад'єктив, він обов'язково входить до складу репрезентативної групи, заступаючи окреме слово (найчастіше атрибутивну характеристику об'єкта), словосполучення, частину речення, речення, низку речень [43, с. 8].

Вказівний займенник *ЦЕЙ* відіграє важливу роль у вираженні значення означеності [див.: 109, с. 87]. Н. Тесленко аналізує характер референції займенника *ЦЕЙ* через формування конструкту його значення й зосереджує увагу на реалізації ним означеної референції, розглядаючи різні способи вживання – у складі іменної групи та самостійно [225, с. 8–12].

Вказівний займенник *ТОЙ* (*ЦЕЙ*) позначає певне ставлення реципієнта до якоїсь конкретної сутності, що дає змогу говорити про одну

з розрізнявальних рис цієї групи – ідентифікації предмета показником наочності, що супроводжує акт мовлення, в якому знаходиться показник особи» [132, с. 67–74]. У процесі вживання у прямому значенні займенник *ЦЕЙ* указує на локальну близькість позначуваного денотата, *ТОЙ* – на його віддаленість.

У структурі тексту прономінатив *ТАКИЙ* найчастіше використовують як засіб поєднання контактних речень, що семантично спирається на узгоджене прикметникове означення попереднього речення та узгоджується з ним у роді й числі [109, с. 87]. Г. Волчанська підкреслює, що функція займенника *ТАКИЙ* у структурі тексту майже не відрізняється від функцій інших дейктичних займенникових слів, хоча сфера вживання його є дещо вужчою. Він функціонує як: 1) один із засобів зв'язку контактних і дистантних речень; 2) є засобом ідентифікації; 3) має додаткове оцінне значення [43].

1.2.4. Семантичний потенціал заперечних займенників

Категорія заперечення в мові репрезентована різними засобами, головними з-поміж яких є заперечні займенники. Побіжно згадується про заперечні займенники в роботах Д. Сбоева, О. Селіверстової, Т. Калугіної, Н. Петренко, Л. Синельникової, А. Ханової та інших.

Загальне значення заперечних займенників, як відомо, – указівка на відсутність, неіснування особи, предмета, кількості, ознаки, причини, мети, підсилення заперечного змісту всього речення. Вони, коментує Г. Волчанська, «менш важливі для формування структури зв'язного тексту» [43, с. 87], оскільки разом з неозначеними та питальними не потребують конкретної референції. Крім того, досліджувані одиниці можуть бути носіями риторичної функції, тобто функції переконливого впливу через передачу психологічних особливостей суб'єктів мовлення [204, с. 191].

Н. Пачина характеризує заперечні займенники як складники ядра й периферії функційно-семантичного поля оцінки, що, як відомо, є системою рівнозначних засобів. Дослідниця описує появу оцінних значень описаних одиниць, пояснюючи, що вони є засобами взаємодії категорії заперечення й категорії оцінки, а їхній семантичний зміст прогнозує характер оцінки [181, с. 3]. Розвиток оцінних значень заперечних займенникових слів зумовлений їхньою суб'єктивністю,

неномінативністю, узагальнювальністю, ситуативністю, що співвідносяться з компонентами оцінної семантики [181, с. 3]. Здатність займенникового слова *НИЧОГО* (рос. *НИЧЕГО*) виражати нормативну й позитивну оцінку пов'язана з його найбільш регулярним використанням у фразеологізованих, неповних, еліптичних конструкціях в умовах конкретного комунікативно-прагматичного контексту [181, с. 4]. Характер негативної оцінки зумовлює найбільш регулярне вживання заперечних займенників *НИХТО*, *НИЩО*, *НИЯКИЙ* (рос. *НИКТО*, *НИЧТО*, *НИКАКОЙ*) у мовленневих актах несхвалення, докору, обурення залежно від комунікативних намірів мовця [181, с. 4].

1.2.5. Семантичний потенціал неозначених займенників

Проблема означеності / неозначеності тривалий час є предметом дослідження лінгвістів і набуває все більшої значущості у зв'язку з розвитком мовленневої прагматики. У сучасній українській, як і в інших слов'янських (безартиклєвих) мовах, важливим засобом вираження неозначеності, ядром відповідної категорії є розгалужена система неозначених займенників [див. про це: 77; 109, с. 87; 57 та ін.]. Вони «вказують на невизначеність особи, предмета, ознаки, якості чи кількісного вияву, тобто виражають неясне, невідоме, точно не визначене загальне уявлення про особу, предмет, якість, властивість, належність, кількість, порядкове місце якогось предмета (істоти) в низці інших» [76]. Такі займенники виступають важливим засобом комунікації, зокрема економії мовленневих зусиль, оскільки без їхньої участі навіть найзагальніше неозначене значення довелося б передавати цілими реченнями, а в окремих випадках і зовсім не можна було б виразити іншими мовними засобами без зміни змісту повідомлюваного [75].

Досліджувані одиниці виконують у тексті роль апроксиматорів, тобто засобів, що забезпечують приблизне позначення предметних денотатів і денотативних станів та ситуацій [6, с. 4]. Численні мовознавці характеризують категорію означеності / неозначеності через опозицію понять відомості / невідомості. Напр., як відзначає С. Кацнельсон, відтінок неозначеності пов'язаний передусім «з уведенням у мовленнєве повідомлення “нових” предметів, про які раніше не згадувалося» [110, с. 240]. Неозначеність приписується субстанції під час

первинної згадки про предмет у тексті чи ситуації, тобто мовець, уводячи в комунікацію назву того чи того предмета, ураховує, чи знайомий згаданий предмет слухачеві [110, с. 240].

Неозначеність (розпливчастість) значення, пояснює А. Беглярова, виникає через низку чинників: узагальнювальна природа неозначених займенників, відсутність чіткої референтної співвіднесеності, схвильований, емоційний тон викладу, контекстуальні зсуви [14]. Саме ці чинники й сприяють уведенню досліджуваних одиниць у текст. Неозначені займенники, пояснює Н. Арутюнова, – це «свого роду пунктир, знаки мовчання й замовчування, незаповнені клітинки, семантичні прогалини, маркери розриву між інтуїтивним осягненням світу й можливостями вербалізації, нарешті, знаки непроникності деяких сфер буття, зокрема людської особистості (“іншого”）」 [5, с. 187], проте саме в семантиці неозначеності, наголошує Л. Синельникова, і полягає когнітивна самодостатність досліджуваних одиниць [204, с. 161]. Однак часто вираження неозначених смислів надлишкові, тому деякі показники неозначеності кваліфікують як мовленнєві перешкоди [14, с. 129].

У численних лінгвістичних розвідках наголошено, що значення неозначеності не вичерпується сферою невідомості об'єкта (Т. Ніколаєва, О. Падучева, О. Пеньковський, М. Шелякін та ін.), у мовленні воно обростає численними додатковими смисловими нюансами. На це, напр., указує О. Селіверстова, констатуючи, що «метатермін “неозначений” лише приблизно відображає семантику займенників цієї групи», оскільки з прагматичних позицій неозначеність пов'язана з вираженням інформаційних аспектів комунікативної ситуації [196, с. 79]. Неозначеність, указують мовознавці, що ґрунтується на відсутності точної ідентифікації особи, предмета, ознаки, кількості тощо, може бути зумовлена багатьма чинниками, зокрема «комунікативними намірами мовця: мовцеві невідомі особа, предмет, ознака тощо; мовець не впевнений, що вони йому відомі; мовець вважає непотрібною точну інформацію, прагне приховати її тощо» [77, с. 5; див. про це також: 133, с. 227; 196, с. 227].

Н. Арутюнова звернула увагу на те, що в низці випадків адресат не чекає зняття неозначеності (чи недоозначеності) [5, с. 184], саме тому численні дослідники наголошують, що варто розрізняти

дискурсивні ситуації, у яких референційні знання не відіграють жодної ролі й неозначений займенник на це вказує, і ситуації, у яких референційні знання з різних причин приховуються за допомогою неозначених займенників [204, с. 155]. Те, що мовець “не хоче говорити”, наголошує Л. Синельникова, має пряме відношення до прагматики, в основі якої лежить опис інтерсуб’єктних відносин [204, с. 151].

У мовця, пояснює Л. Синельникова, є право вибирати об’єкти, які він маркує як невизначені, але є й обов’язок переконати адресата в комунікативній доцільності такого маркування. Невмотивоване приховування референційного знання може викликати протестну реакцію адресата, тому комунікативну відповідальність за невизначеність інформації через її неузгодженість з когнітивною множинністю адресата мовець бере на себе. У процесі спілкування відбувається перетворення знань мовця в інформацію для адресата. Неозначений займенник може отримати швидку розшифровку, а може довго зберігати установку мовця на невизначеність, залишаючи адресата без відповідної ситуації й провокуючи тим самим зміну дискурсивної ситуації [204, с. 176].

На думку У. Чейфа, категорія неозначеності стоїть в одному ряду з деякими іншими категоріями, що «належать більше до способу передачі змісту, ніж до самого змісту. Зокрема, усі вони пов’язані з тим, як мовець оцінює здатність слухача зрозуміти те, що говорять, на основі конкретного контексту» [247, с. 278]. Категорія неозначеності передусім орієнтована на адресата мовлення. Для мовця, пояснює А. Беглярова, усі назви співвіднесені з предметами із самого початку мовлення, ще до мовленнєвого акту, а для адресата – ні. Відповідно, надзвичайно важливим для категорії неозначеності є фактор адресата [14, с. 129]. Категорія неозначеності сигналізує про різну обізнаність співрозмовників про предмет мовлення: мовець дає зрозуміти, що він має на увазі предмет, невідомий слухачеві, і тому останній не має ототожнювати його із жодним відомим йому предметом [23, с. 139]. У зв’язку із цим Д. Газарова виділяє так звану неповну неозначеність, називає її відносною, або односпрямованою: те, що певною мірою визначено для мовця, має неозначену референцію для слухача [45, с. 96]. Не мова “нав’язує” мовцям відношення неозначеності, а мовці “нав’язують” їх мові [14, с. 129].

Уживання неозначених займенників, зокрема, часто пов'язане з емоційним забарвленням інформації, її оцінкою [14, с. 129; 76, с. 108; 109, с. 87; 115, с. 124–128; 162, с. 344–351]. Напр., Л. Кисельова порушує питання про вживання неозначених займенників як виразників емоційної оцінки й кваліфікацію відповідного типу їхнього лексичного значення як емоційно-оцінного, оцінно-дейктичного, або «емоційно-оцінно-дейктичного» [115, с. 66–69]. Л. Синько також указує на участь неозначених займенників у формуванні, вираженні й модифікації суб'єктивних модальних значень. Власне модальне їхнє вживання, коментує згаданий вище дослідник, надає висловлюванню модального відтінку неозначеності, гіпотетичності, байдужості, зневаги, прихованої погрози, іронії, сумніву. У процесі модифікації модального значення вони виконують функції редукування ступеня категоричності висловлювання [206, с. 124–128]. Т. Бондарева також звертає увагу на особливості функціонування займенника *КАКОЙ-ТО* (укр. *ЯКИЙСЬ*), що виражає не лише неозначеність, але й може набувати додаткового семантико-експресивного відтінку зневаги, презирства, виражати байдужість до згадуваного предмета [23, с. 140–141].

Л. Синько розрізняє референтне й нереферентне вживання досліджуваних мовних одиниць. У процесі референтного вживання неозначені займенники вводять невідомий раніше в цьому дискурсі референт. Нереферентне їхнє вживання пов'язане передусім з позначенням представника класу неперелічувальної множинності об'єктів, вираженням значень “не всі”, “частина цілого”, неповної впевненості мовця в наявній у нього інформації. Однак референтне вживання конструкції виявляється релевантним тільки в тому разі, якщо репрезентований фрагмент картини світу для слухача відповідає тому самому об'єкту реального світу, що й для мовця [206, с. 124–128].

На цей аспект уживання досліджуваних одиниць в українській мові звертає увагу І. Дудко. Маркерами референтної неозначеності виступають фіксовано-неозначені займенники з формантами *-сь*, *хтозна-*, *казна-*, *бозна-*, *чортзна-*, напр.: – *Мамо, **хтось** стука в вікно* (М. Коцюбинський); – *Ну, ходімо на вулицю: побачить **хтось** – **чортзна-які** брехні підуть селом...* (М. Стельмах), та напівнеозначені займенники з формантом *де-*, напр.: *У **декого** на грудях виблискували бойові ордени* (О. Довженко). Маркерами нереферентної неозначеності

виступають нефіксовано-неозначені займенники з формантами *-небудь, -будь, будь-, аби-*, напр.: [Острожин]: *Заграйте **що-небудь**, з ласки вашої* (Леся Українка); *Коли будеш щось на **будь-яких** прикладах, то й, очевидно, виховуєш себе на них* (М. Хвильовий) [77, с. 5]. Характеризуючись загальною заміщувально-вказівною функцією, неозначені прономінативи репрезентують катафоричний (препаративний) тип указівки, який відсилає до того, про що далі буде йти мова [76, с. 107].

1.2.6. Семантичний потенціал питальних займенників

Опису особливостей функціонування окремих прономінативів присвячено незначну кількість лінгвістичних досліджень, що, зокрема, стосується і питальних займенників. Однак, напр., Л. Синельникова й Л. Терновська описують смисловий потенціал питальних займенників *ЩО, ЯКИЙ* в умовах поетичної комунікації [202, с. 182–191].

Наведемо окремі зі зроблених дослідницями узагальнень:

1) *ЩО*-запитання а) може бути формою вияву інтересу до навколишнього світу або до власного стану; б) звернене до конкретної чи уявної особи, навіть до ліричного героя, може створювати прагматичну комунікативну рамку, але відповідь будується за законом ліричної оповіді, спрямованої на відображення емоційного стану автора; в) діалогізує монологічну ліричну оповідь; г) у разі самоадресації виявляє пряму рефлексію ліричного героя, підвищує міру сповідання; г) його повторюваність може свідчити про особливий спалах емоцій ліричного героя; д) знаходячись у сильній позиції початку вірша, репрезентує тему у формі неповного знання, сумнівів і програмує пошук відповіді через пояснення чи роздуми; е) у кінці вірша виконує функцію ліричного узагальнення; питальна форма робить таке узагальнення відкритим для різних відповідей, що створює особливу смислову перспективу;

2) займенник *ЯКИЙ* а) уживається в запитаннях, спрямованих на визначення ознаки особи, предмета, події; б) спрямовує на пошук сутнісних ознак, проте в поетичному мовленні уявлення про такі ознаки розширюється: акцент може бути зроблено не на зовнішніх характеристиках когось чи чогось, а на внутрішніх ознаках, досить вагомих для ліричного героя; в) забезпечує функціонування конструкцій двох типів: одні зберігають характер запити, інші – риторичні.

Аналіз семантики займенників, що їх використовують для побудови запитань у ліричному творі, як указано в дослідженні, дає змогу робити висновки про когнітивні “пріоритети” в думках ліричного героя [249, с. 182–191].

1.3. Поняття “інтимна поезія” в літературознавстві

Лірика – найсуб’єктивніший з родів літератури – має чимало родових різновидів, що визначаються з позиції тональності й настроєвості (мажорна або мінорна; героїчна або комічна), тематики (соціальна, патріотична або інтимна; пейзажна або урбаністична), вираження стану ліричного героя (медитативна, сугестивна) [226, с. 74–75]. Результатом жанрової еволюції лірики є розгалужена система фольклорних і літературних жанрів: лірика громадянська, філософська, пейзажна, інтимна, натурфілософська, інтимно-філософська. Теоретики літератури вказують на те, що існують ліричні твори, які не підлягають усталеним визначенням і жанровим параметрам [46, с. 286], оскільки мають особливі атрибутивні ознаки.

Проте жанрові притаманна монолітність структури. Жанр – це художнє ціле, сформоване сукупною взаємодією на різних рівнях твору (змістовому, композиційному, мовному та ін.) певних сталих і змінних (тобто варіативних елементів художньої структури) ознак [18, с. 4]. Жанр не є безкінечною репродукцією усталених норм, а становить динамічну систему. Змінюваність жанроформ залежить від епох, що доповнюють жанр новим змістом, та від авторських моделей, які збагачують поетичну практику оригінальними жанровими інваріантами, заповнюючи регламентовані структури.

Інтимна поезія є предметом спеціальних досліджень як окремішнє явище в розгалуженій жанрово-родовій системі лірики. Досвід теоретичного опису інтимної лірики пов’язаний з такими основними проблемами, як історія жанру, жанрова дефініція, жанрові кордони та динаміка розвитку жанрово-видових модифікацій.

Термінологічне визначення інтимної лірики пов’язане зі статусом ліричного героя й пафосом твору, а також відображає її жанровий зміст. За літературознавчим словником-довідником серії «Nota bene», інтимна лірика – це умовна назва ліричного твору, панівним мотивом якого є любовні переживання ліричного героя. Автори довідника

звертають увагу на те, що інтимна лірика як жанр може мати термінологічні синоніми (любовна або еротична), та на такі важливі жанрові атрибути, як еротичне забарвлення й витончена інтимізація буття [139].

О. Мудрак пропонує розрізняти платонічну та еротичну любовну лірику, указуючи на те, що для платонічної любовної лірики характерна ідеалізація об'єкта кохання, культ чистих світлих почуттів, «невіддільних від замилювання, насолоди від споглядання краси» [156, с. 76].

Як зазначає І. Лучук у передмовах до видань «Літургія кохання: Антологія української любовної лірики кінця XIX – початку XXI століття» та «Біла книга кохання: Антологія української еротичної поезії», різниця між еротичною і любовною лірикою полягає в тому, що еротична «є відвертішою від лірики любовної та базується не лише на емоційному сприйнятті об'єкта бажань, а й на тілесних відчуттях, переплавлених у слово» [303, с. 15–16]. Зауважимо, що еротична лірика подекуди насичена сороміцькою вульгарною лексикою, відвертими еротичними сценами. Проте, на думку І. Лучука, таке твердження містить застереження: «грань між любовною лірикою й еротичною часто-густо може бути розмитою» [303, с. 15–16]. Про розмитість жанрових кордонів інтимної лірики й лірики любовної свідчить досвід опису гендерних парадигм останньої, як-от дослідження Г. Маковей «Інтимна лірика як духовний феномен (чоловічий і жіночий дискурс)» [143, с. 18].

На те, що інтимна лірика може бути любовною, указує Н. Ференц у посібнику «Основи літературознавства». Аналізуючи модель А. Ткаченка, дослідниця наголошує, що подана науковцем ієрархія не є сталою, і допускає ймовірність інших ієрархічних ланцюгів в описі жанрової системи інтимної лірики [233].

В. Іванишин у «Нарисах з теорії літератури», розглядаючи жанрову систему лірики як результат поділу ліричних творів за змістом, виокремлює пісні (ліричні, рекрутські, наймитські, козацькі, стрілецькі, повстанські тощо) та вірші (пейзажні, філософські, громадянські, а також інтимні (любовні) [94, с. 230], вибудовуючи переліковий ряд понять у такий спосіб, що термін “любовна лірика” постає синонімом терміна “інтимна лірика”.

Очевидно, що опис та визначення понять інтимної, любовної та еротичної лірики утруднені не стільки через тематичну спорідненість (бо все ж є певні нюанси, пов'язані з тематизацією інтимної

поезії), а й через певну когнітивну пастку, у яку потрапляє реципієнт (вона пов'язана з настроєвими регістрами, глибокою інтимізацією ліричного дискурсу, а також із тим, що інколи трапляється заміна терміна "інтимна лірика" на термін "любовна лірика" попри їхню нетотожність). Продуктивною є жанрологічна концепція О. Мудрак, яка обстоює думку про інтимну лірику як таку, що «має ширше смислове значення, охоплює душевні взаємини не лише між закоханими» [156, с. 76].

Інтимна лірика, як і інші жанри, є формою вияву літературної самосвідомості автора, де відбувається синтез канонічних і неканонічних форм на шляху пошуку й утвердження авторських інваріантів. Водночас диференціація інтимної, любовної та еротичної лірики досить умовна й пов'язана з екзальтацією ліричного героя – від середньовічних модусів лицарської поезії, оспівування чистого ідеалу й містичної, стримуваної релігійними канонами любові як шляху самопізнання до баладного трагізму; від ідилічно-романтичного любовного дискурсу до сердечної драми меланхоліка; від метафоричності модерної візії кохання, гедоністичних і віталістичних жестів до сублімації еротичних переживань у надчуттєвих сповідях палкого коханця і дискурсу тілесності.

Інтимна лірика подає візії дружби-любові-кохання-відданості в таких естетичних образах-картинах, як портрет (коханої / коханого), сон, видіння, нірвана, сп'яніння-екстаз, сповідь, розпач від розлуки, відчай від ревнощів, страждання через нерозділене кохання, піднесений або ліричний стан, породжений переживанням єдності з родиною, удячності батькам тощо.

Інтимна лірика впродовж тривалої історії свого розвитку значно збагатилася різноманітними жанровими модифікаціями, охопивши такі явища, як власне інтимна лірика, любовна лірика, еротична лірика, лірика дружби, родинна лірика, що дає змогу говорити про інтимну лірику як метажанр з притаманною йому тематизацією. Метажанр інтимної лірики об'єднує твори, присвячені зображенню внутрішнього стану ліричного героя і його особистих (інтимних) переживань, тому для нього характерні особлива емоційна модальність (пафос) та сповідальне начало монологів ліричного героя, що знаходить вираження в мовних аспектах інтимної поезії.

У дослідженні дотримана позиція, викладена в «Літературознавчому словнику-довіднику» [139] як найбільш переконлива: інтимна лірика – це така, де панівним мотивом є особисті, зокрема любовні переживання ліричних героя / героїні. Літературознавчі терміни “інтимна лірика”, “інтимна поезія” синонімічні.

1.4. Мовні засоби інтимізації тексту

Серед інших аспектів сучасних лінгвістичних досліджень спостерігається увага до мовних засобів, спрямованих на забезпечення контакту адресанта й адресата (мовця й співрозмовника, письменника й читача). Для реалізації такого завдання використовують, зокрема, одиниці моделювання інтимізації.

Увага до мовних засобів інтимізації засвідчена ще в працях другої пол. XIX – поч. XX ст. Зокрема, О. Потебня виокремлював відповідні смисли в аспекті функцій особових займенників [188], І. Франко, характеризуючи мову галичан, серед інших її ознак виділяв “товариський” стиль спілкування, «повний ясности, скромности і простоти...» [237, с. 5–20].

У лінгвістиці, як відомо, термін “інтимізація” вперше запропонував Л. Булаховський, розглянувши її як особливу низку прийомів, що, по-перше, ставлять за мету «щільніше зблизити поета із зображуваним»; по-друге, можуть викликати «своєрідне збудження читача – поділити з автором елементи його творчої праці, ближче увійти в коло його почуттів і настроїв, зробившись ніби учасником самого живого процесу художнього вибору» [28, с. 573]. Дослідник виділив чотири основні засоби й прийоми інтимізації: «звернення до героїв розповіді як вираження авторського співчуття до того, що вони переживають та думають»; «наказовий спосіб, що запрошує читача подумати, зважити, оцінити повідомлене автором»; «*МИ* або форма першої особи дієслова множини»; «уявний діалог між читачем та автором» [27, с. 71].

Подібне розуміння цього терміна репрезентують і сучасні термінологічні словники, трактуючи інтимізацію як мовні засоби й прийоми, що «передають настрій мовця, наближають автора до читача як до співрозмовника; стилістичний прийом у художньому мовленні, за допомогою якого автор прагне увійти в ближчий комунікативний контакт з читачем, робить його співрозмовником, звертається до нього,

пояснюючи йому свої переживання, думки й запрошуючи стежити за оповіддю» [84, с. 386]. Інтимізація активізує оповідь, моделює позитивне ставлення читача до особистості автора й до того, про що він пише.

Поняття інтимізації на сьогодні ґрунтовно висвітлено у фокусі різних наукових парадигм: філософської (В. Руднєв), літературознавчої (М. Бахтін), культурологічної (Б. Шифрін), мовознавчої (Л. Булаховський, Ю. Бельчиков, Г. Почепцов, І. Білодід, Т. Декшна, С. Денисова, І. Горбач, А. Корольова, М. Карпенко, Т. Космеда, А. Палійчук, І. Сирко, Н. Фурист, О. Яскевич та ін.).

У мовознавстві дослідження засобів інтимізації значно розширили свої ракурси в різних аспектах комунікації. Учасники мовленевого акту, як пояснює Г. Почепцов, не просто застосовують низку прийомів для породження тексту, а й враховують їхній безпосередній вплив на адресата, маніпулюючи ним у такий спосіб, демонструючи прагнення до гармонії [190, с. 7]. У процесі інтимізованої взаємодії здійснюється «перехід висловлення з нейтральної сфери спілкування в неофіційну, фамільярно-інтимну» [39, с. 48].

Т. Космеда трактує категорію інтимізації як мовну універсалію, дослідження якої дає змогу схарактеризувати як індивідуально-авторські моделі, формули інтимізації, що виявляються в структурі відповідного комунікативного простору, тексту, так і національні, специфічні моделі, що характерні для кожної лінгвокультури [126, с. 103].

Акцентуючи увагу на поліпарадигмальності, інтердисциплінарності сучасних лінгвістичних досліджень, А. Корольова слушно наголошує, що «в новому тисячолітті активізація дослідницької думки до вивчення інтимізації пояснюється своєрідною експансією в інтеракціональний простір концепцій і методів когнітивної, структурно-семіотичної, аксіологічної та лінгвонаративної парадигм» [121, с. 9].

Сучасні дослідники зосереджуються на особливостях уживання засобів інтимізації в різних функційних стилях: науковому [7; 20; 212], публіцистичному [79], художньому [69; 89; 122; 129], а також у фольклорі [238; 239], рекламному [67; 68], політичному [246] й щоденниковому [208; 209] дискурсах.

Категорія інтимізації реалізується в мові системою різнорівневих мовних і мовленнєвих засобів, що забезпечують скорочення наративної дистанції між автором та читачем:

1) фонетичні (алітерація [129], асонанс [129, с. 311]) та ін.;

2) лексичні (використання специфічної лексики: сленг [7, с. 18], жаргонізми [78], діалектні слова, оцінні лексеми [129, с. 311], інтимно-експресивні номінації, назви осіб за родинними стосунками, лексичні повтори [22, с. 22–29; 89, с. 173] та ін.);

3) фразеологічні [7, с. 18];

4) словотвірні (слова зі зменшено-пестливими суфіксами [87, с. 144–145; 88, с. 145; 129, с. 311; 238, с. 146]);

5) морфологічні (особові й присвійні займенники [7, с. 15; 87, с. 143; 209, с. 277–279], вказівні займенники [87, с. 143], дієслова [129, с. 311; 21, с. 13–20] (форми теперішнього часу [180, с. 88–92], імперативні форми [88, с. 145–146; 89, с. 171]), частки [21], вигуки [69, с. 40–41; 129, с. 311], форми множини пошанної [129, с. 312; 240, с. 187], однини пошанної [240, с. 199], середнього роду [240, с. 149], умовного способу [124, с. 112; 240, с. 346], прийом скупчення форм однієї частини мови в межах одного контексту [123, с. 87–88; 125, с. 74–75];

6) синтаксичні (риторичні питання [7, с. 17; 19, с. 110–197; 177, с. 142–148; 89, с. 171; 208, с. 201–202], звертання [39, с. 47–50; 87, с. 143; 88, с. 145; 125, с. 73; 208, с. 201; 246, с. 143], синтаксичні повтори, еліптичні речення [88, с. 147; 208, с. 202–203; 238, с. 148], парцеляція [88, с. 147–148; 89, с. 171], окличні речення [19, с. 110–197; 129, с. 312]);

7) пунктуаційно-графічні (експресивна пунктуація [89, с. 172–173; 123, с. 88; 137, с. 122–127], шрифтові виділення [207, с. 161], підкреслення [207, с. 161], лапки [207, с. 161], капіталізація [125, с. 74; 207, с. 161], графічна образність [89, с. 173; 207, с. 161]);

8) стильові (імітація живого розмовного мовлення, діалогізація писемного мовлення [7, с. 15]; фольклорна стилізація мовлення [123, с. 84–87]).

Численні сучасні лінгвістичні розвідки, як було зазначено, присвячено особливостям функціонування засобів інтимізації в художньому мовленні. Дослідники наголошують, що інформація в художньому тексті інтимізується в тому разі, коли автор стає для адресата «не просто невиразним джерелом інформації, а її повноцінним творцем,

який, надаючи своєму повідомленню конкретного смислу, здатний змінювати процес сприйняття інформації, активно впливаючи на свідомість читача» [11, с. 90–97; 142, с. 147–156].

За визначенням А. Корольової, «інтимізація – це феномен мови художньої літератури, що характеризується процесуальністю, динамічністю та комунікативно-прагматичною спрямованістю. Вона є одним з типів суб'єктно-адресатних відношень і розглядається як художній інтеракт. Інтимізація виступає кодом індивідуальної манери письменника, способом його зашифрування художньої інформації у зв'язку з естетичним наміром відтворити ефект емоційно-інтелектуального спілкування з читачем (від започаткування дружніх стосунків з читачем до завершальної фази інтимного спілкування)» [122, с. 38–39].

У художньому мовленні інтимізація реалізується як авторська комунікативна стратегія, що створює ефект близькості, дружби й безпосереднього емоційно-інтелектуального спілкування автора із читачем [178, с. 132]. Вона омовлюється наратором, що є епіцентром тексту, індивідуальною словесно-мовленневою структурою, яка пронизує всю архітектоніку / композицію художнього тексту й визначає кореляцію всіх його складників [137, с. 124].

Зосереджуючись на особливостях інтимізації в поетичному тексті, Т. Космеда наголошує, що до системи художніх засобів вербалізації категорії інтимізації належать такі, що, по-перше, слугують більшому зближенню самого поета із зображуваним; по-друге, такі, що мають здатність відповідно збуджувати читача, щоб останній міг поділяти з автором його думки, відчуття й емоції, почуття, міг декодувати і сприймати секрети його творчої манери. Ці художні прийоми дають змогу краще ввійти в коло настроїв, думок, інтенцій письменника, читачі ніби стають учасником живого процесу художнього вибору, від таланту письменника, його компетенції з урахуванням усіх її типів, усіх її складників, як-от: мовного, комунікативного, емоційного, культурного, паравербального та інших, що формують феномен мовної особистості, мовну свідомість індивідуума [126, с. 105].

Серед інших мовних одиниць моделювання інтимізації в художньому тексті мовознавці описують займенники, кваліфікуючи їх як «одиниці з виразною лінгвопрагматичною семантикою, яка часто є

визначальною для інтерпретації відповідного дискурсу чи його фрагментів» [209, с. 277]. Наприклад, І. Сирко визначає особові займенники як постійні засоби інтимізації, оскільки вони організовують комунікативну ситуацію так, що читач, долаючи реальні просторово-часові обмеження, стає безпосереднім віртуальним учасником описуваних подій, синхронним адресатом автора [209, с. 279]. Вони «створюють ілюзію безпосереднього спілкування, таким чином сприяючи інтимізації наративу» [179, с. 85], «будують художню комунікативну ситуацію так, що читач сприймає письменника як безпосереднього співрозмовника, стає очевидцем та учасником, максимально наближаючись до автора» [87, с. 144].

Окремі дослідження присвячено опису особливостей займенників у досліджуваному ракурсі в поетичних творах. Ще Л. Булаховський, аналізуючи поезію Тараса Шевченка, констатував, що «в українській мові є можливість за допомогою займенника *ТОЙ, ТА, ТЕ (ОТОЙ, ОТА)*, ужитого не в прямому його значенні – вказівному, створити значення своєрідної мовної аперцепції – перекинути місток від слухача або читача до предмета як такого, що, може, був колись-то знайомий, може, стосується кола вражень трохи забутих, але порівняно легко відновлюваних, як такого, що про нього якимсь-то знають саме вони обоє – той, хто говорить (пише), і той, хто слухає (читає)» [28, с. 573].

Як демонструє досліджуваний матеріал, займенники різних рядів відзначаються особливостями вживання в сучасній інтимній поезії, зокрема створюючи певний стилістичний колорит і функціюючи як засоби інтимізації.

Отже, підбиваючи підсумок викладеного вище, можна констатувати, що в сучасній лінгвістиці питання про статус займенника як частини мови залишається дискусійним. Наведені погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників утворюють у думці, що займенник (прономінатив) – це особлива повнозначна частина мови, що відзначається семантичною своєрідністю, однак неоднорідністю граматичних категорій і синтаксичних функцій.

Для прономінативів властиві семантична й функційна різноманітність. Дослідники виділяють субституційну, дейктичну, анафоричну / катафоричну функції, характеризують займенники як засоби

вираження емоційного ставлення і репрезентації культурно значущої інформації, звертають увагу на те, що семантика досліджуваних одиниць зумовлює своєрідність їхніх функцій.

У процесі вживання займенники демонструють різноманітність функційно-семантичних характеристик. Вербалізуючи категорію персональності, особові займенники позначають учасників комунікативної ситуації. Однак у дискурсивній практиці спостерігається градація їхньої семантики за ступенем узагальнення: від конкретного значення (конкретні особи) до абстрактного (люди взагалі), тому особові прономінативи відображають не лише відношення учасників комунікації, а й ставлення мовця до співрозмовників або третіх осіб. Присвійні функціують передусім як засоби вираження посесивного значення; вказівні вказують на предмети, ознаки предметів, їхню кількість; заперечні позначають відсутність, неіснування особи, предмета, кількості, ознаки, причини, мети, підсилюють заперечний зміст усього речення; неозначені займенники виражають приблизне позначення предметних денотатів і денотативних станів та ситуацій, крім основних своїх функцій, можуть у конкретних контекстах брати участь у формуванні, вираженні й модифікації суб'єктивних відтінків значень, набувати додаткових конотацій.

Займенники різних розрядів вирізняються серед інших різнорівневих мовних засобів, спрямованих на забезпечення контакту адресанта й адресата, моделювання інтимізації спілкування, що проявляється, зокрема, в інтимній поезії.

Інтимна поезія – це особливий жанр лірики, панівним мотивом якої є особисті, зокрема любовні переживання ліричного героя / героїні. Тексти інтимної, включно любовної та еротичної лірики, об'єднані в дослідженні загальною назвою “інтимна”.

РОЗДІЛ 2.

ХУДОЖНЬО-СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОНОМІНАТИВІВ В ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ

2.1. Займенник у парадигмі поетичного тексту

Описуючи специфіку художнього мовлення, В. Виноградов наголошував, що «в структурі художнього твору відбувається емоційно-образна, естетична трансформація засобів загальнонародної мови» [37, с. 6]. Зміст слова в художньому дискурсі часто не обмежується його прямим номінативно-предметним значенням, оскільки воно набуває нових відтінків. В умовах поетичного контексту «цей процес відбувається ще більш інтенсивно, що зумовлено невеликим обсягом тексту. Обмежений мовний простір сприяє тому, що слово стає семантично ускладненим, а смислові асоціації поглиблюються» [157, с. 38].

Численні мовознавці зауважують, що в ліричному творі семантична структура слова набуває кількох смислових рівнів, що спостерігаємо, зокрема, в інтимній поезії. Наприклад, В. Виноградов писав: «Поетичне слово двопланове: співвідносячись зі словесною системою загальної мови, матеріально ніби збігаючись з її елементами, воно водночас за своїми внутрішніми поетичними формами, за своїм поетичним сенсом і змістом спрямоване до символічної структури літературно-художнього твору в цілому» [35, с. 6]. Як коментує Т. Сільман, «слово виступає в таких випадках начебто у формі своєрідного “дволикого Януса” з двома “профілями”, що дивляться в протилежні боки: назад і вперед» [199, с. 164]. Оскільки «в поетичному тексті займенники мають багатшарову семантичну структуру завдяки різним факторам (контекстуальному оточенню, сполучуваності з іншими номінативними одиницями, інтертексту, зв'язкам, що мотивовані змістом поетичного тексту і т. ін.), вони здатні актуалізувати індивідуальні замисли автора» [182, с. 44].

У віршованому тексті поява додаткових смислів характерна для всіх частин мови, зокрема й для займенників – органічно необхідних

для лірики, оскільки «вони є найбільш суттєвою змістовою ланкою ліричного жанру, що окреслює взаємовідносини між “ліричним Я” й світом в узагальнювальному плані» [200, с. 85]. Мовознавці неодноразово відзначали, що лірика – мистецтво прономінальної скерованості (Д. Овсянко-Куликовський, Л. Булаховський, В. Виноградов, Р. Якобсон, Я. Гін, С. Золян, Л. Мацько, Т. Сільман, І. Циганок та ін.). Сміслова роль займенників у поетичному мовленні, зокрема в інтимній поезії, викликає неабиякий інтерес, оскільки вони «в повсякденній мовленнєвій практиці – другорядний лексичний розряд, що не має ні самостійного значення, ні якого-небудь стилістичного забарвлення: вони функціують з однаковим успіхом у будь-якому стилі, від високого до вульгарного» [259, с. 339]. Проте закони художньої творчості діють так, що «розряд займенників, який в узуальній мовній системі не має значущості, системою вірша висувається на передній план, додатково семантизується, укрупнюється» [259, с. 407].

У поетичному тексті, наголошує Н. Петренко, «займенник постає як лінгвокогнітивний конструкт, оскільки в ньому “згорнуті” значення й знання про окремі фрагменти картини світу, та як семіотична одиниця, що розглядається як мовний знак, який використовується для передачі додаткової інформації завдяки смислового наповненню та функційній багатозначності в поетичному тексті» [182, с. 3].

Ледь не кожен розряд займенників, як зазначає Л. Синельникова, у ліричному тексті виявляє себе багатофункційно. Дослідниця кваліфікує аналізовані одиниці як «високоінформативний клас слів, своєрідний смисловий ключ до розуміння авторських інтенцій і світогляду» [204, с. 211]. Не можна не погодитися з думкою науковця, що саме займенники репрезентують ліричного героя поетичного твору, який може «наближати *іншого* (*інших*) чи віддалятися від них, висловлюючи тим самим ціннісне ставлення до світу людей і подій» [204, с. 210], а ідіостиль поета “прочитується” через систему займенників навіть більше, ніж через інші знакові одиниці [204, с. 66].

В інтимній поезії як невід’ємному складнику лірики прономінативи допомагають створювати образи ліричних героїв, їхні почуття, ставлення один до одного, формуючи специфічні моделі відносин, репрезентовані досліджуваними одиницями.

Специфіка номінацій у ліриці, зокрема й така її ознака, як анонімність, зумовлює своєрідну роль у ній займенників. У ліричному вірші займенник виступає як абсолютно необхідний і універсальний його елемент: «є засобом збереження безіменності ліричного суб'єкта й до того ж вивільняє його з надр емпіричного, побутового контексту, перетворюючи тим самим на якийсь “ліричний інкогніто”» [199, с. 37–38].

У ліриці мова функціонує в особливій комунікативній ситуації [118, с. 3–13], що демонструє, зокрема, специфіку інтимної поезії. Ця особливість зумовлена специфікою категорій простору й часу, що й визначають спосіб прояву суб'єктів мовлення – ліричного оповідача й адресата. Займенники мають пряме відношення до організації художнього часу й простору, і в займенниковій поетиці ця категорія слів позначена як найважливіший для лірики фактор текстотворення. Займенникові номінації дають змогу ліричному героєві вільно розпоряджатися світом людей і речей, модифікувати простір їхнього перебування через зміну ракурсу сприйняття й оцінки [230, с. 248].

Займенники в поезії, коментує Л. Синельникова, швидше номінують сприйняття, ніж реальне просторово-тимчасове місцезнаходження реалій. Переживання взагалі (почуття як таке) й переживання, прив'язане до події зовнішнього світу, “розчленовують” семантику займенників: одні беруть участь в описі фрагмента фізичного світу, інші допомагають передати стан неусвідомленості почуття, його невизначеності й стихійності [204, с. 214]. У мові інтимної поезії функціонування прономінативів нерозривно пов'язане з образами ліричних героїв, їхнім внутрішнім світом і почуттями.

Займенники у віршованому тексті утворюють власну парадигму, що виявляється в умовах семантичної композиції [203, с. 134-141]. Контекстуальне оточення, на думку Л. Синельникової, не створює принципово нового значення займенника, його мовне семантичне ядро зберігається, але смислові характеристики тексту змінюються. У поетичному тексті смисли важливіші, ніж значення, і розуміння відмінностей між значенням займенника в мові і його когнітивною семантикою у вірші сприяє проникненню у світ смислів. Різні референції займенників – це різні способи інтерпретації змісту вірша [204, с. 214].

2.2. Займенник як засіб вираження імпліцитних смислів

У поетичному тексті «всі елементи взаємно співвіднесені й співвіднесені зі своїми нереалізованими альтернативами, відповідно – семантично навантажені» [140, с. 81]. Унаслідок цього «створюються свіжі, нетрадиційні образи, метафоричність яких будить уяву читача» [91, с. 21].

Властива мовному спілкуванню імпліцитність відзначається різноманітністю свого багатогранного вияву. Поділ мовних значень (смислів) на приховані (імпліцитні, неявні) та явні (експліцитні) викликаний передусім прагненням підкреслити існування мовної можливості вираження смислів різного ступеня експлікації. Безумовно, слід зважати на достатню умовність цієї дихотомії, на існування шкали перехідності у вираженні тих чи тих значень.

У поетичному тексті імпліцитність виявляється не тільки в прихованому змісті, а й в особливості розкриття ідеї твору, оскільки ідея поетичного твору по суті теж імпліцитна. Ця прихована ідея спонукає читача до роздумів і, із заглибленням його в суть, розгортається, відкриваючи нові грані.

Різноаспектні підходи до інтерпретації імпліцитності свідчать про складність цієї категорії, її інтерпарадигмальну багатоплановість, поліфункційність реалізації в мові й мовленні [див. огляд праць: 95, с. 9–43; 72, с. 173–176]. Лінгвістичні проблеми, пов'язані з неявно вираженою семантикою, остаточно не розв'язані, незважаючи на активну дослідницьку роботу в цьому напрямі. Мовній імплікації присвячені численні лінгвістичні наукові праці багатьох українських та зарубіжних дослідників, серед яких В. Багдасарян, Ф. Бацевич, О. Бондарко, К. Долинін, Н. Іванишин, С. Кацнельсон, Л. Невідомська, М. Нікітін, Т. Сільман, О. Старикова, Е. Шендельс та інші, що свідчить про важливість цього явища та складність семантичного змісту й неоднорідність способів його реалізації в мові й мовленні.

Імпліцитність, за Л. Невідомською, – це опосередкованість вираження змісту знаковими лінгвовеличинами, яка полягає в тому, що певні додаткові значення, смисли, їхні складники й фрагменти, не вербалізовані, не реалізовані з якихось причин за допомогою власних безпосередніх матеріально-звукових засобів, виявляються, встановлюються мовцями шляхом різного за характером домислювання

з опорою на експліцитні значення лінгвоодиноць, мовленнєвий контекст, ситуацію, позамовну інформацію, інші можливі чинники, включаючи усвідомлювані й неусвідомлювані носіями мови прагматичні знання про її системну будову, механізми функціонування [161, с. 23].

Імпліцитне, зазначає В. Багдасарян, «існує так само реально, як і експліцитне, але існує не на поверхні, а в глибині мови, як нижній, прихований шар змісту. Імпліцитне, таким чином, є опосередкована (експліцитним та іншими факторами) форма вираження думки мовою, воно є дещо несамостійне, залежне, похідне» [9, с. 6].

Імпліцитність, пояснює Н. Іванишин, накладається на експліцитно-матеріальне вираження лінгвоодиноці й цим змістово «оформлюється» у рамках певного лексичного, морфологічного чи синтаксичного засобів. Ідеться про інтеграцію поверхневого й глибинного рівнів виміру мовних знаків, які не протиставляються, а синкретизуються в межах однієї мовної величини, співіснують паралельно, у дихотомії [96, с. 14]. Отже, імпліцитне домислюється з опертям на експліцитне, виражається та сприймається адресатом за допомогою експліцитного внаслідок взаємодії з фоновими знаннями, контекстом і ситуацією мовлення [див. про це: 2, с. 23].

Досліджуючи засоби вираження імпліцитності, О. Заболотська виділяє поняття «імплікат» як невід’ємну частину імплікативного простору. Це операційна одиниця, насичена прихованим змістом, що міститься на периферії семантичних ознак слова. Імплікат складається із сукупності імпліцитних значень, які формуються на перетині трьох рівнів: дотекстового, текстового та позатекстового [83, с. 263]. Процес сприйняття імпліцитних смислів – процес суб’єктивований, адже залежно від знань адресанта й адресата та комунікативної ситуації може змінюватися й значення декодованих імпліцитних смислів [159].

У більш широкому розумінні імпліцитність трактують як «альтернативний вербальному невербальний спосіб передачі інформації, який ґрунтується на інтеграції вербальних засобів із досвідом, фондом знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією та сприяє оптимізації комунікативної взаємодії, взаєморозумінню» [197, с. 179].

Усебічне осмислення художнього тексту вимагає врахування всіх складників, що його формують, зокрема й імпліцитних. Пронюансати, що поряд з іншими лексичними й граматичними засобами

імпліцитності є важливими чинниками встановлення неомовленого смислу, через які дешифрується текст, реалізують таку їхню функцію передусім у поетичному мовленні, специфіка якого полягає в частому приховуванні якогось змісту, у потребі читача додумувати повідомлюване, особливо коли мова йде про почуття й емоції, які супроводжують інтимну поезію і є невід'ємними її складниками.

Саме займенники й дейктичні конструкції Н. Іванишин характеризує як засоби, що репрезентують додаткову інформацію, для декодування якої «необхідні додаткові мисленнєві зусилля реципієнта», а також «...здатні набувати у кожному окремому випадку інших, іноді протилежних смислів, що "працюють" на розкриття змісту тексту, проєктують його семантичне наповнення» [95, с. 132]. Їхня функційна роль «полягає насамперед у здатності максимально конденсувати латентні компоненти, закодовані у слові» [95, с. 114]. Серед дев'ятнадцяти засобів вираження імпліцитного В. Багдасарян виділяє й займенник і розглядає його «імпліцитно змістове значення, що підкладається під нього у процесі вживання. Отже, тут імпліцитне існує на основі змісту загального та реалізується, експлікується на основі контексту» [9, с. 30].

Учені намагалися "зазирнути" в підтекст поетичних творів і зрозуміти смисл, який приховують у собі займенники. Важливим є з'ясування функційного навантаження дейктичних одиниць у формуванні прихованої інформації в поетичному тексті. Не можна не погодитися з Н. Петренко, яка, досліджуючи особливості прономінативів у поетичному тексті, зазначає: «Роль займенника у розкритті імпліцитного смислу полягає у тому, що він втілює приховану ідею, яка спонукає читача до роздумів, до відкриття нових смислів» [182, с. 11]. Займенники, розкриваючи підтекст поетичного твору, передають не лише сутність вірша, але й долі героїв, їхній внутрішній стан, розкривають авторську ідею, ставлення автора до подій та персонажів, співвідношення реального й вигаданого [83, с. 262–269].

Імпліцитні смисли, коментує М. Александрова, декодуються з опорою або на спільні фонові знання автора й читача, або на збіг пропозицій та спільних уявлень про структуру мови [65, с. 9]. Таке декодування своєрідно здійснюється в типових комунікативних ситуаціях, у різних стилях і жанрах, зокрема, як виявило дослідження,

займенники як дешифратори імпліцитності репрезентують відповідну семантичну специфіку в інтимній ліриці.

Наприклад, в інтимній поезії В. Крищенко «Колись були ми молоді» закладені приховані смисли, актуалізовані особовим займенником *МИ*: *Колись були ми молоді – / І грала кров в цупкому тілі... / Та відцвіли троянди білі, / Спливли віночки по воді. / Колись були ми молоді – / І гріло нам кохання губи... / Та день минувся ясночубий / І стали видива руді. / Колись були ми молоді – / І сонцем сяяли нам вікна... / Та нитку темну вечір виткав, / Що срібною була тоді. / Чом у осінній дрімоті / Не можемо про це забути, / Як чарував нас вогник руги, / Коли були ми молоді?* (В. Крищенко) [302, с. 204]. Перед читачем розгортаються міркування автора проплинність часу, про змушеність підкоритися диктату років. Ідея єдності з ліричною героїнею виражена особовим займенником *МИ*, уживаним у реченні «Колись були ми молоді», що рефреном проходить через увесь вірш. Підтекст поезії – психологічний, тобто спрямований на розкриття внутрішнього стану ліричного героя, його почуттів і переживань. Неможливість повернутися в минуле – це та домінанта, що визначає атмосферу твору, внутрішній стан героя. Значну роль відіграє повтор займенника *МИ*: у високій частотності вживання його форм криється мотив спорідненості з невідомою нам ліричною героїнею і мотив туги за минулою молодістю.

Прикладом реалізації імпліцитності за допомогою особових прономінативів *ТИ*, *ВИ* слугує вірш Л. Костенко «Осінній день березами почавсь»: *Осінній день березами почавсь. / Різьбить печаль свої дереворити. / Я думаю про тебе весь мій час. / Але про це не треба говорити. / Ти прийдеш знов. / Ми будемо на “ви”. / Чи ж неповторне можна повторити? / В моїх очах свій сум перепливи. / Але про це не треба говорити. / Хай буде так, як я собі велю. / Свій будень серця будемо творити. / Я Вас люблю, о як я Вас люблю! / Але про це не треба говорити* (Л. Костенко) [300, с. 24]. Використовуючи особовий займенник *ТИ*, поетеса виявляє свою уявну близькість з невідомим читачеві ліричним героєм. У своїх думках вона називає коханого на “*ТИ*”, проте, як випливає з контексту, у реальному житті вони спілкуються на “*ВИ*”. Займенник *ВИ* авторка вводить у текст, щоб показати мотив відчуженості з ліричним героєм, відстороненості від нього. Близькість є оміряною для ліричної героїні. У передостанньому рядку вірша

прономінатив *ВИ* знаково капіталізується як засіб вияву імпліцитного смислу суперечності між зовнішньою офіційністю стосунків і внутрішнім палким почуттям любові. В аналізованій поезії особові займенники є художньо-семантичними домінантами, які максимально конденсують приховані смисли.

Інтимна поезія А. Любки «Я: з великою кока-колою, купленою у макдональдсі, і сигаретою» композиційно структурована на протиставленні займенників *Я* і *ТИ*, що референтно співвіднесені з ліричним героєм та невідомою дівчиною, з якою він одномоментно перетнувся в житті: **Я:** з великою кока-колою, купленою у макдональдсі, і сигаретою. / **Ти:** у темних окулярах і з пакетом у руці. / **Я:** створений для любові. / **Ти:** ідеши після палкої любові. / **Я:** знаю про любов усе. Усе. / **Ти:** не знаєши, куди поділа ключі від квартири. / **Я:** у синій футболці і темних окулярах. / **Ти:** у темних окулярах і легкому платтячку. / **Я:** з сережкою у вусі. / **Ти:** з сережкою у кожному вусі. / **Я:** створений для любові. / **Ти:** переповнена любов'ю. / **Я:** виходжу з метро. / **Ти:** заходиши в метро. / *Знову розминаємося* (А. Любка) [305, с. 55]. Домінантні в цьому вірші особові прономінативи слугують канвою для інформаційного наповнення текстового простору. За допомогою антитези *Я–ТИ* розкривається глибинний зміст поезії: зовні спільне для людей не означає їхньої внутрішньої єдності [97, с. 31].

Займенники поряд з іншими лексичними й граматичними засобами імпліцитності є важливими чинниками встановлення неомовленого смислу. Передусім така їхня функція показова в поетичному мовленні, специфіка якого полягає в частому приховуванні якогось змісту, у потребі читача додумувати повідомлюване, особливо коли мова йде про почуття й емоції, які супроводжують інтимну поезію і є невід'ємними її складниками. Далі будуть викладені спостереження щодо участі займенників у створенні особливої художньо-семантичної аури інтимної лірики, де суб'єкти почуттів не номінуються, тобто денотати приховані, а на займенники покладено важливу роль експлікувати антецеденти.

Частотність уживань і семантичних взаємодій між певними прономінативами в мові інтимної лірики настільки висока, що це наштовхнуло на моделювання найбільш поширених художньо-семантичних конструктів тексту, виражених займенниками. Ці моделі представлені в наступних підрозділах.

2.3. Художньо-семантичне наповнення особових прономінативів

Ліричні тексти, зокрема, безумовно, й інтимна поезія, насичені передусім особовими займенниками. Вони є обов'язковим й універсальним складником поетичної творчості, основним засобом узагальненого зображення ліричного героя та його оточення або світу загалом. Унікальність особових займенників у художньому мовленні полягає в тому, що вони повноцінно позначають ліричного героя, подібно до іменників, але уникають конкретизації, шаблонності, і особа, названа займенником, набуває широкого семантичного охоплення та активно трансформується відповідно до авторської мети [107, с. 31].

Досліджуючи особливості реалізації категорії особи в поезії, Я. Гін наголошує на важливому місці особового дейксису в структурі художнього тексту, а в ліриці «граматична особа не тільки створює комунікативну рамку, але й відіграє одну з провідних ролей у формуванні поетичного смислу» [50, с. 85]. Проблему реалізації категорії особи в поетичному мовленні, пояснює названий вище дослідник, можна розглядати в аспекті внутрішньої комунікативної структури тексту (*Я, ТИ, ВІН, ВОНА* – персонажі тексту) і в аспекті співвідношення внутрішньої й зовнішньої (*Я* й *ТИ* – автор і читач) комунікативних структур [50, с. 85].

Автосемантичність прономінативів у ліриці виявляється найбільш яскраво, проте спостерігається і їхня виразна функційна семантизація під час живання в поетичному мовленні, зокрема «процес розкриття значення особових займенників за відсутності антецедента, коли на певному відрізку мовлення чи художнього тексту відбувається суб'єктивна конкретизація референта» [116, с. 252-256], у мові інтимної поезії така конкретизація виявляється у формуванні моделей стосунків ліричних героїв.

Семантична реалізація прономінативів у ліричній мові різних поетів має свою специфіку. На прикладі творчості поетів-шістдесятників О. Олексенко доводить, що «це залежить від різноманітних екстралінгвальних чинників, зокрема значною мірою й від психічного устрою кожного з авторів» [171, с. 183]. Саме занурення в психологію поета, аналіз творів з урахуванням психічного типу автора, на думку зазначеної вище дослідниці, дає змогу більш виразно простежити особливості поетики.

У ліричному творі відношення між займенниками утворюють семантичні центри, що дає змогу «модельювати основні сюжетні схеми лірики» [245, с. 6]. Як наголошує Ю. Лотман, у поезії особові прономінативи відтворюють універсальну модель людських стосунків [141, с. 84], що передається через відношення трьох основних елементів: *Я*-мовця, *ТИ*-адресата, *ВІН*-неучасника комунікації. На це звертає увагу й Л. Синельникова: вибудовуючи відносини “*Я і МИ*”, “*Я і ВОНИ*”, “*Я і ВОНА*”, “*Я і ТОЙ*”, ліричний герой змінює дистанцію зв’язків з іншими людьми й водночас свій соціально-рольовий вигляд [204, с. 237]. Особові займенники як знаки суб’єктно-об’єктних відносин діалогізують ліричний монолог, оскільки кожне *ТИ*, *МИ*, *ВІН*, *ВОНА*, *ВОНИ* та ін. – носії певних життєвих позицій, що їх приймає або відкидає ліричний герой, формуючи й прояснюючи при цьому своє *Я* [204, с. 235]. Модельюючи відносини між *Я* і *не Я*, «ліричний оповідач вибудовує інтерактивні стратегії, що дають змогу повніше й багатогранніше уявити власну життєву позицію та різноманітність емоцій» [204, с. 235]. Своєрідний вияв специфічних стосунків героїв інтимної поезії спостерігається, зокрема, і в системі використаних у ній прономінативів.

Отже, у ліричному тексті «з різних конфігурацій займенників може бути побудовано безліч структур-відносин» [204, с. 237], а поетична семантика в кожному ліричному сюжеті “прочитується” через певний тип зв’язку, що виникає між особовими займенниками. Водночас за кожним особовим займенником у вірші закріплюється певний тип текстової організації [204, с. 240].

2.3.1. Моделі *Я–ТИ*, *Я+ТИ=МИ*

Приєднуючись до думки Ч. Морріса, Е. Бенвеніст відзначає, що особові займенники 1-ої й 2-ої особи функціують у певному жанрі мови [263, с. 34]. Їхнє своєрідне поєднання простежуємо, зокрема, у поетичному мовленні, що висвітлено в лінгвістичній літературі, зокрема на матеріалі російської мови (Г. Винокур [38], Ю. Левін [136], Я. Гін [51], Б. Успенський [230] та ін.).

Науковці засвідчують [див. про це: 182, с. 30], що для займенників *Я* й *ТИ* показовим є відношення протиставлення, адже «усвідомлення себе можливе лише в протиставленні. *Я* можу використати “*Я*” лише

при звертанні до когось, хто в моєму звертанні стане як “ТІ”» [17, с. 294]. Різницю між Я й ТІ Ю. Степанов визначає так: ТІ – це “Я” зі знаком “мінус”, тобто ТІ дорівнює “не-Я” [220, с. 383].

Однак в інтимній ліриці референт “Я особистісне”, як пояснює О. Олексенко, вербалізується як нерозривна єдність з референтом “любовне ТІ (ТВІЙ)”, так породжуючи семантику ‘любовне МІ (НАШ)’ [173, с. 52]. Як відомо, ТІ – другий після ліричного Я семантичний центр вірша, один зі складників його “сюжетної схеми”. “Ліричне Я” майже завжди передує в діалозі з “Я-іншим” або з ТІ. Навіть якщо в ліричному тексті з’являється МІ, то воно складається найчастіше з Я+ТІ, де ТІ – зазвичай лірична героїня [173, с. 52].

На цю особливість указує й Л. Синельникова: займенники Я і ТІ в любовній ліриці є носіями стану злиття, указують на перебування суб’єктів в одному просторі [204, с. 250–251]. Такий характер висловлювання С. Бройтман називає “інтерсуб’єктним”: не аналітичне розрізнення “Я” та “інший”, а їхня задана нерозривна інтерсуб’єктна цілісність [24]. У процесі такого вживання, зауважує Ю. Шаренко, ТІ часто залишається безіменним і асоціюється передусім з “любовним ТІ”, реалізуючи код інтимізації [249, с. 101], зокрема згадана вище дослідниця простежує зв’язок “ліричного Я” з “любовним ТІ” як засіб інтимізації в ліриці О. Забужко, що «поряд із дисгармонійністю, нестабільністю, динамікою є смисловими домінантами художнього світу» письменниці [там само, с. 101].

О. Маленко, аналізуючи вірш С. Жадана «Торкатись так, як торкаються книг», звертає увагу на художньо-семантичну домінанту поезії – дихотомію ТІ-Я, «що постає на початку вірша комунікативною окремішністю жінки й чоловіка, послідовно розгортається в авторському наративі семантикою зближення й логічно завершується аналогічною стилістичною моделлю, але вже з іншим сенсом: є синкретичне МІ як цілісність (фізична й метафізична): *Хто це кохає всю ніч? Це ми*» [144, с. 19].

Огляд поглядів мовознавців на специфіку семантики особових прономінативів Я, ТІ, МІ й аналіз характеру вживання та референтної співвіднесеності їх в інтимній ліриці дали підстави для висновку, що в цьому ліричному жанрі їхні значення загалом можна звести до моделі Я+ТІ=МІ, де всі три займенники мають конкретне

значення: *Я* – особи ліричного героя / героїні, *ТИ* – особи – об'єкта почуттів ("любовне *ТИ*"), *МИ* – як цілісний образ суб'єкта й об'єкта кохання ("любовне *МИ*") ($Я+ТИ=МИ$). Така специфіка семантизації особових займенників у любовній ліриці закладена самим характером цих поезій, що завжди вимагає певного об'єкта, на який була б спрямована увага ліричного героя, його почуття. Наведемо приклади з поезій, що підтверджують цю думку: *Я ніколи не звикну. Я не вмію до тебе звикати. / Це за примхи мої ти так гарно мене покарав... і далі ...Я кажу їм: світанки! Все на світі таке муруге. / Урожай суєти – залишається тільки стерня. / Скільки ми милувались! І жодного разу – вдруге. / Скільки років кохаю, а закохуюсь в тебе щодня* (Л. Костенко) [300, с. 60]; *Я народився взимку, ти – весною, / Мабуть, тому зустрілись вперше ми, / Коли весна непевною ходою / Ішла і віддалялась від зими...* (О. Високий) [279, с. 54]; *...А поки ти ловила і сміялась, / І я тобі, як міг, допомагав... / На дощ ми не зважали, / Ми кохались / Серед хмільних і шовковистих трав* (О. Високий) [280, с. 6]; *Я приніс тобі букет півоній – / Дивних квітів, ніжних, запаших. / Ти взяла їх бережно в долоні / І в задумі дивився на них... І далі ...І за мить в коханні ми забулись / Серед квітів і духмяних трав* (О. Високий) [279, с. 33]; *Я чекаю тебе. Я дивлюсь у вікно, / Хоч сьогодні побачень не буде. / Нині ти не прийдеши... / Все одно, все одно / Ти зі мною завжди і повсюди. / Я чекаю, бо ти вже мені не чужа, / Я чекаю увечері й вранці. / Хоч існує іще соромлива межа, / Між сердець – вже немає дистанцій. / Відкажи на слова мої ніжністю теж, / Щоб душею нам вдвох заясниться...* (В. Крищенко) [301, с. 6].

Модель $Я+ТИ=МИ$ – ідеальна модель для вираження любовних стосунків між двома особами, оскільки вона відображає взаємність чи відсутність взаємності в коханні й завжди референтно співвіднесена з учасниками подій чи носіями певних почуттів. Хоча *ТИ* залишається не названим (як, власне, і *Я*), однак невідоме тільки ім'я, особа ж уявляється абсолютно конкретною.

Спостерігаємо випадки, коли така модель імпліцитна, експліцитно представлений тільки займенник *МИ*, однак досить часто він має при собі прислівник *ВДВОХ* або збірний числівник *ДВОЄ*, що, власне, декодує імпліцитність моделі: *Періщить дощ... А ми в наметі, / Хоч одяг наш ще не просох... / Два бутерброди, як в буфеті, / І кава*

в термосі на **двох**. / Навколо ліс співа без крику / Вологу пісеньку дібров.
/ **Ми вдвох...** Симпатія велика / Переростає у любов (В. Крищенко)
[301, с. 18].

Подібно може бути імпліцитним і займенник **Я**, хоча контекст чітко окреслює пару **МИ** з **ТОБОЮ** = **Я** з **ТОБОЮ**: **З тобою ми**, як дві зорі,
/ Високі і тривожні. / Здається, поруч угорі, / А стрітися не можем
(В. Крищенко) [301, с. 49]; ...**Ми з тобою** пестились в коханні, / Віддавались пристрасті своїй. / Все було незвичне і казкове / Серед квітів,
в травах запаших... (О. Високий) [279, с. 20].

Однак часто займенник **МИ** не вживається автором, єдність, спільність, цілісність двох осіб, об'єднаних одним почуттям, начебто розпадається, і акцент робиться на комусь одному, хто в певній ситуації важливіший у цій парі. Зазвичай такої актуалізації зазнає **ТОЙ** / **ТА**, до кого звернене почуття ліричного героя чи героїні. Їхнє позначення здійснюється передусім за допомогою займенника **ТИ** – другого після ліричного **Я** семантичного центру вірша, однієї зі складників його “сюжетної схеми”. Наведемо приклад з поезії Л. Костенко «Недуманно, негадано»: ...*Де вечір пахне м'ятою, / аж холодно джмелю. / А я тебе, / а я тебе, / а я тебе / люблю! / Ловлю твоє проміння / крізь музику беріз. / Люблю до оніміння, / до стогону, до сліз...* (Л. Костенко) [300, с. 42]. У цьому уривку займенник **ТЕБЕ** вживаний емоційно, він значеннево-емоційно насичений, ритм його повторення нагадує мелодію танцю. Присвійний займенник **ТВОЄ**, семантично співвідносний із займенником **ТИ**, уплітається в загальну картину творення образу коханого (**ТВОЄ** проміння = **ТИ**).

Подібний семантичний наголос демонструє і ліричний твір Н. Горішної: *У тобі – цього світу біль, / У тобі цього світу ласка. / В лоні матері і в тобі / Я була і я є – без маски. / Ти мій норів жаский зборов / Попри дикі мої пручання. / У тобі я – сама любов. / У тобі я – саме жадання* (Н. Горішна) [287, с. 21]. Шість разів повторено займенник **ТИ**, п'ять із яких ужито в місцевому відмінку; таке згущення граматичних форм акцентує значення локальної спрямованості почуття ліричної героїні, а відтак і силу кохання.

Подібне нагнітання особового займенника **ТИ** й присвійного **ТВІЙ** спостерігаємо в інтимній поезії В. Шовкошитного «Потойбіч ночей»: ...*Пив я кавову гуцу очей, / Цілував твій омріяний погляд – /*

Ти була до нестерпності поряд, / *Ти* була десь потойбіч ночей. / І, немов електричний розряд, / Несподіваний рук **твоїх** дотик... (В. Шовкошитний) [314, с. 45] чи в ліричному творі В. Іващенко: *Я стільки думаю про тебе!* / У сні таємні зву **тебе**. / Неначе **ти** – Душі потреба, / Дарунком послана з Небес... (В. Іващенко) [296, с. 231].

Наведені ілюстрації, як і багато інших у зібраній авторській картотеці, демонструють той факт, що в інтимній поезії модель Я–ТИ переважно зазнає в тексті явного семантичного зміщення в бік ТИ, Я тут виступає значеннево другорядним, є відправною точкою, суб'єктом почуття, спрямованого на об'єкт – і він є основним для теми вірша. Цей факт підкріплюється й кількісно переважним вживанням займенника ТИ порівняно з Я (73% проти 27% за даними картотеки). Однак трапляються випадки, коли семантично акцентованими виступають обидва займенники. У такому разі автор поезії стоїть ніби осторонь і намагається об'єктивно змалювати картину взаємних почуттів: ...*З тобою ми не просто так зішлись / В годину несподівану й щасливу. / Від мене маєш ти духовну силу, / А я від тебе молодості хист* (В. Іващенко) [295, с. 125–126] або ...*Колись ми тут удвох з тобою / Про щастя мріяли своє. / Які слова тут говорились, / Які співалися пісні!*.. і далі ...*Тепер, як щастя ілюзорне, / Я ніжно згадую тебе. / І неспокойне море Чорне / Стає для мене голубе* (М. Луків) [304, с. 237] чи *Усе вже сказано / І переказано. / Тобі – в цей бік іти, / А в той – мені. / Єднальну ниточку / Уже розв'язано, / Вино вже випито – / Сльоза на дні...* (В. Крищенко) [301, с. 120].

Отже, найпоширенішою семантико-граматичною моделлю вживання займенників в інтимній поезії є модель Я+ТИ=МИ, оскільки вона посутньо відбиває особливість цього жанру лірики – почуття ліричного героя, вербалізовані й скеровані до об'єкта, – другого ліричного героя / героїні. Так створюється мікрокосм МИ, мікрокосм двох – Я і ТИ. Відповідно, і семантика цих займенників прозора, бо вона, на відміну від уживань в інших жанрах лірики, однозначна: Я – це завжди “ліричне Я”, ТИ – завжди “ліричне ТИ”, МИ – завжди поєднання “ліричного Я” і “ліричного ТИ”, тобто теж “ліричне МИ”.

Виходячи з поширеності, значенневої одноманітності й художньо-семантичного домінування цієї моделі, можна вважати її універсальною інтимної лірики.

2.3.2. Модель Я–ВИ (Я–ТИ–ВИ)

Займенники *ТИ* й *ВИ* в системі мови, як було зазначено, наділені передусім апелятивною функцією, що виявляється у звертанні до слухача. Дейктичність семантики, притаманна цим займенникам у комунікативних ситуаціях реального життя, у поезії визначає «необмеженість вибору адресата висловлювання. Це й узагальнений співрозмовник, і конкретна особа, і неістота, й абстрактне поняття» [173, с. 53].

Заміна однієї займенникової форми на іншу в межах однієї комунікативної ситуації є прагматично маркованою, що простежується й у поетичних творах. Зокрема, «раптове вживання замість інтимного “*ТИ*” холодного “*ВИ*” може бути свідченням псування тісних стосунків, створення дистанції між комунікантами чи сигналізувати про сварку» [256], тобто для демонстрації навмисної (тимчасової, вимушеної) дистанції між інтерактантами, а також для вираження негативу до співрозмовника.

О. Олексенко, характеризуючи особливості функціонування займенників у поезії шістдесятників, звертає увагу на те, що, наприклад, М. Вінграновський у першій половині вірша «Качки летять! Марієчко, – качки» звертається до Марії на *ТИ*. Вона близька “ліричному Я”, його почуття вербально інтимізуються словотворчими засобами й паронімією грою слів, наприклад: *Маріє, мріє, мрієчко моя, / Моя Марієчко тривожна, / Твоїм гірким, як світ. Ім’ям / Мені звучить хвилина кожна...* У другій половині ім’я не називається, ліричний герой переходить на *ВИ*, так виявляючи відчуження, що виникло через нездійсненність мрії, порівн.: *Спасибі вам. Для вас одної / Я вас творю з прогірклих мрій... / Ви та струна моя одна, / В якій усі життя і смерті / Мені – сповна!..* (М. Вінграновський) [128, с. 251–252]. Такий засіб, як бачимо, використано для демонстрації навмисної (тимчасової, вимушеної) дистанції.

Зазвичай у любовній ліриці поети роблять вибір між займенниками *ТИ* й *ВИ*, що часто визначається ступенем близькості / відчуженості адресата, а також ступенем вияву спільності почуття (*ВИ* актуалізує почуття платонічного кохання). Попередньо розглянута модель *Я–ТИ*, найбільш притаманна інтимній ліриці, яскраво демонструє інтимність стосунків між закоханими. Проте спостерігаються

випадки, коли ліричний герой / героїня звертається до коханої / коханого на *ВИ* (“любовне *ВИ*”).

Для інтимної поезії характерні моделі *Я–ВИ*, *Я–ТИ–ВИ*, але трапляються вони не так часто, як *Я–ТИ*. Займенники цієї моделі мають такі значення: *Я* – значення особи ліричного героя / героїні, *ТИ* / *ВИ* – значення особи – об’єкта почуттів (“любовне *ТИ*” / “любовне *ВИ*”).

Автор може графічно оформити “любовне *ВИ*”, удаючись до капіталізації. Так відбувається семантизація особового прономінатива *ВИ* як “любовного *ВИ*” на ґрунті узуального “пошанного *ВИ*”. При цьому завжди контекст “домальовує” значення ‘ви – не моя, але жадана, кохана’, ‘ви – жінка-мрія’. Уживання цього займенника ніби проводить неподоланну межу між “особистісним *Я*” і “любовним *ВИ*”. Наприклад: *Ой не вперше за мріями бігли ми, / Позабувши усе, що було... / Ви* вся в білому, білому, білому, / Як м’яке лебедине крило. / Через роки місточок нетесаний / Піді **мною** хитався не раз... / **Ви** так близько, близенько, близесенько / І далеко отак водночас... Не судилося, ні, не судилося / Бути разом із **Вами мені**. / В цьому світі чи всі долюбили ми? – / Не збагнувши одвічних понять... / **Ви** вся в білому, білому, білому, / А на **мене** багрянці летять (В. Крищенко) [301, с. 160]; *Невже це ви? Даруйте, не чекав. / Присядьмо. Помовчимо. Пригадаймо. / Усе життя я тільки вас* кохав, / Крізь все життя проніс любов притаєну. / Ні, ні, не так, **я** знов не так сказав. / У **мене** – син. **Ви** плачете? Не плачте. / Усе життя **я** тільки **вас** кохав. / Оце і все (М. Луків) [304, с. 200]; ...*В моєму світі листя і трави, / в моєму святі неба голубого / було б і досі низько та убого, / коли б не Ви, неждано-ждано – Ви. / Не сокіл то високо так вита – / то я для Вас* кружляю над землею. / **Ви** – жінка. **Ви** – хмариночка. **Ви** – та, / кого чи назову іще своєю?.. (А. Кичинський) [299, с. 164].

Звертає на себе увагу певна текстова локально-темпоральна семантика, на тлі якої вживається займенник *ВИ*: зазвичай це зустріч чи спогад ліричного героя після довгої перерви в часі, коли життя розкидало людей, які були близькими, або хтось із них мав, а може, й досі має почуття до другого: *Я* дуже тяжко **Вами** відболіла. / Це все було як марення, як сон. / Любов підкралась тихо, як Даліла, / а розум спав, довірливий Самсон... (Л. Костенко) [300, с. 28]; *Дружиною мені приснились ви, / Ми з вами* ідемо, побравши за руки, / Ми з **вами** вдвох,

любове моя вічна, / Ми з **вами** ідемо дорогою старою, / Дорогою старою, по дорозі, / І болі не болять мені, і тихо... (М. Вінграновський) [282, с. 175]; Не забувайте знехтувану **Вами**, / Згадайте, як першоквітневий жарт. – / Запраглося весняної нестями, / Коли теплінь нарощувала гарт.... / О пані доле! Вередлива дама / Сплела докупи **мій** і **Ваши** орнамент. / (Як осудити творчості азарт?) / Не забувайте знехтувану **Вами**, / Згадайте, як першоквітневий жарт (Н. Горішна) [287, с. 81].

Однак звертання на **ВИ** можливе й до об'єкта нинішнього стану закоханості ліричного героя, але в такому разі автор демонструє певну відстороненість, відсутність інтимності у стосунках, платонічність почуттів: До **Вас** у мріях і бажаннях лину, / **Ваши** ніжний образ марить-ся і сниться. / Я економлю кожну хвилину, / Щоб довше бути з **Вами** наодинці! (В. Іващенко) [295, с. 117]; Не знаю, чи побачу **Вас**, чи ні. / А може, власне, і не в тому справа. / А головне, що десь вдалечині / є хтось такий, як невтоленна спрага. / **Я** не покличу щастя не моє. / Луна луни туди не долітає. / **Я** думаю про **Вас**. **Я** знаю, що **Ви** є. / Моя душа й від цього вже світає (Л. Костенко) [300, с. 29].

“Любовне **ВИ**” часто використовується митцями стосовно менш близької особи, іноді навіть уявної, тобто мова йде про певною мірою відчуженого адресата. Уживання **ВИ** замість **ТИ** може свідчити про намір мовця продемонструвати відстань між бажаним і нездійсненим: ...А все-таки я **Вас** любила, любила, любила! / І це не минає – хіба осідає на дно... / **Я Вас** у собі, мов коштовну карафку, розбила – / І душу, як білий обрус, просочило щемливе вино! / **Ви** колір дали моїм мислям, а образам тіло, / Зоставишись – лиш шумом, як море у мушлі в ушу... (О. Забужко) [313, с. 32]; Ім'я. Розмова. Телефонний номер. / Торкання рук у вечоровий час. / А понад те ми майже незнайомі – / **Я** можу лиш вигадувати **вас**. / **Я** можу снити **вашими** очима, / Ходу й поставу владен уявить / І навіть доторкнутись – невловимо. / Та ні на крок не ближчаєте **ви**. / Вертаюся з видінь зусиллям волі / Крізь плетиво і плутиво думок. / А **ви** все там: не ближче – і не далі. / Всього за крок. За неможливий крок (В. Мельник) [307, с. 19]. Такі приклади є свідченням дифузності семантики цього займенника, оскільки зрозумілим із контексту стає виформовування пошанного **ВИ** з інтимного **ТИ**, тобто цей займенник може функціювати на помезів'ї між вказівкою на близьку й далеку особу.

В інтимній поезії Л. Костенко «Осінній день березами почавсь», як уже згадувалося, спостерігається перехід від “любовного *ТИ*” до “любовного *ВИ*”. Семантичних змін у зверненні до коханої людини на *ТИ* не простежується, про що було згадано раніше. Проте коли відбувається перехід до *ВИ*, семантика змінюється, з’являється певна дистанція між ліричними героями. Як зауважує Я. Гін, авторський прийом “перемикання особи” є поширеним в поезії засобом увиразнення фіналу тексту, що «відіграє роль семантико-граматичного пуанта» [51, с. 109–115]. Подекуди такий прийом спостерігаємо і в текстах інтимної поезії: *Осінній день березами почавсь. / Різьбить печать свої дєрєворити. / Я думаю про тебе весь мій час. / Але про це не треба говорити. / Ти прийдеши знов. Ми будемо на “ви”. / Чи ж неповторне можна повторити?... / Хай буде так, як я собі велю. / Свій будень серця будемо творити. / Я Вас люблю, о як я Вас люблю! / Але про це не треба говорити* (Л. Костенко) [300, с. 24].

На подібний випадок переходу від “любовного *ТИ*” до “любовного *ВИ*” натрапляємо в кількох поезіях М. Вінграновського «Елегія», «Танго-1945». Звернення ліричного героя до коханої на *ВИ* значно збільшує дистанцію між *Я* і *ТИ*: *...В бентезі я!... Душа моя живе / Твоїм печальним іменем прозорим, / Твій теплий голос кров мою зове, / І я освітлений твоїм осіннім зором... і далі ...Мені приснилися ми. Схвилювано і тихо / Ми ідемо по губи у Дніпрі, / І погляд ваши мені любов’ю диха, / Веселі плечі ваши білим сміхом / Мені сміються в легітнім Дніпрі!..* (М. Вінграновський) [282, с. 120]; *...Любов – солома, і сірник не згас, / Одна хвилинка і – пожежа в грудях... / Я завтра їду в шахти на Донбас, / Але, повір, тебе я не забуду. / Моя ви дамо на горі Хомок, / Де тільки не носило й не ходило, / Ми – ви і я – голубка й голубок / Удвох танцюють танго любомиле* (М. Вінграновський) [282, с. 347].

Слід зазначити, що моделі *Я–ТИ*, *Я–ВИ* трапляються в поезії як представників шістдесятництва, так і молодих поетів, що свідчить про тяглість такої художньої традиції. Однак у поетів старшого покоління частотність уживання значно вища (пор. поезію М. Вінграновського, Л. Костенко, В. Крищенко, В. Іващенко), що зумовлено екстралінгвальними чинниками – високим духовним ґартом, впливом комунікативних традицій, закладених історією українського суспільства. Молоде ж покоління поетів керується іншими критеріями в доборі художнього слова.

Отже, можна висновкувати, що семантика займенника *ВИ* в інтимній поезії неоднозначна, на відміну від *Я* і *ТИ*, оскільки цей прономінатив, виражаючи пошанну множини стосовно однієї особи, має такі семантичні контекстуальні нюанси, як “власне пошана”, “схиляння перед коханою / коханим як музою чи як ідеалом” і “відчуження внаслідок розриву стосунків” або “відчуження внаслідок життєвих подій”, в останньому разі завжди спостерігаємо ностальгійний текстовий супровід.

2.3.3. Атрибутивна сполучуваність особових займенників

Якщо семантичні властивості займенників, реалізовані в поетичних текстах, були в полі зору мовознавців (В. Виноградов, Я. Гін, С. Золян, Л. Мацько, О. Олексенко, Н. Петренко, О. Селіверстова, Л. Синельникова, Т. Сільман, О. Скоробогатова, Р. Якобсон та ін.), то синтагматика займенника, її вирішальна роль у семантизації цієї частини мови в інтимній ліриці не була предметом спеціального дослідження, що спонукає торкнутися цього питання як важливого для уточнення значеннєвої сфери прономінативів в інтимній поезії. Дослідницьку увагу привертає, зокрема, сполучуваність займенників з атрибутивними одиницями мови, передусім прикметниками і дієприкметниками.

Учені наголошують на тому, що в системі мови сполучуваність є категорією універсальною, властивою одиницям усіх мовних рівнів, і визначається як здатність мовних одиниць вступати у взаємозв'язки з одиницями власного (і зрідка вищого) рівня для виконання певних номінативних і комунікативних завдань [10, с. 6].

Синтаксична сполучуваність на синтагматичному рівні веде до утворення словосполучень у поетичних текстах, які являють собою мінімальний контекст для його складових частин [134, с. 94]. Для займенника як певного граматичного класу слів властива синтаксична сполучуваність з різними частинами мови, зокрема і з прикметником. Крім синтаксичних, між займенником та прикметником є й певні семантичні зв'язки – об'єкт і його характеристики.

Як відомо, прикметники покликані за своїм семантичним спрямуванням охоплювати різні ознаки: одні з них виступають власне-ознаками, інші – ознаками граматичного характеру, що тільки в певній

синтаксичній позиції набувають таких семантичних і морфологічних властивостей [42, с. 124].

Аналіз поезій показав, що з особовими займенниками, які вказують на об'єкт інтимних почуттів, уживаються передусім якісні прикметники на позначення зовнішніх і внутрішніх властивостей людей. Як відомо, якісні прикметники називають безпосередньо виявлену ознаку предмета. Ця ознака сприймається зазвичай органами чуття людини.

Займенники в текстах інтимної лірики можуть мати лівобічну й правобічну сполучуваність із прикметниками. За умови правобічної сполучуваності прикметники завжди виконують функцію іменної частини складеного присудка, лівобічна сполучуваність за мовними нормами передбачає функцію означення. Специфіка поєднання займенника із прикметником у поетичному мовленні така, що лівобічна сполучуваність є відображенням інверсованого порядку слів, оскільки й у цьому разі маємо справу з іменною частиною предиката (*красива ТИ, ніжна ТИ, закохані МИ* тощо). Однак для цього дослідження важлива не стільки синтаксична функція атрибутивів, скільки їхня характеризувальна семантика.

Зазвичай у поезії ліричний герой або героїня ("ліричне Я") не передбачає означування, оскільки вони не акцентують уваги на своїх характеристиках, особливостях, властивостях, ознаках, якостях. Проте в інтимній ліриці є випадки такого вживання – поєднання прономінатива Я з атрибутивом.

Наприклад, у поезії В. Іващенко «Так хочеться, щоб ти мене кохала» використанням предикативного атрибутива ЗАКОХАНИЙ з особовим прономінативом Я ліричний герой акцентує на своїх почуттях, на своєму емоційному стані: *Так хочеться, щоб ти мене кохала, / Бо в тебе я закоханий давно, / Самотнього кохання вже замало, / Зів'яне без взаємності воно...* (В. Іващенко) [297, с. 34].

У поезії В. Крищенка «Не втікай від мене», що написана від жіночого імені, знову натрапляємо на той випадок, коли лірична героїня (Я) означає свої жіночі особливості, принади. Автор вірша використовує атрибутиви СОЛОДКА, ТЕРПКА, що виражають ознаки предметів за смаковими якостями й властивостями. Це один з тих поодиноких випадків, коли вони вживаються в інтимній поезії в переносному

значенні стосовно людини: ...*Не втікай від мене, не втікай. / За холодний, дальній небокрай. / Я солодка – губи притули, / Я медок весняної бджоли. / Не втікай від мене, не втікай. / Поглядом байдужим не лякай. / Я терпка, як райських яблук смак, / Лиш цього ти не збагнеш ніяк* (В. Крищенко) [302, с. 58]. Слід звернути увагу, що автором поезії є чоловік, а ліричним героєм – жінка. У цьому разі маємо семантизацію ліричного Я за допомогою яскравих епітетів, що відображає уявлення автора про ліричну героїню, тобто тут відбувається означування ліричного Я – жінки – через призму світоглядного сприйняття чоловіка.

Однак в інтимній ліриці всі властивості та характеристики, які розкриваються за допомогою атрибутивів, стосуються передусім того, до кого звернені почуття, переживання (коханого чи коханої), що репрезентовано прономінативом “*ТИ любовне*” [102, с. 138].

У поезії Д. Павличка «На Лесбосі ніколи не була ти» спостерігаємо поєднання займенника *ТИ* з прикметником *ПРЕКРАСНА*, за допомогою якого акцентується увага на зовнішніх рисах ліричної героїні, її фізичних якостях: ...*Прекрасна ти! Я за тобою гину, / Та не терплю твоїх лякливих втеч. / Ти – мов рапіра, вбита в мою спину, / Мов загнаний мені між роги меч* (Д. Павличко) [309, с. 151].

У вірші Д. Павличка «Я роздягнув тебе в уяві» натрапляємо на випадок використання атрибутивів *ЛАСКАВА*, *ВЕСЕЛА* з особовим займенником *ТИ*. Прикметники *ЛАСКАВА*, *ВЕСЕЛА* характеризують внутрішні властивості ліричної героїні, риси її характеру: ...*Горнулися до тебе зела, / Дерева, квіти і хліба, / Ласкава ти була й весела, / Як в сонці річка голуба...* (Д. Павличко) [309, с. 155].

В інтимній поезії М. Луківа «На горищі було вікно» спостерігається випадок, коли відносні прикметники вжиті в переносному якісному значенні стосовно людини (коханої). Автор використовує поєднання особового займенника *ТИ* з антонімічними прикметниками *НЕБЕСНА*, *ЗЕМНА*, наголошуючи на складності образу коханої, якості якої мають широку амплітуду: від недосяжної неповторності до буденної звичайності і від неї знову до неповторності: ...*Я не зводив очей з вікна, – / О пора, молода й чудесна! – / Я повірив, що ти небесна, / Я не вірив, що ти земна. / І нехай невблаганний час / Сіє срібло в моїм волоссі, / Ти для мене небесна й досі, / Все святе, що було між нас* (М. Луків) [304, с. 193].

У вірші Т. Алексик «Я бачила сьогодні дивний шлях» особовий займенник *ТИ* поєднується з прикметником *ЧУЖИЙ*. Використовуючи цей атрибутив, авторка акцентує на відстороненості від коханого, з'являється мотив смутку: *Я бачила сьогодні дивний шлях – / Новий... / Він зовсім інший був – не там, де і як, / Там ти чужий...* (Т. Алексик) [275, с. 60].

В. Іващенко в поезії «Я прокидаюся із думкою про Вас» використовує особовий прономінатив *МИ* («*МИ* любовне») із прикметником *ЗАКОХАНІ*. За допомогою атрибутива увага зосереджується на внутрішньому стані ліричних героїв, їхніх психологічних властивостях: *Я прокидаюся із думкою про Вас. / Я бачу: ми закохані в обіймах. / Ніхто цей образ в мене не відніме...* (В. Іващенко) [297, с. 17]. Контекст, зокрема вживання пошанного *ВИ*, що підкреслюється його капіталізацією, разом зі сполученням *Ми закохані в обіймах*, вияскравлюють імпліцитний смисл суперечності між зовнішньою офіційністю стосунків і внутрішнім палким почуттям любові.

У поезії В. Іващенко «Мені від Вас ніяких жертв не треба» особовий займенник *ВИ* поєднується з прикметником *МУДРА*, акцентуючи увагу на внутрішніх якостях ліричної героїні, особливостях її характеру, психічних властивостях: *...Ви мудра жінка. (Я таких не бачив!) / Хіба не розумієте самі, / Я не чужий. Я сам плачу і плачу / За почуття і пристрасті свої...* (В. Іващенко) [297, с. 16].

Подібний приклад знаходимо в поезії В. Іващенко «Я напишу Вам романтичного вірша», де прономінатив *ВИ* поєднується з атрибутивом *ЖАДАНА*, за допомогою якого автор наголошує на своїх почуттях до ліричної героїні, демонструє свою пристрасть до неї: *Я напишу Вам романтичного вірша, / Щоб Ви в щоденних клопотах, турботах / Відчули, як наповниться душа / Легким, прозорим відчуттям польоту. / Вас люблять! Ви жадана день у день! / Вас огортає емоційне поле...* (В. Іващенко) [297, с. 25].

Узагальнення проаналізованого матеріалу підводить до висновку, що для розряду особових прономінативів властива досить широка сполучуваність із атрибутивами в текстах інтимної лірики. Між займенником та прикметником утворюються семантичні зв'язки – об'єкт і його характеристики. В інтимній поезії з особовими займенниками, що вказують на об'єкт інтимних почуттів, живаються

передусім якісні прикметники на позначення зовнішніх і внутрішніх властивостей людини. Проте трапляються поодинокі випадки використання авторами відносних прикметників, ужитих у переносному якісному значенні, та переносного вживання якісних прикметників, що починають номінувати почуття й властивості людини. Таке вживання супроводжується високим ступенем образності, слугує виявом яскравої епітетики.

2.3.4. Займенники 3-ї особи в інтимній поезії

В інтимній ліриці трапляються займенники 3-ї особи, зазвичай їхнє вживання нормативно анафоричне: ними починається наступне речення після того, у якому названо суб'єкт чи об'єкт дії. Це пряма заміщувальна функція займенників, що не несе в собі жодного прагматичного змісту: ...Коли чекаєш на кохання, / **Воно** не може не прийти. / **Воно** не може не здійснитись, / Бо так влаштоване життя... (О. Високий) [279, с. 82]; ...І лиш любові пісня солов'їна / Звучить у наших душах все життя. / **Вона** веде, зціляє, надихає, / Велична і прекрасна водночас... (О. Високий) [279, с. 99]; У музики є певна перевага: / Лиш зазвучить – і вмить бере в полон. / **Вона** нагадує чаклунство мага, / Хто помахом руки вганяє в сон... (О. Високий) [279, с. 88]; ...Чотири дні... Здається, небагато, – / Промчалися, немов гірський потік. / Але **вони** нам дарували свято, / Яке в душі залишиться навек (В. Крищенко) [301, с. 16].

Займенники **ВІН** та **ВОНА** можуть вживатися в любовній поезії на позначення коханої людини, про яку говорить автор як оповідач. Передбачається, що ця людина (**ВІН** або **ВОНА**) не є учасником чи слухачем діалогу. У такому разі **ВІН** (**ВОНА**) сприймаються або відсторонено, або як у звичайній ситуації наративу, коли йдеться про особу, яка не бере участі в розмові: ...Утерла сльози: «Ет! Забуду! / Чи мало в світі парубків?» / І вийшла заміж, аби люди / Не розпускали язиків. / **І він**, здається, не журився: / Повеселився, погуляв – / Та й сам за місяць оженився, / Сусідську дівчину узав... (М. Луків) [304, с. 183]; [103, с. 94].

Художньо-семантичною домінантою вірша займенник 3-ї особи стає у зіставлюваній чи протиставлюваній парі **Я**–**ВОНА** / **ВІН**, коли ліричний герой **Я** або згадує моменти інтимного спілкування з ліричною героїнею / героєм (**ВОНА** / **ВІН**): ...**Я**, роздягаючись, до неї біг, /

Вона приймала радісно мене, / Як дух, я входив в тіло водяне. / **Вона** сміялась від моїх торкань, / Просила: «Що ти робиш? Перестань!»... (Д. Павличко) [309, с. 143] чи взагалі стосунки між ними: ...**Вона** ще спить, беззахисна, наївна, / підступна й хитра, наче не моя. / Дивлюсь на **неї** – і самому дивно: / ну хто без **неї** – хай такої – **я**? (В. Гужва) [289, с. 89]; Коли **вона** повернулась, ближче вже до зими, / всі свої літні речі вимінявши на квиток, / в теплих **її** кишенях ховались портові дими, / а кров мала колір висушених / трояндових пелюсток. / І **я** гортав **її** книги в перці, кориці й вині, / і слухав собі неухважно, як **вона** залива... (С. Жадан) [294, с. 31]; або є об'єктом кохання, про яке не здогадується, і тому тільки опосередковано, як неучасник, може входити до сфери комунікативного меседжу, що спостерігаємо, наприклад, у поезії С. Жадана «Жінка з чорним, як земля, волоссям...», з якої наводимо уривок: ...**Я** готовий влаштувати на **її** вулиці страйки, / лише б бути ближче до **її** ніжності й люті, / і слухати **її** постійні байки / про те, з ким **вона** спить і кого **вона** любить. / **Я** вигадаю нові літери та розділові знаки, / **я** в'ю всіх старих поетів, які ще щось пишуть, / щоби **вона** забувала про те, що могла знати, / щоби **вона** дивилася в темряву й слухала тишу... (С. Жадан) [293]; або як переказ, розповідь від імені ліричного героя про стосунки з ліричним героєм / героїнею (Я–ВОНА): ...Душа втомилася чекати / Й переливатись за краї, Прости, що вперто хочем мати – / **Вона** – мене, а **я** – **її**. / Коли на двох – один півподих / На всю опівніч молоду, / В очей **її** незнаний подив / Цілунком пізнім забреду... (Б. Томенчук) [310, с. 6].

У поезії С. Жадана «Вони навіть можуть жити в різних містах...» традиційне Я+ТИ=МИ угадуване як імпліцитне, що криється за експліцитною моделлю ВІН+ВОНА=ВОНИ: ...І коли **вона** не отримує від **нього** листів, / і починає нити і рахувати втрати, / **вона** ненавидить все, що **він** **її** говорив, / себто, ненавидить взагалі усе, що може згадати. / І коли **він** відкриває світ, ніби верстак, / пристосовуючи його до любові своєї, / все, що **він** робить, **він** робить щоразу так, / аби **вона** розуміла, що **він** це робить для **неї**... (С. Жадан) [286, с. 15].

Слід відзначити як ідіостильову рису С. Жадана той факт, що в його любовній поезії модель Я–ТИ (пряма апеляція до об'єкта почуттів) трапляється зрідка, інтимні почуття ліричного героя часто передаються саме моделлю Я–ВОНА або ВІН–ВОНА, тобто в поезії

викладено не стільки емоцію почуття, скільки оповідь про нього і про ліричну героїню.

Спостерігається пара *Я–ВІН* і в інтимній поезії-молитві Н. Горішної, де лірична героїня звертається до Бога, щоб допоміг їй коханому подолати життєві труднощі, у цьому разі *ВІН* не є активним учасником дії: *Серед ночі пробуджуюсь: «Боже, / Дай йому те, чого не додав, / Бо ж не п'явки на ньому – удав, / Сам його він здолати не може». / Я молю, аби сили помножив – / Надмір справ він на плечі завдав. «Він – не кожен, не кожен, не кожен! Дай йому все, чого не додав!»* (Н. Горішна) [288, с. 65].

Зрідка в інтимній поезії трапляються випадки семантично наголошеного вживання цих прономінативів, зокрема у творах з узагальнено акцентованим змістом щодо сутності кохання. У такому разі ці займенники набувають антонімічної образної семантики, бо є виразниками загальнолюдського розуміння кохання, що передбачає двох осіб протилежної статі: *Він і вона. Окремі два світи. / З'єднати може їх лише кохання. / Але до нього треба дорости / Душею, інтелектом і бажанням* (В. Іващенко) [295, с. 130].

2.4. Художньо-семантичне наповнення присвійних займенників

2.4.1. Модель МІЙ+ТВІЙ=НАШ

Окремі лінгвістичні розвідки присвячено дослідженню особливостей використання присвійних займенників у поетичному тексті, що, як стверджує О. Мілліонщикова, відіграють особливо важливу роль у його ліричній композиції, крім того, можна виділити різні її структурні типи саме залежно від того, які присвійні займенники беруть участь у позначенні ліричного героя й адресата та на основі способу їхнього використання в тексті [153, с. 13–14].

Присвійні займенники в ліричному творі слугують для зображення внутрішнього світу ліричного героя через атрибути зовнішнього. У цьому разі іменник, з яким поєднується прономінатив, набуває додаткового прирощення, тобто спостерігаємо певний семантичний зсув [153, с. 15].

Уживання присвійних займенників пов'язане з тематичними жанрами. Зокрема, у любовній ліриці зазвичай трапляється співвідношення займенників *МІЙ–ТВІЙ*, пов'язане з кореляцією “ліричний

герой – його адресат”. У громадянській ліриці функціює інше співвідношення присвійних займенників. Це, як правило, кореляція *МІЙ*–*НАШ*, *МІЙ*–*ВАШ*, *НАШ*–*ВАШ*. Також важливе значення в ліричній композиції має вживання присвійних займенників у складі звертань, що виражає емоційне ставлення до предмета мовлення [153, с. 14–15].

В інтимній поезії розряд присвійних займенників співвідноситься з розрядом особових прономінативів, а також безпосередньо з моделлю *Я+ТИ=МИ*. Відповідно, для любовної лірики характерна модель *МІЙ+ТВІЙ=НАШ*. Займенник *МІЙ* співвідносний із *Я* ліричного героя. За допомогою присвійного прономінатива *МІЙ* автор окреслює навколо ліричного героя / героїні поле належності, присвійності. Найчастіше він передає належність до внутрішнього світу ліричного героя / героїні, його / її почуттів, станів: *...Відкажи на слова мої ніжністю теж, / Щоб душею нам вдвох заясниться. / Я чекаю і знаю – до мене прийдеши, / А все інше – свята таємниця* (В. Крищенко) [301, с. 6]; *Стихає вечір. Над горою / Червоний місяць устає. / Я так стужився за тобою, / Любов моя, життя моє...* (М. Луків) [304, с. 197]; *...В моєму серці тільки ти, / В душі – печаль гріхопадіння, / Немов готського Спасіння, / Жду звільнення від самоти. / Моя спокуюсь! Саме ти / У точці зіткнень часу й долі / Є центром у моєму колі / Надії, смутку й самоти...* (В. Шовкошитний) [314, с. 71].

Наступний приклад окреслює мікросвіт ліричного героя, переданий через почуття до ліричної героїні, через його внутрішній стан: *... Осінній Янгол – очі ж, як весна, / І лик прекрасний в золотій оздобі, / Це ж ти була в моїх бентежних снах, / Така небесна, лиш в людській подобі! / Це ж ти вдихнула свіжий вітерець / В шовки моїх спустошених вітрил! / Прийди в мій день. Закрий руками крил. / Послухай дзвін закоханих сердець. / Прислухайся: одне із них – твоє, / Воно таке ж, як і моє, шалене. / Так ось яка ти! Ось яка ти є – / Жадана! Потойбічна! Незбагненна!..* (В. Шовкошитний) [314, с. 53].

В інтимній поезії Н. Горішної «Власниця» простежується висока частотність вживання присвійного займенника *МІЙ* – 10 разів на 12 рядків поезії. Пронмінатив *МІЙ* співвідноситься з ліричною героїнею, її почуттями, внутрішнім станом. Авторка ніби створює мікросвіт навколо ліричної героїні, у якому все належить їй. Наскрізно через увесь вірш проходить модель *МІЙ+ТВІЙ=НАШ* – усе, що

належить ліричній героїні, належить її коханому і навпаки. Усе ТВОЄ=МОЄ, усе МОЄ=ТВОЄ, а, відповідно, НАШЕ: Я – власниця, коханий! Зрозумій! / Ти тільки **мій**, як світ оцей, як квіти, / Ти тільки **мій**, як це спекотне літо. / **Моє** це літо! Й ти у ньому – **мій**! / Я – власниця, усе **твоє** – **моє**: / І вічний сумнів “бути чи не бути”, / Натхнення злет і навіть горе люте – / **Моїм** хрестом, **моїм** горбом стає. / **Моя** – **твоя** покута перед Богом! / **Моя** – **твоя** самотницька дорога! / В софітах слави, у снігах завій / Я – власниця, і ти, коханий, **мій**! (Н. Горішна) [288, с. 19].

Прономінатив ТВИЙ найчастіше має пряме значення в текстах інтимної поезії. У центрі уваги – ТИ – лірична героїня, кохана (ліричний герой, коханий). За допомогою присвійного займенника ТВИЙ навколо ліричної героїні / героя автор створює поле належності, присвійності, що окреслює зовнішність, внутрішній світ, стан, почуття: ...Хай пристануть до тих берегів, / Де чекаєш ти в білому платті. / Обійму **твої** плечі тугі, / І розпалимо в серці багаття... (В. Крищенко) [301, с. 5]; ...І, коли затихав **твій** крок, / Я лежав у щасливій зморі / І мене овівали зорі, / Між якими **твій** голос мовк... (М. Луків) [304, с. 193].

Поширеним вираженням аналізованої моделі є протиставлення цих займенників в одному тексті, що породжує ефект протилежних мікросвітів, до яких належать герої: Позаду нас – **твоє** мовчання, / Попереду – **моя** жура... / І тиша – осені пора, / Пора кленова, незвичайна. / Малюю поглядом портрет: / Усе, що зримо і незримо. / А за осіннім сизим димом / **Твій** голубіє силует... (В. Крищенко) [301, с. 27]; або ж, навпаки, єдності світу обох ліричних героїв: В **твоїх** очах я потонула, / На дно пішла без вороття, / Ще мить одна лиш промайнула – / А зовсім інше вже життя. / В **твоїй** усмішці розчинилась, / Я загубилась, як дитя, / Лиш раз на тебе подивилась, / І вже як не **моє** життя. / Тепер уперше хочу дива / І просто хочу теплоти, / **Твій** погляд – це **мої** вітрила, / Це крила в прірву висоти (Т. Алексик) [275, с. 63].

Займенник НАШ в інтимній поезії вживається на позначення єдності ліричного героя з героїнею (НАШ=МИ) – одночасних спільних дій, взаємних почуттів, спільного життя (МОЄ+ТВОЄ=НАШЕ), наприклад: ...В розлуках **наших**, в розставанні, / Я признаюсь, моя вина, / Та мовлю вперше і востаннє – / Для мого серця ти одна... (В. Крищенко) [301, с. 58]; Осіннє море вже не голубе, / І чайки квилять якомь

сумовито. / Дивлюсь на них – і згадую тебе / У перше **наше** післяшлюбне літо. / Які тоді були **ми** молоді! / Тепер батьками стали **наші** діти. / Літа, літа мов кола по воді, / А хочеться ще жити і любити (М. Луків) [304, с. 246]; ...Дні бувають веселі й сумні, / Тільки вір, тільки вір ти мені, / Як повірила я – назавжди... / Поруч **наші** лягають сліди... (В. Крищенко) [301, с. 57]; В своїй любові ми з тобою грішні, / В своїй любові ми немов святі, / Бо дні були щасливі та невтішні / У **нашому** нелегкому житті... і далі ...Життя не раз байдужою рукою / Кидало **наші** долі врізнобіч. / Та все ж любов єднала нас з тобою, / Долаючи всі ями протиріч... (В. Крищенко) [301, с. 77].

В інтимній ліриці спостерігаються й випадки використання присвійного займенника **ВАШ** як вияв пошанності до однієї особи, де **ВИ** – лірична героїня, навколо якої окреслено поле належності на позначення її зовнішніх ознак, внутрішнього світу: До Вас у мріях і бажаннях лину, / **Ваш** ніжний образ мариться і сниться. / Я економлю кожну хвилину, / Щоб довше бути з Вами наодинці! (В. Івашенко) [295, с. 117]; ...Мені приснились ми. Схвильовано і тихо / Ми ідемо по губи у Дніпрі, / І погляд **ваш** мені любов'ю диха, / Веселі плечі **ваші** білим сміхом / Мені сміються в легітнім Дніпрі!.. (М. Вінграновський) [282, с. 120]; ...Дивіться, гляньте: мій – то голос **ваш**: / Як світиться він тепло на світанні... / Я вас люблю, як сіль свою Сиваш, / Як ліс у грудні свій листок останній (М. Вінграновський) [282, с. 338].

Отже, присвійні займенники **МІЙ**, **ТВІЙ**, **НАШ**, **ВАШ** в інтимній поезії співвідносні з відповідними особовими й означають належність елементів зовнішності, внутрішнього світу ліричних героїв, їхніх опредметнених дій, станів. Ці прономінативи беруть активну участь у творенні образів ліричних героїв та окресленні їхніх почуттів.

Крім того, в інтимній поезії функціонує присвійний прономінатив **СВІЙ**, що має узагальнено-присвійне значення, наприклад: Дівчина з найвними очима / І хлопчина з зубом-їжаком... / Згадка знов **своє** вікно відчинить – / Пізнаєш: це ми під тим вікном... (В. Крищенко) [301, с. 54]; ...Моя любов запекла – тож крила відрощу. / Я рай зроблю із пекла, надію – із дощу. / Я загорну у крила **своїх** безсонних мрій / Тебе, кохана мила, і наших прагнень рій... (В. Шовкошитний) [314, с. 66]. Хоча і зрідка, але спостерігається й безпосередня вказівка на належність того чи того елемента ліричному герою / героїні, тобто прив'язка

до першої чи другої особи, наприклад: ...Я душу **свою** у твоїй сполощу. / Змiнiвши закони земного тяжiння... (Н. Горiшна) [288, с. 42].

У поетичному мовленні, наділеному ознаками суб'єктивності, спрямованому на суб'єкт, найчастіше вживаються особові займенники 1-ої та 2-ої особи й відповідні присвійні прономінативи. Семантична специфіка таких займенників моделює зону **СВОГО**. У цьому дослідженні розглядаються займенники, співвідносні тільки з назвами осіб та їхніми ознаками, що найбільшою мірою виокремлює жанрову специфіку інтимної поезії. За такого підходу семантичне поняття **СВІЙ** визначається як сфера близького, рідного, коханого. Крім власне займенника **СВІЙ**, показниками **СВОГО** в інтимній поезії також є особові займенники **Я**, **ТИ**, **МИ** та присвійні займенники **МІЙ**, **ТВІЙ**, **НАШ**, семантичні особливості яких розглянуто вище. Отже, займенник **СВІЙ**, з одного боку, номінує поняття, протилежне до **ЧУЖИЙ**, у семантичному корелятивному полі **СВІЙ**–**ЧУЖИЙ**, а з другого, – входить до системи займенників, що виражають присвійні відношення, пов'язані з 1-ою і 2-ою особою як ядреними персоналіями, поєднаними інтимними стосунками, виступаючи тим самим одним із засобів інтимізації в цьому виді ліричної поезії.

Вираження протилежного поняття **ЧУЖИЙ** в інтимній поезії пов'язане з уживанням займенників інших розрядів:

НІХТО: За рікою тільки вишні... тільки вишні... тільки вишні. / Та дорога за тумани утіка. / **І ніхто** мене не чує, **і ніхто** мені не пише, / **І ніхто** мене не жде і не гука... (Б. Олійник) [312, с. 159]; ...Хода її легка не по-жіночому / **І стан** пругкий, як золота лоза, / **І сняться** їй щоночі в домі отчому / Слова, які **ніхто** їй не сказав... (М. Луків) [304, с. 172]; ...Коли ми вдвох – всі зорі яскравіші / **І не** страшить в житті переполох. / Коли ж нема – **ніхто** не зможе втішити... / Тож будьмо, любя, будьмо вдвох (В. Крищенко) [301, с. 224];

НІЩО: ...**І нікого й нічого** не треба нам. / Пригортаю я спрагло тебе. / А любити так ніжно і трепетно – / Це, напевне, прийшло із небес (В. Крищенко) [301, с. 83]; Клен стоїть у мене при вікні. / Валять зір його зелені шати. / **І до** болю хочеться мені / Стати кленом в тебе коло хати. / Хочу знати, чи щаслива ти, / Чи зазнала у коханні раю, / **І не** маю іншої мети, / **І нічого** більше не бажаю (М. Луків) [304, с. 221]; В степу гриміли грози, / На морі шторм шумів. / **І витирав** я сльози /

Коханий як умів. / **Нічого** не просила, / Тремтіла, мов струна. / Вона мене любила, / Як потім – ні одна. / Розстались на причалі / Під свисти вітрів. / Про те, що буде далі, / Я думать не хотів. / Що мало бути – сталося, / Спливло у небуття. / А сльози ті zostались / На все моє життя (М. Луків) [304, с. 222];

ХТОСЬ: ...Яка у тебе усмішка зірчаста. / Небесна ти... І я боюсь безмеж, / Що в мене може **хтось** тебе украсти... (В. Крищенко) [301, с. 175]; ...І хоч міг він її спинити, / Розумієте, міг спинити, / Жінці треба **когось** любити, / Море кинь – і вона твоя... (М. Луків) [304, с. 182]; ...вітер заголив би небо лев'яче, / стер би з ока темних голубів. / **хтось** та й звикне, щось та й перемелеться, / от би тільки знак подав тобі... (орфографія автора) (І. Андрусак) [312, с. 4]; ...На крутому шляху / Недоречного скоїв багато. / Може **хтось** і прокляв – / Заперечити це не берусь. / Але ти помолись, / За спасіння моє, а не втрату, / Бо молитва твоя / Ніби Богу чутніша чомусь (В. Крищенко) [301, с. 262];

ІНШИЙ: Бачу, як гнітить тебе підступно / Жаль-жура за **іншою** вночі. / Як її жадаєш – недоступну, / А не цю, що в тебе на плечі. / А в цієї вірші-ворожбити / Гоять словом давню сумоту – / Не змогла, не вміла підкорити / Власного кохання висоту (Н. Горішна) [287, с. 48]; Я заховаю твоє ймення / У посмішці, в куточках вуст, / Його – снагу мого натхнення – / Зронить на **іншого** боюсь. / Чому я маю проти волі / Скоряти пристрасті уму? / Кохаєш **іншу**? – Та ніколи / Цього я серцем не сприйму! / Я не усохну за тобою / І не заскнію у журбі, / А роздроблю градини болю – / Й струшу на голову тобі! (Н. Горішна) [287, с. 64]; Багато у любові різних тем – / Серця свої печалимо і тишим... / Буває часто – до одних ідем, / Але приходимо до зовсім **інших**... (В. Крищенко) [301, с. 123].

Проаналізований фактичний матеріал засвідчив, що сферу ЧУЖИЙ в інтимній поезії формують займенники НІХТО, НІЩО, ХТОСЬ, ІНШИЙ, що можна вважати особливістю інтимної лірики, оскільки в інших контекстах, як відомо, вони можуть мати іншу семантичну специфіку.

Отже, вербальне вираження семантичного поняття СВІЙ в інтимній поезії мінімальне. Воно зводиться до Я+ТИ=МИ. Згусток любовних почуттів експлікує поєднання займенників СВІЙ, а також Я, ТИ, МИ, МІЙ, ТВІЙ, НАШ. Семантичне поняття ЧУЖИЙ – широке, тобто

все, що не стосується *МЕНЕ* й *ТЕБЕ*, – чуже. На прономінативному рівні поняття *ЧУЖИЙ* виявляється передусім за допомогою займенників *НИХТО*, *НИЩО*, *ХТОСЬ*, *ІНШИЙ*.

2.5. Художня семантика вказівних займенників в інтимній поезії

2.5.1. Пряме значення вказівних прономінативів

У першому розділі розглянуто загальні значення вказівних займенників. У текстах любовної лірики вказівні прономінативи можуть виражати вказівку на ліричного героя (героїню) або на саме почуття кохання, причому займенники *ТОЙ*, *ТА*, *ТЕ* вживаються на позначення подій, осіб, почуттів, віддалених у часі й просторі, як згадка про них або як про щось узагальнене, а займенники *ЦЕЙ*, *ЦЯ*, *ЦЕ*, відповідно до своєї узуальної дейктичної функції, указують на події і явища, хромотопно наближені до ліричного героя-мовця. До прикладу: *Мороз ударив – листя обпалив. / На травах іній заіскрився біло. / Згадаю **ту**, яку колись любив, / І усміхнуся спогадам несміло...* (М. Луків) [304, с. 231]; *Ти чужа, але любиш / Не його, а мене. / Ти мене не забудеш, / **Ця** любов не мине...* (М. Луків) [304, с. 243]; *Промовчу я, нічого не скажу, / Хоча душа заповнена словами. / Від заздрісних очей я збережу / **Оцю** любов, що розцвіла між нами...* (В. Крищенко) [301, с. 84]; *Ти не знаєш іще, / На що здатна розніжена жінка / (**Та** – солодка, як джем, / І духмяна, мов кавова пінка)...* (Н. Горішна) [288, с. 25].

Вказівний займенник *ОТАКИЙ* (*ТАКИЙ*) може вживатися в інтимній ліриці для узагальненого вказування на якості, властивості того, про кого йдеться: *...Грає переливами / День в ясній красі. / Буть в житті щасливими / Хочемо ми всі. / Тож куди ти квапишся, / Вишенько моя? / Може, більш не трапиться / **Отакий**, як я...* (В. Крищенко) [301, с. 90]; ***Така** мені ти здалеку близька, / **Така** моїй душі і серцю мила, / Що мимоволі виростають крила, / Коли в моїй руці твоя рука...* (В. Шовкошитний) [314, с. 54]; ***Така** невипита спокуса / В твоїх оливкових очах! / А в серці – жах: / Я так боюся... і далі... А я немов цілую долю / На **цих** замріяних устах. / Ти вся у снах моїх, іконо! / Пустий мене в таємні сни – / **Такої** дивної весни / Ти ще не бачила. Ніколи* (В. Шовкошитний) [314, с. 41].

2.5.2. Редуція семантико-граматичних ознак вказівних займенників

Між різними класами лексико-граматичної системи існують певні взаємовідношення і взаємозв'язки, які виявляються в тому, що окремі одиниці можуть переходити з одного класу в інший (з однієї частини мови – в іншу). Цей перехід супроводжується втратою вихідних, первинних граматичних якостей і появою нових, що водночас спричиняє внутрішні семантичні й функційні зрушення в цих одиницях [201, с. 35].

І. Вихованець розглядає транспозицію як триступеневий процес, який під впливом функційних потреб може набувати синтаксичного, морфологічного та семантичного вираження [41]. У цьому дослідженні розглядається процес семантико-граматичної редуції займенників як початковий етап втрати ними ознак самостійної частини мови і зближення зі службовими словами, зокрема з артиклеподібними частками. В інтимній ліриці цей перехід (партикуляція) спостерігається як вияв певних стилетвірних рис.

Проблема міжчастиномовної транспозиції, зокрема явище партикуляції займенників – досить актуальна в сучасному мовознавстві (В. Бойко, Л. Валеева, Н. Глібчук, Л. Давиденко, Н. Дзюман, І. Дудко, В. Ожоган, Н. Петренко, Є. Сидоренко, К. Симонова та ін.). Проте поетичний текст як особливий вид тексту, де згущено виявляються певні морфологічні риси мови, не був предметом вивчення з огляду на транспозицію займенників.

Як зауважують учені, «займенники, на відміну від повнозначних слів, не володіють номінативною функцією, не називають предмети, ознаки тощо. У цьому плані вони, образно кажучи, знаходяться ближче до службових слів, ніж іменники, прикметники тощо» [198, с. 129].

Зокрема, Н. Петренко звертає увагу на те, що займенникова транспозиція є характерною ознакою поетичного тексту. Вона полягає в переносі займенникової словоформи у сферу дії невластивого їй граматичного значення, унаслідок чого у прономінатива виникає ціла низка конотацій [182].

Н. Дзюман зазначає, що «у живій розмовній мові в багатьох випадках через послаблення синтаксичних зв'язків із членами речення та з огляду на емоційно-оцінну конотацію займенники наближаються

за своїм значенням до часток і служать в мові засобом вираження різних емоційно-оцінних, модальних відтінків» [70, с. 92–94].

На думку В. Ожогана, партикуляції прономінативів сприяло те, що вони втрачали зв'язок з денотатом, а, відповідно, здатність виконувати дейктичну функцію, набували нової семантики. Тому вони втрачали і граматичні категорії роду, числа, відмінка та набували нових лексико-граматичних ознак, що позначилося на зміні лексичної сполучуваності та на використанні їх у невластивих синтаксичних функціях [168].

Редукуючись, переходячи до складу часток, прономінативи виступають засобами інтимізації ліричного твору, зокрема інтимної поезії. Таку активність займенників помітив у свій час ще Л. Булаховський, підкресливши їхню функцію у творенні стилістичного ореолу поезії – інтимізації лірики [28, с. 573–593]. Учений розглядає інтимізацію як особливу низку прийомів, що, по-перше, ставлять за мету наблизити самого поета до зображуваного; по-друге, збуджують читача до того, аби він розділив з автором елементи його творчої праці, ближче ввійшов у коло його почуттів і настроїв, ставши ніби учасником самого живого процесу художнього вибору [7, с. 14]. Аналізуючи поезію Т. Шевченка, мовознавець, як уже було зазначено, указав на низку типових для української лінгвокультури лексико-граматичних засобів моделювання інтимізації, зокрема вчений писав, що «в українській мові є можливість за допомогою займенника *ТОЙ, ТА, ТЕ (ОТОЙ, ОТА)*, ужитого не в прямому його значенні – вказівному, створити значення своєрідної мовної аперцепції – перекинути місток від слухача або читача до предмета як такого, що, може, був колись-то знайомий, може, стосується кола вражень трохи забутих, але порівняно легко відновлюваних, як такого, що про нього якимось-то знають саме вони обоє – той, хто говорить (пише), і той, хто слухає (читає)» [28, с. 573]. Цю ознаку Л. Булаховський характеризує як авторський «факт вибору з можливих засобів мови для створення відтінку думки і певного емоційного її забарвлення» [28, с. 574; 125, с. 71–72].

В інтимній поезії ці процеси яскраво виражені. Наприклад, випадок редукції семантики прономінатива *ТАКЕ* спостерігається в інтимній ліриці М. Вінграновського «Сеньйорито акаціє, добрий вечір»: *Сеньйорито акаціє, добрий вечір. / Я забув, що забув був вас, / Але осінь*

зійшла по плечі, / Осінь, ви і осінній час, / Коли стало любити важче, / І солодше любити знов... / Сеньйорито, колюче щастя, / Хто воно за **таке** любов?... (М. Вінграновський) [282, с. 376]. Риторичні питання пробуджують відчуття ініціативи, створюють умови для спільних з автором роздумів, скорочують дистанцію між читачем та автором, і вказівний займенник, партикулюючись, сприяє цьому.

Подібне явище спостерігається й у вірші В. Крищенка «Бентежна ніч»: ...Сім звуків – тони і півтони, / Як ніжність, що шука тепла... / А ніч була **така** бездонна, / **Такою** світлою була... (В. Крищенко) [302, с. 46]. Тут вказівний займенник ТАКА перебирає на себе функцію підсилювальної частки, надаючи поезії емоційного забарвлення, що сприяє інтимізації твору.

Партикуляційних змін зазнає вказівний прономінатив ТАКА в поезії В. Іващенко «Така красива і така сумна»: **Така** красива і **така** сумна! / Чому тебе заповонила туга? / Можливо, ти давно не маєш друга, / Приходить вечір – знову ти сама. / Краса твоя приваблює усіх. / Чому ж ти не зуміла відібрати? / А може, ти шукала просто плати / За те, що ти красива? То є гріх (В. Іващенко) [297, с. 7]. Пронмінатив ТАКА не виконує вказівних функцій у цьому вірші, його семантика згортається, втрачається, редукується, однак його повтор, як і в попередній поезії, у сполученні з прикметниками оцінної семантики акцентує аксіологічні смисли, що й слугує вияву інтимізації. Як бачимо, досить типовим для інтимної лірики є вживання вказівних займенників у значенні підсилювально-видільних часток, що виконують функцію маркера найвищого ступеня ознаки, посилюють емотивне тло поезії [104, с. 130].

Вказівні прономінативи, беручи участь у міжчастиномовній транспозиції, зокрема явищі партикуляції в текстах любовної поезії, надають ліричному твору ознак виразної інтимізації. Найчастіше делексикалізуються вказівні займенники ТАКА, TAKE, ТОЙ, ТА, ТЕ.

2.6. Комунікативно-прагматичний ефект вживання неозначених займенників в інтимній поезії

Поетичні тексти, як було зазначено, передбачають інтерпретаційну відкритість потрактування змісту. Конкретність та чіткість заважають такій меті, тому лірика тяжіє до невизначеності, неконкретності,

амбівалентності й завуальованості. Неозначені займенники є одним із засобів реалізації такої особливості поетичної мови: вони виконують роль апроксиматорів, тобто мовних засобів, що закріплюють приблизне позначення предметних денотатів і денотативних станів та ситуацій. Набір диференційних ознак цих прономінативів дає змогу виражати широкий спектр конотативних, експресивних значень [56, с. 8–12], їхній прагматичний потенціал у художньому тексті пов'язаний з реалізацією значень образності, оцінності, експресивності [14, с. 66–71].

Ставлення мовознавців до цієї групи слів неоднозначне: одні вважають їх невід'ємним елементом художнього викладу, інші стверджують, що часте вживання нечітких та невизначених неозначених займенників засвідчує недосконалість тексту, недостатній рівень володіння мовними засобами, однак існує низка ситуацій, у яких розпливчата, нечітко осмислена форма мовного вираження виявляється такою, що має більше переваг, ніж точне формулювання [14, с. 66–71].

Використання неозначених займенників зумовлене передусім контекстом, ліричною ситуацією, і вони необхідні для створення в читача ефекту, що під невизначеним, прихованим значенням криється саме той, хто потрібен на тому місці, чи кого ми там уявляємо – так дається безмежний простір для фантазії читача. Чітка визначеність – явище обмежене, яке не підлягає сумнівам і не має інтерпретаційних можливостей, що суперечить природі художнього тексту, яка часто позначається як амбівалентна, тобто яка містить такі складники, як ідея автора та сприйняття читача (і часто ці види діяльності не відповідають один одному), а важливою метою письменника є те, щоб його текст був актуальним, зрозумілим, викликав живі асоціації, щоб встановлювався цей амбівалентний зв'язок. Неозначеність детермінована задумом художнього тексту, у якому завжди є деяка зона неозначеності, амбівалентності, що створює смислове поле, яке притягує одні смисли й відштовхує інші [269, с. 58], адже художня література передбачає передусім «психологічну» точність» [26, с. 34–35].

Актуалізація неозначених займенників у поетичному мовленні забезпечує максимальну варіативність у плані вираження й зумовлена екстралінгвальними факторами: 1) ідейно-тематичним змістом художніх творів, що, як правило, відображають неозначено-емоційне,

поетичне сприйняття довкілля; 2) специфікою поетичної мови з притаманною їй неоднозначністю й множинністю інтерпретацій її елементів; відсутністю, як правило, у ліричній поезії «презумпції знання читачем предмета мовлення» [119, с. 66].

Т. Цив'ян виділяє як одну з поетичних функцій неозначених прономінативів створення атмосфери незавершеності й амбівалентності, що особливо властиве неозначеним займенникам (рос.) *КТО-ТО* и *ЧТО-ТО* (укр. *ХТОСЬ*, *ЩОСЬ*). Ці вживання можуть бути описані в межах семантики “неозначена означеність”, оскільки зберігається відчуття, що в кожному разі йдеться про одиничний об'єкт [243, с. 157]. Іноді загадкова неозначеність залишається не розкритою до кінця, і саме в ній полягає «гострота емоційних вражень від невираженого змісту, що неясно вгадується або – краще – передчувається» [34, с. 367–459].

Тому неозначеність у ліриці, як наголошує Л. Синельникова, – це «не просто не зрозуміле, а тому не назване словом повноцінної семантики почуття, а ціла філософія подання емоцій»: почуття складно передати точно, а приблизне позначення емоційних переживань тут значно важливіше й когнітивно більш адекватне, ніж однозначність [204, с. 279]. Отже, «неозначені займенники в ліричному вірші – не втрачене значення, а набутий смисл» [204, с. 293]. Не всі предмети, ознаки й властивості можуть бути номіновані, і не всі стани ліричний герой хоче називати, а читач – обов'язково однозначно розуміти, тому такі прономінативи дають можливість вибору типу номінації і є «багатим матеріалом для реалізації одного з основних властивостей лірики – семантичної незамкнутості, смислової відкритості й невичерпності» [204, с. 293].

У поетичному мовленні неозначені займенники мають свою специфіку семантизації – вони трапляються набагато рідше й часто зі значенням, яке не розкривається далі контекстом. Це пояснюється тим, що момент безіменності в поезії реалізується особовими займенниками, які теж лише в окремих випадках мають конкретне та чітке значення, референтно співвіднесені. Саме особові займенники відповідають за створення ефекту адресної та предметної безвіднесеності, а неозначені лише поглиблюють та доповнюють цей ефект.

Неозначені займенники з'являються й тоді, коли лексичні одиниці виявляються недостатніми для образної репрезентації поетичного світу, що підкоряється особливим, естетичним законам і виходить за межі денотативно визначеної реальності. У поетичній мові знімається низка обмежень, що діє в непоетичному мовленні. Багатоплановість семантичних ознак займенників створює можливість для їхнього широкого використання у сфері метафоричної інтенсифікації [14, с. 66–71].

Суть неозначених займенників передбачає їхню референційну невизначеність, неможливість відновлення денотатів. Але закони поетичної мови можуть порушувати цю закономірність, створюючи цілий перелік невластивих цій групі слів контекстів ужитку. Водночас створюється ефект відстороненості ліричного героя від референтів, позначених неозначеним займенником, неважливості їхньої родової (видової, соціальної, вікової) належності; у таких конструкціях підкреслюється інше ядро – дія, яка перебирає на себе найбільшу значущість.

Мовознавці засвідчують, що частотність використання неозначених займенників, особливості їхньої багатофункційності – очевидні ідіостильові фактори й маркери характеру поетичного мислення [204, с. 292]. Поет, коментує Л. Синельникова, має право обирати, наскільки є необхідною експлікація референційних знань, виражених досліджуваними прономінативами. Саме в поетичному тексті вони «почуваються привільно й незалежно, оскільки ліричний оповідач не має зобов'язань розшифрувати невизначеність через певну дескрипцію» [204, с. 277].

В інтимній ліриці неозначені прономінативи мають особливе стилістичне призначення. Мова йде про ті суб'єкти невизначеності, які має на думці автор (мовець). О. Селіверстова зазначає: «Неповнота повідомлюваної слухачеві інформації визначається або нестачею знань мовця, або узагальненим характером висловлювання, або тим, що розкриття індивідуальної характеристики актантів несуттєве для слухача» [196, с. 60].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що найпоширенішим в інтимній поезії є вживання неозначеного займенника *ХТОСЬ*. За основу його аналізу в цьому дослідженні взято виділення семантичних

моделей уживання досліджуваного прономінатива, що виокремлені в роботі І. Дудко. Дослідниця виділяє для займенника *ХТОСЬ* такі часткові значення: 1) ‘якась 1 людина’ (‘невідомо хто’), що співвідноситься з конкретним референтом, невідомим мовцеві (авторові тексту), і, як правило, сполучається з дієсловом, що позначає актуальну дію або стан; 2) ‘якась 2 людина’ (‘точно не названа’, ‘та чи та’), що не співвідноситься з конкретним референтом, тобто вказує на окремого фіксованого, але неконкретизованого для мовця учасника ситуації, і за значенням зближується із займенником *ХТО-НЕБУДЬ*; 3) ‘деякі люди’ (‘є такі, які...’), що функціює як синонім до *ДЕХТО* [75, с. 127–130].

Творча індивідуальність автора, його світосприйняття та світовідчуття, ставлення до довкілля і його оцінка – усе це позначається на доборі тих чи тих засобів вираження неозначеності, зокрема й неозначених займенників [див. про це: 75, с. 63]. Їхнє використання демонструє специфічну, притаманну окремому автору систему взаємовідносин зі світом, вони допомагають ліричному героєві окреслити своє *Я*. Наприклад, в інтимній ліриці Л. Костенко неозначені займенники трапляються зрідка, і ці поодинокі випадки свідчать про те, що та поетична безіменність, якої вимагає жанр, зреалізована в основному за допомогою особових займенників.

Аналіз текстів інтимної поезії демонструє використання різних семантичних моделей реалізації займенника *ХТОСЬ* [100, с. 74–75]:

1. *ХТОСЬ* – невідомий.

У поезії М. Луківа «Ранкові дзвінки телефонні» кохана людина подається мовцем (автором) як далекий, недосяжний образ. За допомогою займенника *КОМУСЬ* (*ХТОСЬ*) автор намагається донести читачеві інформацію про “відсутність знайомства” з людьми, до кола яких увіходить його кохана в реальному житті – її родиною: ...*А потім – робота й родина, / Гірке, мов полин, каяття. / Комусь ти і мати, й дружина, / Без тебе життя – не життя* (М. Луків) [304, с. 209].

В інтимній поезії К. Москальця «Вона» неозначений займенник *ХТОСЬ* указує на невідомість для автора конкретного учасника події (хто-небудь): ...*Хтось* принесе білі айстри / Скаже *хтось*: «Життя прекрасне» / Так життя прекрасне а вона / А вона а вона сидітиме сумна (пунктуація автора)... (К. Москалець) [303, с. 561].

Аналогічне вживання спостерігаємо у вірші М. Кіяновської «Твої очі змінюють колір, як ніч над морем», де прономінатив *ХТОСЬ* указує на невідомий ні адресантові, ні адресатові суб'єкт: *...То деінде піски, чагарі, буреломи і плавні. / Хтось захоче тут зрізати шлях свій – і зріже навіки. / Знаєш, я навіть вірю: твоє освідчення майже справжнє, / Як рана навмисно роз'ятрена в підтоптаного каліки...* (М. Кіяновська) [303, с. 645], або в поезії К. Калитко: *Я гортаю ці дні. Я вичитую з них тебе / Так, як хтось прочитав би самотні сліди на березі / І розчулене сонце, і простір міських небес / Випускають літати: птахи, літаки...* (К. Калитко) [313, с. 69].

2. ХТОСЬ – не названий.

В інтимній поезії Л. Костенко «В дні, прожиті печально і просто» спостерігаємо тріаду *Я–ТІ–ХТОСЬ*: *...Темнооким чудесним гостем / я чекала тебе з доріг. / Забарився, прийшов нескоро. / Марнувала я дні в жалю. / І в недобру для серця пору / я сказала комусь: – Люблю... – / Хтось підносив мене до неба, / я вдихала його голубе... / І не мріяла вже про тебе, / щоби цим не образить тебе...* (Л. Костенко) [313, с. 94]. Тут неозначений займенник *ХТОСЬ* (*КОМУСЬ*) у значенні 'якась людина' співвідноситься з конкретним референтом, відомим мовцеві (авторові тексту), але не важливим для нього, і сполучається з дієсловом *СКАЗАЛА*, що позначає актуальну дію.

В інтимній поезії В. Крищенка «Жіноча недовіра» неозначений займенник *ХТОСЬ* виконує текстоцентричну функцію, саме з його референтом пов'язана передавана ситуація: *Хтось зрадив, наробив комусь біди, / Кидав слова, неначе бритва, гострі, / Мені чуже знов приписала ти, / Щоб я одвічно ніс тавро підозри... і далі ...Щоб мовчки за когось відповідати / І так болюче за когось страждать* (В. Крищенко) [302, с. 207]. В аналізованому вірші форми неозначеного прономінатива *ХТОСЬ* слугують для експресії, вираження переживань ліричного героя, його розпаду. Неозначений займенник тут набуває функції вказівки на відстороненість, непричетність до *КОГОСЬ*, відомого героям, хто є справжнім винуватцем неприємної ситуації.

Вірш Т. Карабовича «хтось вибіг вранці а повернувся ввечері» (авторське мовне оформлення) також починається неозначеним прономінативом *ХТОСЬ*, який фігурує у перших двох рядках поезії: *хтось вибіг вранці а повернувся ввечері / хтось на когось чекав довго*

і дуже втомився / цвіли яблуні а потім були яблука / і лелеки відлетіли на Спаса / і ми кохалися а потім я вийшов / коли повернувся ти була наго... (Т. Карабович) [303, с. 529]. Референтна співвіднесеність займенника **ХТОСЬ** (**КОГОСЬ**) встановлювана – це мовець і уявний співрозмовник. Фактично – це **Я** і **ТИ**, але в цьому простежується мовна гра, притаманна жанру інтимної поезії.

3. **ХТОСЬ** – дехто, будь-хто.

У поезії Л. Костенко «Між іншим» перші два референти тріади **Я-ТИ-ХТОСЬ** протиставляються третьому, який має семантику невизначеної кількості осіб: *...Я для тебе буду красивою, / А для когось, може, й ніякою, / А для когось лихою, впертою, / ще для когось відьмою, коброю...* (Л. Костенко) [300, с. 48]. Пронімінатив **КОГОСЬ** (**ХТОСЬ**) повторюється і є синонімом до **ДЕХТО**. Використання займенника **КОГОСЬ** (**ХТОСЬ**) указує на несуттєвість для авторки конкретизації учасників події (ситуації), несуттєвою для неї є їхня індивідуальність, але суттєва їхня наявність як учасників відповідної події (ситуації). Заперечний атрибутивний займенник **НІЯКОЮ** посилює семантику неозначеного займенника.

В еротичній поезії М. Шунь «Воскресіння Купалона» неозначений прономінатив **ХТОСЬ** теж уживається в значенні ‘та чи та людина’, ‘хто-небудь’, ‘будь-хто’: *...А потім розцвітають вишні-мерви – / священні дерева усе-Вишну, / і хтось поясочок срібний з талії згубить / на бистрій воді і гучні хороводи, / у гущу обіймів – на самісіньке дно...* (М. Шунь) [278, с. 265].

Дещо іншу специфіку простежуємо у вірші Т. Алексик «Здається, комусь пощастило», де займенник **КОМУСЬ**, **КИМОСЬ** (**ХТОСЬ**), функціуючи в значенні ‘хто-небудь’, актуалізує семантику ‘не Я’, ‘крім мене’: *Здається, комусь пощастило, / Бо з кимось ти дуже щасливий... / Всміхаєшся щиро і справжньо, / Мабуть, так і буде назавжди... і далі ...Здається, мені пощастило... / Бо з кимось ти дуже щасливий, / Я бачу, що з кимось ти справжній, / І хочу, щоб так було завжди...* (Т. Алексик) [275, с. 75].

Отже, неозначений прономінатив **ХТОСЬ** в інтимній поезії може насичуватися різноманітною контекстуальною семантикою, зокрема було виявлено такі його семантичні нюанси:

- доносить читачеві інформацію про “відсутність знайомства” з означеними особами;
- указує на невідомий ні адресантові, ні адресатові суб’єкт;
- функціює в значенні конкретного референта, невідомого мовцеві (авторові тексту);
- повторюється і виступає синонімом до *ДЕХТО*;
- реалізує значення ‘та чи та людина’, ‘хто-небудь’, ‘будь-хто’;
- виступає в значенні ‘не Я’, ‘крім мене’;
- слугує для експресії, вираження переживань ліричного героя.

Проаналізований матеріал засвідчив, що в поетичних текстах неозначений займенник *ХТОСЬ* набуває семантики, ширшої за ту, що традиційно за ним закріплена в лексикографічних джерелах. Саме цим досягається більш яскравий прагматичний ефект і збагачується стилістика інтимної поезії.

2.7. Художньо-семантичне наповнення заперечних займенників в інтимній ліриці

У лінгвістичній літературі засобам та способам вираження заперечення в поетичному тексті хоча й приділялася увага, але повною мірою це питання не висвітлене. Побіжно згадується про заперечні займенники в роботах Д. Сбоева, О. Селіверстової, Т. Калугіної, Н. Петренко, О. Радчук, А. Ханової та інших. Найбільш ґрунтовно їхнє смислове навантаження в поетичних текстах розглянула Л. Синельникова.

Категорія заперечення в мові представлена різними засобами, головними з-поміж яких є заперечні займенники. Їхнє загальне значення – позначення відсутності, неіснування людини, предмета, кількості, ознаки, причини, мети, підсилення заперечного сенсу всього речення.

Заперечні займенники демонструють у дискурсі вираження семантики, ширшої за власне заперечну. Вони, на думку Л. Синельникової, «балансують між семантикою неіснування, відсутності й узагальноною оцінкою» [204, с. 180], а також «можуть бути носіями риторичної функції, тобто функції переконливого впливу через передачу психологічних особливостей суб’єктів мовлення» [204, с. 191].

Мовознавці засвідчують, що в поезії заперечні займенники «мають наліт “філософічності”, навіть якщо вони вміщені в підкреслено побутовий контекст», оскільки вони є носіями інформації про стан ліричного оповідача, що виходить за обмежений простір каузативної ситуації, яка викликала цей стан [204, с. 296]. Наприклад, Л. Синельникова відзначає вживання заперечних займенників як носіїв семантики абсолютної відмови від деяких життєвих подій і обставин, проте є способом вираження метафізичного стану героя, що перебуває в пошуках нових смислів [204, с. 299].

У процесі аналізу зафіксовано в текстах сучасної інтимної лірики найчастотніше використання заперечних займенників *НИХТО*, *НИЩО* як антонімічних особовим у парадигмі субстантивних займенників, що переважають в інтимній ліриці. Їхнє використання підкреслює порожнечу, відсутність людини, предмета чи явища.

Функціонування прономінатива *НИХТО* розрізняється в таких семантичних моделях: *Я–НИХТО*; *МИ–НИХТО* (*Я+ТИ*); *НИХТО*, *КРИМ МЕНЕ*; *НИХТО*, *КРИМ ТЕБЕ*; *НИХТО–ВЗАГАЛІ ЖОДЕН*.

Використання заперечного прономінатива на позначення *Я–НИХТО* демонструє душевні переживання оповідача. Муки ліричного героя виявляються в тому, що він принижує своє внутрішнє *Я*, нівелює аж до знищення. З контексту зрозуміло, що *Я* – це мовець, *НИХТО* – заперечення особи мовця в сприйнятті уявного співрозмовника, що криється за *ТИ*. Ідея вірша побудована на протиставленні визначеності / невизначеності носія стану в сприйнятті об'єкта почуттів – коханої, що й проходить рефреном упродовж усієї поезії: *Я ніхто для тебе, як Улліс – / Пам'ятаєш – в давнім грецьким міті. / Шерхлими вустами непомітно / До її волосся доторкнись. / Я ніхто для тебе. І дарма / До твоїх долоней серце лине. / Всю її – кохану і єдину – / Винести очима крадькома. / Я ніхто для тебе. То моя / Власна доля і нічна скорбота / І в останнє пошепки вже – потай / Видихни легке її ім'я* (Л. Кисельов) [311, с. 228].

Уживаючи заперечний займенник у значенні *МИ–НИХТО* (*Я+ТИ*), автори моделюють протиставлення – антонімію заперечення / незаперечення. Читачеві з контексту зрозуміло, що *МИ* – це ліричний герой з коханою, проте одночасно із цим автор заперечує існування ліричних героїв, використовуючи заперечний прономінатив *НИХТО*:

*Днесь зникومه сумління, і капає з ранки вода. / І душа-невидимка здійснює на глум позостале. / Ми у світі – **ніхто**. Ти мовчиш. Не лишає сліда / Льодостав на планеті, яку ми з тобою кохали... (М. Кіяновська) [313, с. 83].*

Крім того, спостерігається своєрідна інваріантна трансформація виділеної моделі: *МИ–НІХТО (Я+ТИ–НІХТО=Я–НІХТО, ТИ–НІХТО) -> НІХТО НІКОМУ (Я–ТОБІ, ТИ–МЕНІ -> НІ Я ТОБІ–НІ ТИ МЕНІ)*. Зокрема, у наведеному нижче тексті за допомогою словосполучення *НІХТО НІКОМУ* реалізується авторська інтенція *Я–ТОБІ, ТИ–МЕНІ*: *Коханню передують голоси, / які підшкірно бродять, наче вина. / **Ніхто нікому** болю не просив, / тому **ніхто нікому** і не винен. / У цих взаємин стільки самоти, / що всі листи кінчаються вокзалом. / І що цікаво – знаєш, саме ти / про це безглуздя перша написала... (С. Татчин) [286, с. 51].*

У процесі використання заперечного займенника в значенні *НІХТО, КРИМ МЕНЕ* поети підкреслюють силу почуттів ліричного героя до героїні, палкість кохання. Ілюстративний матеріал демонструє вказівку на дії ліричного героя, які він здійснює, як ніхто інший (в інтимній ліриці передусім кохає). В основі таких характеристик також лежить протиставлення – ліричний герой протиставляється всім іншим, хто зазнав кохання: *...Я так любив, як люблять тільки раз, / Як не любив **ніхто** в цілому світі. / Тепер на попелищі свище вітер, / Гортаючи лахміття зайвих фраз. / Отож, прощай! Кохання не вернеш – / Ти всеньку душу випекла до краю... (В. Шовкошитний) [314, с. 68]; *Давня пісня. Гіркий мотив, / Не слова, а щемлива рана: / Так **ніхто** тебе не любив, / Як люблю тебе я, кохана. / Хто цю пісню, коли створив, / Перелив себе в звуки дивні? / Час творця забуттям покрив, / Але пісня жива понині... (М. Луків) [304, с. 222].**

Уживаючи прономінатив *НІХТО* в значенні *НІХТО, КРИМ ТЕБЕ*, митець акцентує на особливостях *ТИ* – ліричного героя / героїні: *...Ти прийшла і пішла, та ще довго тремтіла / золота твоя тінь на моєму житті. / В небі серця мого, мов зоря, пролетіла / і лишила на серці сліди золоті. / Золота моя птахо, золота моя осене, / так **ніхто** ще не міг золотити мені. / Скільки часу минуло, а я ще і досі, / мов листок, на твоєму золотому вогні (А. Кичинський) [312, с. 87].* Лише лірична героїня змогла викликати в ліричного героя справжні почуття, при цьому фоном є протиставлення її всім іншим знайомим герою жінкам.

Модель **НИХТО**, **КРИМ ТЕБЕ** реалізується й у поезії К. Бабкіної, де лірична героїня стверджує риси свого коханого через заперечення, виражене займенником **НИХТО**, тим самим ідеалізуючи його особу: *...Ніхто, крім тебе, про це зі мною не говорив, / ніхто, крім тебе, не вмів дивитись чудес. / Усі крамниці зачинено, де ми колись були... / ніхто мене про це не запитував так, як ти. / Крім тебе, ніхто ніколи не питав про це взагалі... / Ніхто, крім тебе, не любив би такої зими, / зрештою, навіть ти не любиш її таку* (К. Бабкіна) [277, с. 36].

В іншому прикладі помічаємо авторське поєднання ліричної героїні з ліричним героєм на тлі протиставлення всім іншим, усьому світові: *...Душу душа розуміла без слів, / Тіло жагуче тягнулось до тіла. / Я так нікого іще не любив, / Ти так нікого іще не любила. / Дивна стояла над світом блакить, / Щастям кохання впивалося наше. / Місяць на морі пролинув як мить, / Пам'ять про нього лишилась назавше* (М. Луків) [304, с. 173].

Уживання заперечного прономінатива **НИХТО** в значенні **НИХТО-ВЗАГАЛІ ЖОДЕН** може моделювати відчуття порожнечі й смутку, пов'язаного з якоюсь утаємниченою життєвою ситуацією: *Я не співа-тиму для Вас. / Так помилково, навіть прикро, / мене ніхто, на жаль, не викрив – / і першим був останній раз. / Я вже мовчати-му на дні – / і жоден навіть не згадає, / як душу спів вражав до краю / і стежку виби-вав з-під ніг... (М. Даниленко) [290, с. 35]; Так тихо, мов ніхто і не від-чув, / Світ похитнувся, і місяць з неба з'їхав, / І ти пропав, якщо ти справді був, / І задихнувся, якщо ти справді дихав, / І віднайшов собі на все життя / Замість принади вічної тієї – / Чудне і неминуче по-чуття – / Любов до міфа про любов до неї... (Ю. Бедрік) [312, с. 17].*

Значення 'НИХТО як увесь світ, який не входить до мікросвіту Я+ТИ' реалізується й у рядках: *...ніхто не згадає орнамент твоєї до-лоні / твій запах і голос яким промовляв і слова / хиткі наче стебла неначе каміння солоні / та це неважливо і я розумію сама / що теж за-буваю ознаки цієї любові / і обриси рук і самотність дерев і дзвінки / що мати тебе в цьому місті порожньому львові / це наче одній перейти на той берег ріки... (орфографія, пунктуація автора)... (Н. Пасічник) [313, с. 158]; Забула все і всіх забула, / Не бачила, не чула, / Нікого вже й не помічала, / Твій погляд знову лиш відчула, / І знову я себе втрача-ла... (Т. Алексик) [275, с. 68].*

Заперечний прономінатив *НІЩО* в інтимній ліриці не виконує такої семантично насиченої функції, як займенник *НІХТО*. Якщо *НІХТО* протиставляється ліричним героям (*Я*, *ТИ*, *МИ*), то *НІЩО* зазвичай бере участь у наративній частині поезії – в оповіді про супутні вияву почуттів явища, предмети, події й темпоральні характеристики: *Ми на галявині одні, / Над нами зорі сяють. / Летять метелики нічні / І на вогні згоряють. / Їх кличе світло і тепло, / Їм вороття немає. / Вони летять, що б не було, / Ніщо їх не спиняє...* (М. Луків) [304, с. 218]; *...Я знаю, що за сонцем ходять бурі, / А повний штиль породжує шторми, / Та всі пророцтва і страхи похмурі / Мені – ніщо, коли з тобою ми...* (В. Шовкошитний) [314, с. 52].

Трапляється семантичне наповнення займенника *НІЩО* абстрактним значенням “буття”: *...В'ється стежка, тоне у житах, / Пахне далеч небом, полянами. / І пливе, і завмирає птах / Над літами, нашими літами. / А навколо – хвилі золоті, / І ніщо немовби не змінилось. / Тільки ми давно уже не ті. / Одійшло. Минуло. Одіснилось...* (М. Луків) [304, с. 239]; [106, с. 43].

Отже, заперечний займенники *НІХТО* у текстах інтимної лірики наділений високим ступенем когнітивної значущості й має широку семантичну палітру: від протиставлення *Я-НІХТО*; *МИ-НІХТО* (*Я+ТИ*); *НІХТО, КРИМ МЕНЕ*; *НІХТО, КРИМ ТЕБЕ*; *НІХТО-ВЗАГАЛІ ЖОДЕН* до протиставлення з усім світом. Крім того, простежуємо протилежну аксіологічну маркованість виокремлених моделей: наприклад, якщо інваріанти *Я-НІХТО*; *НІХТО-ВЗАГАЛІ, ЖОДЕН* мовець здебільшого використовує в контекстах з негативною оцінкою, то моделі *НІХТО, КРИМ МЕНЕ*; *НІХТО, КРИМ ТЕБЕ* – для виокремлення винятково позитивних дій героя / героїні. Займенник *НІЩО* позбавлений емотивної насиченості, хоча теж слугує засобом увиразнення мови інтимної лірики.

Отже, можна зробити висновок, що в поетичному дискурсі спостерігається трансформація мовних одиниць: семантична структура слова набуває кількох смислових рівнів. Така поява додаткових смислів притаманна всім частинам мови, зокрема й займенникам – обов'язковому складнику лірики, що формує її художньо-семантичні центри, своєрідно реалізуючись у жанрових варіантах.

В інтимній поезії прономінативи функціують як засоби вираження імпліцитних смислів, що не лише репрезентують прихований

зміст, а й відіграють важливу роль у розкритті ідеї твору. Вони допомагають створювати образи ліричних героїв, моделювати їхні почуття, ставлення один до одного, формуючи специфічні типи відносин, репрезентовані досліджуваними одиницями.

Ліричні тексти насичені передусім особовими займенниками, що відзначаються автосемантичністю вживання, однак спостерігається і їхня виразна функційна семантизація під час використання їх у мові інтимної поезії, що виявляється у формуванні типових моделей стосунків ліричних героїв.

Аналіз досліджуваного матеріалу продемонстрував своєрідність функціонування особових займенників 1-ої, 2-ої особи, що реалізується у вигляді типової моделі $Я+ТИ=МИ$, де *Я* – особа ліричного героя / героїні, *ТИ* – об'єкт почуттів (“любовне *ТИ*”), *МИ* – цілісний образ суб'єкта й об'єкта кохання (“любовне *МИ*”). Така специфіка семантизації особових займенників зумовлена характером досліджуваного типу лірики.

Зафіксовано імпліцитні варіанти вживання цієї моделі, що реалізується в експліцитному використанні займенника *МИ* без конкретизації його складників або ж імпліцитне вживання *Я* в інваріанті *МИ* з *ТОБОЮ*.

Матеріал дослідження демонструє, що в інтимній поезії модель *Я–ТИ* переважно зазнає в тексті явного семантичного зміщення в бік *ТИ*, при цьому *Я* виступає значеннево другорядним, є відправною точкою, суб'єктом почуття; об'єкт є основним для теми вірша. В окремих поезіях як семантично акцентовані функціують обидва займенники, зрідка – прономінатив *Я*.

З огляду на художньо-семантичну постійність цієї моделі як константи інтимної поезії слід вважати її текстовою універсалією цього жанру лірики.

Для досліджуваної інтимної поезії характерні моделі *Я–ВИ*, *Я–ТИ–ВИ*, однак порівняно з попередньою трапляються вони не так часто. Займенники цієї моделі мають такі значення: *Я* – особа ліричного героя / героїні, *ТИ* / *ВИ* – об'єкт почуттів (“любовне *ТИ*” / “любовне *ВИ*”). Семантичних змін у процесі звертання до коханої людини на *ТИ* не зафіксовано; звертання на *ВИ* демонструє як вираження власне пошанності (кохана / коханий – муза, ідеал), так і репрезентацію

відчуженості внаслідок розриву стосунків або ж віддаленості героїв, пов'язаних давніми колишніми стосунками.

У досліджуваній інтимній ліриці трапляються займенники 3-ї особи; їхнє вживання переважно традиційно анафоричне: ними починається наступне речення після того, у якому названо суб'єкт чи об'єкт дії. Прономінативи *ВИН* і *ВОНА* також уживаються в поезії на позначення коханої людини, що не є учасником чи слухачем діалогу. У цьому разі *ВИН* (*ВОНА*) сприймаються відсторонено, а поезія набуває оповідного характеру.

Особові займенники в текстах інтимної лірики демонструють лівобічну й правобічну сполучуваність із прикметниками. Аналіз поезій показав, що з особовими прономінативами, які вказують на об'єкт інтимних почуттів, уживаються передусім якісні прикметники на позначення зовнішніх і внутрішніх властивостей людей як складники предиката, однак трапляються поодинокі контексти використання відносних прикметників, ужитих у переносному якісному значенні, та переносного функціонування якісних прикметників, що супроводжується високим ступенем образності.

Зафіксовані в ілюстративному матеріалі присвійні займенники співвідносяться з відповідними особовими, частотність використання окремих з них зумовлена специфікою досліджуваного жанру. Для любовної лірики характерна модель $МІЙ+ТВІЙ=НАШ$, що функціює у співвіднесенні з особовими семантичними центрами $Я+ТІ=МІ$. Займенник *МІЙ* співвідносний з *Я* ліричного героя й найчастіше репрезентує особливості внутрішнього світу ліричного героя / героїні, його / її емоцій і почуттів. Займенник *НАШ* в інтимній поезії вживається на позначення єдності, взаємності ліричного героя з героїнею ($НАШ=МІ$, $МОЄ+ТВОЄ=НАШЕ$). Незважаючи на описані полярні смисли займенника *ВИ*, відповідного присвійного (*ВАШ*) з відтінками відчуженості зафіксовано не було. Займенник виражає належність ліричному герою / героїні, з яким пов'язані почуття любові, поваги. Крім того, в інтимній поезії функціює присвійний прономінатив *СВІЙ*, що має узагальнено-присвійне значення.

Описані особові й присвійні займенники формують семантичні центри, що репрезентують сферу *СВОГО*; з поняттям *ЧУЖИЙ* в інтимній поезії пов'язане вживання прономінативів *НІХТО*, *НІЩО*,

ХТОСЬ, *ІНШИЙ*, що можна вважати особливістю інтимної поезії, оскільки в інших контекстах вони можуть мати іншу семантичну специфіку.

Указівні займенники в текстах любовної лірики демонструють вказівку на ліричного героя (героїню) або на саме почуття кохання. Зафіксовано випадки редукції семантики прономінативів *ТАКА*, *ТАКЕ*, *ТА*, що приводить до процесу міжчастиномовної транспозиції (партикуляції), це надає ліричному твору ознак виразної інтимізації.

Неозначені займенники забезпечують інтерпретаційну відкритість потрактування змісту досліджуваної поетичної мови. Аналіз фактичного матеріалу показав, що найпоширенішим в інтимній поезії є вживання неозначеного займенника *ХТОСЬ*, зокрема різних семантичних моделей його реалізації: *ХТОСЬ* – невідомий, *ХТОСЬ* – не названий, *ХТОСЬ* – дехто, будь-хто.

У процесі аналізу в досліджуваних текстах було зафіксовано найчастотніше вживання заперечних займенників *НІХТО*, *НИЩО* як антонімічних уживаним особовим. Їхнє використання підкреслює вираження емоцій, порожнечу, відсутність людини, предмета чи явища. Функціонування прономінатива *НІХТО* розрізняємо в семантичних моделях *Я-НІХТО*; *МИ-НІХТО* (*Я+ТИ*); *НІХТО*, *КРИМ МЕНЕ*; *НІХТО*, *КРИМ ТЕБЕ*; *НІХТО-ВЗАГАЛІ ЖОДЕН*. Крім того, спостерігаємо своєрідну інваріантну трансформацію виділеної моделі: *МИ-НІХТО* (*Я+ТИ-НІХТО=Я-НІХТО*, *ТИ-НІХТО*) → *НІХТО НІКОМУ* (*Я-ТОБІ*, *ТИ-МЕНІ*) → *НІ Я ТОБІ-НІ ТИ МЕНІ*). З кожною з виокремлених моделей пов'язане вираження позитивних (наприклад, *НІХТО*, *КРИМ ТЕБЕ*) чи негативних емоцій (наприклад, *Я-НІХТО*).

Отже, проведений аналіз засвідчив, що в текстах інтимної лірики займенники формують типові художньо-семантичні центри, беруть участь у створенні образів ліричних героїв, вираженні їхніх почуттів, своєрідно закріплюючись за специфічними типами відносин, властивих для досліджуваного жанру.

РОЗДІЛ 3.

ЗАЙМЕННИК ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ФІГУР

3.1. Стилiстичний потенцiал займенникiв у поетичному тексті

Сучасний етап розвитку мовознавства й лiнгвiстики тексту вимагає поглибленого розгляду тексту як внутрiшньо органiзованого складного багатогранного конструкту, де реалiзацiя мовних одиниць детермiнована як внутрiшньомовними закономірностями, так i загальною семантикою тексту, екстралiнгвальними умовами ситуацiї спiлкування, особистiстю автора, його iнтенцiями та стратегiями, а також рiвнем готовності адресата до сприйняття зосередженої в тексті багаторiвневої iнформацiї. До найуживанiших мовних одиниць, що виступають як текстотвiрні компоненти, належать займенники [148, с. 1].

Як зазначають І. Вихованець, К. Городенська, дейктичні функції займенникiв стали основою одного з їхнiх функцiйних призначень – текстотвiрного, або анафоричного, заступального, повторювального. Воно стосується вказівки на елементи контексту, їхню послiдовнiсть i зв'язки: прономiнативи або повторюють елементи тексту, або їм передують, виступаючи в такий спiсiб засобом розгортання i встановлення змістових зв'язкiв у тексті [42, с. 186]. Ця теза стосується займенника як одиниць мови, характеризує його системні функції, але й для займенника як одиниць мовлення вона теж важлива, оскільки цей клас слiв бере активну участь у творенні текстiв певного стилю мовлення. І хоча серед мовознавцiв висловлювалася думка про те, що займенники, як i числiвники, мало поширенi в текстах художнього стилю i тiльки «певною мiрою стилiстично своєрiднi» [74, с. 184, 205], у цьому дослідженні зроблена спроба довести їхнi досить потужнi стилетвiрнi можливостi. Для цього за основу взято роботи таких дослідникiв, як Л. Булаховський, Г. Волчанська, І. Дудко, Ю. Лотман, Т. Матвiйчук, Н. Петренко, О. Скоробогатова, Т. Сiльман, Р. Якобсон та iн.

Ураховуючи той факт, що поетичному тексту властива багатоаспектність і складна структура, проникнення в його природу можливе через вивчення тексту не лише як цілого організму, а й через аналіз функціонування окремих його компонентів, тобто мовних одиниць, зокрема займенників [182, с. 57]. Тексти інтимної лірики з огляду на спеціальне вивчення стилістем за участі займенника залишаються малодослідженими.

Слушною видається думка Н. Петренко, яка зазначає, що «займенники слугують для створення широкого діапазону поетичних ефектів, виконуючи при цьому основну частину конотативного навантаження». І далі: «...у поетичному мовленні специфіка займенників полягає у тому, що їх семантика й актуалізований смисл не замикаються онтологічними властивостями та словниковим значенням, а розширюються і набувають перетворень завдяки особливим умовам функціонування» [182, с. 31].

Не можна не погодитися з О. Мартиняк, яка зазначила, що в художньому мовленні займенники є не лише доречними заміниками слів інших іменних частин мови, але й вдалими стилістичними засобами, що надзвичайно сконденсовано виражають широку палітру емоцій і почуттів [146].

Як зауважує Т. Матвійчук, «усі займенники мають текстотвірні властивості, але специфіка реалізації ними тих чи інших текстових категорій залежить від їхнього конкретного значення у структурі тексту» [148, с. 19].

Одне із завдань цього дослідження – розглянути, які стилістичні потенції можуть зреалізовувати прономінативи як самостійні стилістичні теми і як складники стилістичних прийомів та фігур, що беруть активну участь у творенні поетичних текстів і реалізації інтенцій автора.

3.2. Пронімінативи як виразники стилістичної фігури повтору

«Повтор – фігура мови, що полягає в повторенні в певній послідовності звуків, слів або ж їх частин, висловів для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту» [228, с. 459].

Повтор як чи не найбільш поширена фігура поетичного тексту, що виконує значні художньо-естетичні функції, неодноразово ставав

предметом уваги лінгвістів. Теоретичне обґрунтування повтору знаходимо в працях О. Потебні [189]. Він зазначав, що частотність уживання того самого слова дає нове значення – об'єктивне чи суб'єктивне. На повтор як засіб творення експресії, емотивності в ліриці вказував В. Жирмунський [80]. На естетичну функцію повтору звернув увагу В. Ващенко: «Він вносить характерну особливість до структури художнього тексту й виразну відмінність проти строгого логічного. Читач уже інтуїтивно дістає задоволення з того художнього наповнення, милується ним, відчуває експресивний ефект від його функціонування» [31, с. 247]. Естетичне призначення повтору І. Чередниченко визначив так: «Повтори – це один із естетичних прийомів, який посилює художньо-зображальні властивості синтаксичних одиниць і разом з тим служить засобом контекстуальної організації висловлення» [248, с. 381]. Повтор завжди вносить у текст смислову насиченість, «ці місця стають емоційно-експресивними центрами тексту» [170]. І. Сидниця слушно зауважує, що повтор – не лише стилістичний засіб, але й необхідна умова зв'язності тексту. Він бере участь у горизонтальній і вертикальній зв'язності, сприяючи внутрішній семантико-синтаксичній цілісності, тому, на думку вченої, виконує дві основні конкретні функції: структурно-організаційну і стилістичну [205, с. 56].

За прагматикою П. Грайса, повтор як явище мовлення виявляє демонстративне недотримання постулатів мови, оскільки за надмірністю вживання в тексті одних і тих же мовних одиниць стоїть певний смисл, певна комунікативна інтенція мовця (автора) [58, с. 217–237].

Різноаспектний повтор вивчали Ю. Волянська, В. Гак, І. Гальперін, У. Гринишин, Н. Журавльова, А. Загнітко, В. Єр'оміна, Л. Михайлюк, А. Мойсієнко, Л. Мужеловська, В. Олексенко, М. Плющ, Л. Пришляк, І. Соколова, О. Фоменко, В. Чабаненко, А. Чередниченко, Н. Шульжук та ін.

Залежно від теоретичних настанов та практичної мети дослідження вчені запропонували низку класифікацій повторів. Найбільш поширені з-посеред них класифікації Е. Береговської, Ю. Волянської, А. Загнітка, І. Соколової, О. Тараненка, які враховують структурні, функційні, семантичні та психологічні критерії й поділяють повтори відповідно до мовного рівня одиниць, що їх компонують. У цьому дослідженні використано підхід В. Олексенка, який стверджує,

що повтори, незалежно від поділу їх за тією чи тією класифікацією, «виконують спільні чи подібні функції: 1) структурно-організаційну функцію зв'язку елементів висловлення; 2) функцію ритмічної організації висловлення; 3) увиразнення колориту мовлення; посилення емоційного звучання висловлення» [170, с. 318]. Увага в пропонуваному дослідженні прикута передусім до композиційних повторів (анафора, епіфора, паралелізм, хіазм тощо), повторів за кратністю елементів структури та за характеристикою за місцем розташування – контактні, сумісні, дистантні, а також за семантично-стилістичним призначенням. Крім того, зважено на виділений У. Гринишин окремих вид – дейктичні повтори. Це структури з повторами різних типів розрядів займенників у певних синтаксичних позиціях [64, с. 75–82].

Справедливим є твердження тих лінгвістів, які окремо не виділяють лексичні повтори, вважаючи, що в кожному разі лексична одиниця (чи морфологічна) є компонентом синтаксичної конструкції тексту, а тому розглядають окремі повторювані слова як будівельний матеріал синтаксичних повторів, зокрема синтаксичних стилістичних фігур. Подальший аналіз участі займенників у поезії інтимної лірики здійснено саме під таким кутом зору.

3.2.1. “Згущення” займенникових форм як засіб повтору

Особові займенники та співвідносні з ними присвійні, як неодноразово зазначалося в попередніх розділах, є ключовими словами в інтимній ліриці, оскільки виступають виразниками адресата й адресанта висловлених почуттів і думок. Саме тому вони найбільш часто беруть участь у формуванні повторів, виступаючи самостійно (однослівний повтор) або ж у складі багатослівних повторів (у синтаксичних конструкціях). Частотність їхнього використання відображає таке мовне явище, як “згущення” граматичних форм, сутність якого докладно описала О. Скоробогатова [211].

За визначенням дослідниці, “згущення” являє собою накопичення однорідних одиниць у тексті [210, с. 8]. Учена зазначає, що частіше за все цей прийом утворює відповідний граматичний фон, пов'язаний з тематикою вірша. “Згущення” розглядаємо як один із виявів стилістичної фігури повтору, що в поетичному тексті слугує для виконання різноманітних стилістичних смислоутворювальних поетичних

завдань. Одним із таких завдань є формування загальної ідеї твору [210, с. 57].

В інтимній ліриці особливо поширеним є “згущення” в усіх граматичних формах особових прономінативів *Я*, *ТИ* та співвідносних з ними присвійних *МІЙ*, *ТВІЙ*, що відповідає загальній універсальній моделі структурування інтимної поезії за участі двох – ліричного героя / героїні й об’єкта його / її почуттів – ліричної героїні / героя.

Яскравим прикладом актуалізації займенника *ТИ* в різних граматичних формах для поетизації почуттів ліричного героя є вірш М. Вінграновського «Я скучив по тобі, де небо молоде». Характерно, що *ТИ* жодного разу не вжито в називному відмінку, тобто пряма апеляція не спостерігається, але з 8 слововживань 6 має форму знахідного відмінка, що, як відомо, виражає прямий і з прийменником непрямою об’єкт почуттів ліричного героя (*Я*, до речі, в поезії вжито 4 рази). До прикладу, строфа з найбільшим згущенням цих форм: *Люблю тебе. Боюсь тебе. Дивлюсь / Високим срібним поглядом на тебе. / З вогню і вод, від неба і до неба / Твоїм ім’ям на тебе я молюсь...* (М. Вінграновський) [282, с. 304].

У поезії О. Галети «Ти не мій, ти не мій, ти не мій» актуалізація особового займенника *ТИ* та присвійного *МІЙ* із заперечною часткою *НЕ* відбувається внаслідок прийому «згущення» як одного з виявів стилістичної фігури повтору, що виконує композиційну функцію, виступаючи рефреном усієї поезії: *Ти не мій, ти не мій, ти не мій, / І ні вітер, ні вечір, ні сльози, / Тільки світу зелений сувій, / Тільки літа завищені дози... / Ти не мій, ти не мій, ти не мій / Ні сьогодні, ні завтра, ні вчора. / А буває ж, кохання – змій. / Бережись, я їду. Я – ворог* (О. Галета) [303, с. 602]. Таке вживання прономінативів *ТИ*, *МІЙ* із заперечною часткою *НЕ* формує загальну думку вірша ‘ти мені не належиш’, підсилює авторську ідею смутку від нерозділеного кохання [101, с. 171].

Привертає увагу своєрідне “згущення” особового займенника *ТИ* й питального *ХТО*, за яким криється семантика протиставлення *Я–ТИ*, закамуютьована питальними риторичними реченнями, у поезії І. Драча «Орлина балада»: *Ти – ворожа мені. Ти – вельможна. / Ти – орлиця, гаряча й вертка. / Хто переможець? Кого переможено? / Хто кому наказав – ходи на руках? / Перекипіли в окропі, бо ж з голоду / Вічного, бо хто ж суверен, / А хто своєю васальністю голою / Крило забирає*

у кого в оренду?! (І. Драч) [292, с. 86]. У цій поезії займенник Я взагалі не вживається, ліричний герой, імпліцитно присутній, угадується за дієсловами, ужитими в першій особі однини. Однак основна ідея вірша – непрості стосунки між героєм і героїнею, боротьба за першість у парі – закладена саме в синтаксичну конструкцію питального речення із займенником ХТО.

Так само насиченою однорідними одиницями – візитівками інтимної лірики прономінативами *Я, ТИ, МИ* – є «Поема для жіночого голосу» І. Драча. Зокрема привертає увагу початок третьої частини, де на вісім рядків припадає дев'ять займенників у різних граматичних формах, причому сім із них належать до предикативного центру, тобто виражають основну ідею вірша – єдність почуттів ліричної героїні й героя, цьому сприяє й збірний числівник *ДВОЄ* та авторський новотвір *ДВОЄКРИЛ*: *Ми – двоє у крил. / І ти, і я. / Ти – двоєкрил, / Бо я – твоя. / Ми – двоє вуст. / Тобі й мені / В губах цих глузд / На самім дні...* (І. Драч) [291].

Унаслідок проведеного аналізу виявлено, що займенники беруть активну участь в організації поетичного тексту, зокрема прийому “згущення” як важливого засобу не тільки текстотворення, а й формування ідеї вірша, виявляючи при цьому свій прагматичний потенціал і виражаючи експресивно-емотивні інтенції поетів-ліриків.

3.2.2. Пропуск, явище редуції семантико-граматичних значень займенників

На думку В. Ващенко, «займенники служать дуже цікавим і оригінальним стилістичним засобом на широкому контекстуальному фоні. Вони тут можуть творити своєрідні нюанси художнього виразу думки. Це досягається навмисним пропуском займенників, навмисним повторенням, особливим комбінуванням їх, особливою позицією в контексті тощо» [33, с. 98–99].

Для флективних мов загалом, як відомо, притаманний пропуск особових займенників як надмірної вказівки на особу при фінітних дієсловах, що мають автономні показники особи – особові закінчення (дієслова теперішнього і майбутнього часу та наказового способу): *Піду до подруги, Працюю активніше* тощо. Такий пропуск не можна, звичайно, кваліфікувати як стилістичний прийом. Однак коли

особовий займенник випущений у реченні з дієсловами минулого часу чи умовного способу, з'являється інтрига – про кого йдеться, аж поки автор не назве цю особу чи займенником *Я*, чи *ТИ*, чи якимось інакше. Такий пропуск слід віднести до спеціального стилістичного прийому.

Наприклад, у вірші Т. Алексик «Забула все і всіх забула» на початку перших двох рядків уживаються дієслова в минулому часі жіночого роду: *Забула все і всіх забула, / Не бачила, не чула, / Нікого вже й не помічала, / Твій погляд знову лиш відчула, / І знову я себе втрачала...* (Т. Алексик) [275, с. 68]. І тільки наприкінці строфи з'являється займенник *Я*, який декодує інформацію про того, хто є виконавцем цієї дії.

Інтимна лірика, як жоден інший жанр поезії, насичена імперативними формами дієслів, граматична семантика яких не стільки наказова, скільки прохальна, побажальна, скерована на привертання уваги ліричного об'єкта до почуттів героя. Такі форми належать до особових, а тому самодостатніх для інформування про співрозмовника (уявного чи реального), тому часто займенник *ТИ* чи *ВИ* випущений, оскільки він завжди стосується особи в парі: *Не говори, не говори / Про світанковий яр, / Там сплять прощання явори / Під вибухами хмар* (М. Вінграновський) [285]; *Не починайся. Ні з очей, / Ні з губ мені не починайся. / В Холодній Балиці сон тече – / Не снись. Не звись. Не називайся* (М. Вінграновський) [283, с. 32]; *Не руш мене. Я сам самую...* І далі ... *Одне я хочу: старій швидше, / Зів'яльсь очима і лицем, / Хай самота тебе допише / Нестерпно сірим олівцем. / Погасни. Змеркни. Зрабся. Збийся. / Збалакайся. Заметушись. / Офіціантським жестом вмийся, / Але – сльозою не молись...* (М. Вінграновський) [283, с. 10]. Таке “невживання” займенників *ТИ*, *ВИ* не тільки граматично пояснюване, а й стилістично мотивоване: це характерний початок багатьох інтимних поезій, він задає тон усій архітектоніці вірша, акцентує ідею твору, особливо за умови повтору дієслів – однакових чи семантично споріднених, що й спостерігається в наведених прикладах.

Особливу увагу привертає не формально-граматичний пропуск займенника, що виконує певну синтаксичну функцію в реченні, а пропуск семантичний. Йдеться про імпліцитність *Я* ліричного героя в інфінітивних реченнях із семантикою змушеності чи бажаності за експліцитності *ВИ* ліричної героїні, до якої звернені приховані

почуття семантичного суб'єкта. Як уже зазначалося, уживання займенника *ВИ* в інтимній ліриці завжди несе семантику відчуженості або експлікує вияв нерозділених почуттів чи деякого дистанціювання. Однак науковці, досліджуючи індивідуальний код художньої мови М. Вінграновського, справедливо зазначають: «Додатковим елементом створення інтимізованого діалогу є звертання до адресатки на *ВИ*, що значною мірою ушляхетнює відтворювані у вірші переживання ліричного суб'єкта» [235, с. 163]. Це явище відображено, наприклад, у поезії М. Вінграновського «Сміятись вам, мовчати вами». П'ять строф цього вірша складаються всуціль з інфінітивних речень, крім одного складнопідрядного, але все одно з головною інфінітивною частиною. Усі інфінітиви мають або семантику почуттів, або дій, пов'язаних з ними. Перша й остання строфи в цьому сенсі показові: з одного боку, спостерігається “згущення” форм займенника *ВИ* й співвідносного з ним *ВАШЕ*, що особливо виразно виявляється в зіставлюваних конструкціях, а з другого, – імпліцитний ліричний герой *Я*: *Сміятись вам, мовчати вами, / Вашим ім'ям сповнять гортань / І тихотихими губами / Проміння пальчиків гортать... / Любити вас – любити знадність, / Любити вас – любить для вас, / Любити вас – любити радість / В червнево-вересневий час* (М. Вінграновський) [282, с. 151].

Ідея цієї поезії акцентована ще й низкою стилістичних прийомів та фігур, на які такий щедрий індивідуальний стиль М. Вінграновського й про які йтиметься далі.

Особовий займенник *Я*, хоча й по праву займає формальне місце підмета, може стати семантично невиразним у поетичному тексті, він навіть логічно не наголошується як компонент предикативної частини, оскільки, як уже згадувалося, займає позицію перед дієсловом, яке має особове закінчення, у цьому разі суб'єктне значення займенника редукується. Це явище поширене в інтимній поезії, наприклад: *Я боюся ночей більш ніж дня, / Коли темрява все огортає, / Я боюся ночей, коли я одна... / Коли тебе поряд немає... І далі ...Я боюся ночей більш ніж дня, / Коли темрява все огортає... / Я боюсь, бо без тебе не хочу бути одна, / А ти кажеш – часу вже немає...* (Т. Алексик) [275, с. 58]. У цьому разі прономінатив втрачає свої смислові акценти, домінантною виступає семантика дієслова *БОЮСЯ*, багатократно повтореного для наголошення на страхові втрати коханого, страху самотності.

Примітно, що займенник *ТИ*, ужитий без підтримки особової форми дієслова, актуальності об'єкта інтимних почуттів не втрачає. Явище редукції займенника *Я* можна підтвердити безліччю прикладів, оскільки в більшості інтимних поезій семантично домінантним, як уже зазначалося в другому розділі, є займенник *ТИ*, співвідносний з об'єктом почуттів ліричного героя, він виступає композиційним центром вірша, а тому редукується не часто: *Я першим поглядом завжди дивлюсь на тебе, / Тобі присвячую я літ своїх світання, / Весну думок, весну свого кохання* (М. Вінграновський) [284].

Отже, займенники можуть виконувати художню функцію як імпліцитні носії суб'єкта чи об'єкта інтимних почуттів, особливо в тому разі, якщо їх пропуск навмисний. Однак у такому ліричному жанрі спостерігається й редукція займенників, і це стосується передусім займенника *Я*, оскільки ліричний герой, який заміщується цим займенником, – носій почуттів, а семантично домінантною є особа, на яку спрямовані почуття і яка криється за займенниками *ТИ*, *ВИ*.

3.2.3. Займенники в складі художньої анафори як стилетвірні елементи інтимної лірики

Анафора, як відомо, це «фігура мови, що утворюється повторенням певних звуків, слів, виразів, синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць» [228]. Ця стилістична фігура як вид повтору чи не найбільш поширена в ліриці, зокрема в такому її жанрі, як інтимна. Це пояснюється, напевне, тим, що інтимна лірика – це вербалізація суцільного потоку почуттів ліричного героя / героїні до ліричної героїні / героя, а анафора за своїм локусом на початку рядка виконує змістоцентристу функцію, актуалізує увагу читача на повторюваному понятті як на основному для вираження ідеї твору. Крім того, вона виконує ще й ритмоутворювальну функцію, тому «анафора може виступати важливим засобом увиразнення й спаяності тексту. У ній спостерігається конденсування авторської думки, емоційного сприйняття тексту» [170, с. 317–324]. Анафора належить до тих стилістичних фігур, що утворюють синтаксичну домінанту – «ту особливу рису організації словосполучень, речень, яка впливає на розгортання віршового тексту, створюючи ритмоінтонаційні фігури, викликаючи ту чи іншу тональність поезії» [192, с. 38].

Ідея У. Гринишин про окремих тип повторів – дейктичний нашттовхнула на виокремлення й дейктичної анафори, тобто такої, в утворенні якої, повторюючись, беруть участь займенники в різних синтаксичних позиціях. Найперше, це, звичайно, особові займенники *Я*, *ТИ*, *МИ* або пошанне *ВИ*. Примітно, що займенник *Я* зрідка вживається як виокремлений, одиничний носій почуттів чи дій та ознак, пов'язаних з почуттям кохання. Наприклад, у поезії М. Савки «Я ваніль» займенником *Я* починається 12 рядків із 25, причому 5 з них – це повтор речення «Я ваніль», за допомогою якого лірична героїня акцентує увагу на своєму почутті кохання, яке приємно оповиває коханого, тобто, власне, ідеться про якісні властивості ліричної героїні та її почуття, але в поезії згадується й займенник *ТИ* – адресат почуттів. Ось уривок з цього вірша: *я ваніль / я тебе огортаю / найтоншим з мережив / я беру у полон / цілковито / до грама / всуціль / ти вдихни мене всю / без обмежень / і без застережень / я тобі розкажу / я ваніль / я ваніль* (М. Савка) [315, с. 8]; [108, с. 233].

Показовим є й вірш М. Вінграновського «Я сьогодні не прийду додому», де вся композиція побудована на подвійній анафорі, стрижневим компонентом якої є займенник *Я*: *Я сьогодні не прийду додому – / Де я? / Я сьогодні в Київ не приїду – / Де я? / Я сьогодні не дивлюсь на тебе – / Де я? / Я сьогодні – вчора й позавчора – Де я?* (М. Вінграновський) [283, с. 224]. У цьому разі такий повтор забезпечує розуміння читачем стану ліричного героя, його зануреності в почуття й відстороненості від реального світу [108, с. 233].

Л. Пришляк констатує, що «повтор суб'єктної синтаксеми, виражений за допомогою займенника *Я*, передає активність життєвої позиції, індивідуалізує поезію» і далі «препозиційний повтор особового займенника створює відчуття динамічності, напруженості, активної позиції ліричного героя» [192, с. 72]. Однак таке спостереження не стосується інтимної поезії, яка ідейно-тематично «заряджена» на двох.

Тому в дейктичній анафорі, природній для інтимної поезії, семантичним центром виступає або займенник *ТИ*, який має семантику «кохана/-ий» або *Я+ТИ* як виразники семантики спільного почуття кохання. Як приклад, уживання займенника *ТИ* в складі анафори у вірші В. Шовкошитного «Біля моря»: *Ти, наче із хвилі морської... / Ти вся лазурова, як море... / Ти, наче богиня Любові... / Ти святися в кожному*

слові... / **Ти** сяєш у кожній краплині, / **Ти** пахнеш штормами і бризом!... / **Ти** вибухнуть можеш сюрпризом! / Яка ж **ти**, їй-богу, зваблива!.. / Яка ж **ти** насправді незнана... (В. Шовкошитний) [314, с. 51]. *ТИ* – суб'єкт дейктичної синтаксичної анафори й об'єкт кохання ліричного героя опиняється в центрі його думок і забарвлюється всіма відтінками уяви. Закоханому здається, що все прекрасне, притаманне людині, зосереджується в коханій. Вона для нього сама досконалість, богиня, ідеал, що й закумуляовано в повторі прономінатива із синтаксичним поширенням характеристичними предикатами [108, с. 234].

У деяких випадках повтор займенників у поетичному тексті підкреслює граматичну однорідність синтаксичної конструкції. Наприклад, в інтимній поезії Т. Алексик «Про тебе» прономінатив *ТИ* виокремлюється як наслідок локалізації в позиції абсолютного початку (ним починаються 8 рядків вірша), утворюючи при цьому вертикальний ряд. Прийом “згущення” особового займенника *ТИ*, його семантичне акцентування в позиції складника граматичного центру з подальшим декодуванням семантики за допомогою другого складника – іменної частини присудка – слугує для підсилення загальної ідеї твору – шаленого кохання ліричної героїні: **Ти** спокій, що в засніженому часі / На вікнах візерунки запліта, / **Ти** – щастя, що буває лише в казці, / **Ти** ніч – водночас темна і проста. / **Ти** – біль, що часто так вривається неждано, / Що дихати спокійно не дає, / **Ти** – щастя, таке справжнє й безталанне, / Неспокій, божевілля ти моє. / **Ти** сповнений якогось невпізнання, / **Ти** – найдорожчий, хоч чужий іще такий, / **Ти** – крик і несподіване мовчання, / І, як вогонь, палкий... (Т. Алексик) [275, с. 51]; [108, с. 234].

Ще один яскравий приклад художньої анафори у вірші Ю. Іздрика «ти» (орфографія і пунктуація автора): **ти** живеш у мені життям окремим... / **ти** мені не говориш що буде з нами / **ти** мовчиш наче ангел чи тихий демон... / **ти** як інша моя потаємна сутність / **ти** немов полотно під моїм портретом / **ти** в мені наче ніл всепрониклої лімфи / **ти** в мені наче лімб де чекання вічне... / **ти** живеш у мені поміж пеклом і раєм... / **ти** живеш у мені і в собі тримаєш / все що ще залишилось в мені живого (Ю. Іздрик) [298, с. 55]. Таке анафоричне вживання особового прономінатива *ТИ* створює змістовий стрижень поезії,

актуалізує основну думку вірша, акцентуючи на любовній одержимості ліричного героя.

До цього йшлося про займенники *Я*, *ТИ* в називному відмінку на позначення суб'єкта дії чи стану або носія ознаки, однак до складу анафори може входити й займенник у знахідному відмінку зі значенням прямого об'єкта за дією “любити, кохати”: *Люби мене – жагучу, ніжну, сонну. / Люби мене – впокорену чи злу, / Сором'язливу і безцеремонну, / Кусючу й роботящу, мов бджолу. / Люби мене у літі тихозвоннім, / В зимовому мигтінні кришталю, / У палахкої осені в полоні – / Люби мене, бо я тебе люблю* (Н. Горішна) [287, с. 39].

Як уже зазначалося, досить поширеною в інтимній поезії є анафора, до складу якої входять обидва займенники *Я* і *ТИ* як семантичні доміанти цього жанру. Такий прийом спостерігається в поезії Д. Павличка «Я пригорнусь до тебе». Тут локалізація займенників *Я*, *ТИ* в поєднанні з дієсловом *ПРИГОРНУСЬ* у сильній позиції абсолютного початку вірша посилює “любовний” фон поезії. Прономінативи утворюють між собою горизонтальний ряд і, входячи до анафоричної синтаксичної конструкції, вертикальний ряд стосовно всього тексту, так створюючи рефрен і виступаючи одним із засобів формування інтимної ідеї цієї поезії: *Я пригорнусь до тебе / Серцем і небесами... / Я пригорнусь до тебе / Мислею і землею... / Я пригорнусь до тебе / Піснею і яворами... / Я пригорнусь до тебе / Подихом лісу і полем... / Я пригорнусь до тебе / Срібними віями хвої... / Я пригорнусь до тебе / Світлом і далечиною...* (Д. Павличко) [309, с. 114].

Загалом такий синкретизм стилістичних фігур, як поєднання анафори й рефрену спостерігається в інтимній поезії досить часто, оскільки дає змогу наголосити не тільки на семантичній доміанті вірша – палкому почутті ліричного героя до ліричної героїні, а й вибудувати ритмомелодіку твору, що, власне, теж підпорядкована ідейно-тематичній скерованості поезії.

Подібне явище спостерігається в поезії Ю. Іздрика “solver”, де дейктична анафора має вигляд предикативної конструкції, її функція полягає у вираженні наскрізної для поезії думки про палкість почуттів ліричного героя, про його прагнення до єдності з коханою: *розчиняюсь в тобі і стає медовою кава / розчиняюсь в тобі і міцнішим робиться чай / розчиняюсь у тобі і розчин наш трохи зіркавить...* /

я розчиняюсь в тобі – бачиш? / **я розчиняюсь в тобі** – знаєш? / **я розчиняюсь в тобі** плачем / це ще хоч щось та для тебе значить? / **я розчиняюсь у тобі** сміхом... / **я розчиняюсь у тобі** снігом... / **я розчиняюсь у тобі** мила / **я** пропадаю в **тобі** сучко / **я розчиняю** свою силу / **я** здобуваю твою гнучкість (Ю. Іздрик) [298, с. 89]. Десятикратний повтор цього речення надає віршеві семантики потужного вияву почуття, певною мірою навіть градаційно презентованого, на що вказує увесь контекст.

Слід зазначити, що Ю. Іздрик в інтимній ліриці досить продуктивно “експлуатує” дійктичну анафору як стилістичну фігуру, за допомогою якої вдало передається основне – акцентування на суб’єктах дії “любити, кохати” і всього того, що супроводжує реалізацію таких почуттів. В одному з його творів «купалапапороть» (орфографія і пунктуація автора), що складається з 24 рядків, у кожному фіксується займенник (загальна їхня кількість 34), причому 21 рядок починається з прономінатива: перші два рядки – з вказівного займенника **ЦІ** (віночки, вогні), далі 6 рядків – із займенника **Я**, 7 рядків – із займенника **ТИ**, 2 рядки містять займенник **ТВОЄ / ТВОЇ** й 5 рядків починаються з прономінатива **МИ**. Так уплітаються в канву поезії займенники – спочатку здесемантизовані **ЦІ** як артиклі визначеності місця й часу події, потім традиційно інтимні спочатку **Я**, далі **ТИ**, що переростають в **МИ**, який у поєднанні з дієсловами *двіжуєм, пірнаєм, злітаєм, святкуєм* передає апофеоз кохання: **ці** віночки на воді – не вінчальні / **ці** вогні посеред входу – нічийні / квітко папороті ртутна печальна / **я** беру на бордаж твої хвилі / **я** ловлю на голий понт твої риби / **я** відловлюю пісні твого птаства / **я** ні разу мимо тебе не схибив / **ти** ні разу не дала мені впасти / **ти** ні року не цвіла не для мене / **я** впівока недоспав ніч із чвертю / **твоє** листя смарагдово-зелене / очі **твої** – без осі круговерті / **ти** цвітеш і пізній страх відступає / **ти** дзвениш – і розлітаються смерті / задля **тебе** в темний ліс цей вступаю / задля **мене** темний ліс цей відвертий / розпашіла вся від шалу й озону / **ти** співаєш вже не звуками – спалахами / **ти** джазуєш для трави на газонах / **ми** двіжуєм по дворах і порталах / **ми** пірнаєм під гольфстріми свідомості / **ми** злітаєм понад фудзі й непали / **ми** святкуємо ніч непритомності / **ми** – бездомні діти купала (Ю. Іздрик) [298, с. 229].

Отже, “згущення” повторюваних займенників у напрямку Я–ТИ–МИ слід розглядати як градаційну анафору. У цьому разі вияскравлюється анафора як домінувальний засіб і в структурній організації текстової канви, і на її семантико-стилістичному рівні.

Поширена, але меншою мірою, ніж утворена займенником ТИ, й анафора, що складається із займенників МИ, ТИ та прийменника З: *Ми з тобою дуже різні, / Бо ти рання, а я пізній, / Бо ти рання, як світанок, / Що схід сонця поганя. / А я пізній, наче вечір, / Що ліг втомою на плечі...* І далі ...*Ми з тобою дуже схожі – / Не збагнеш відразу, може... / Але очі, наші очі / Схожі мають кольори. / Ми з тобою дуже схожі – / Й розлучитися не зможем, / Хоча ти ідеши угору, / А я йду уже згори* (В. Крищенко) [302, с. 91]. Вислів «ми з тобою» має соціативну семантику, яка в тексті, завдяки входженню анафори до складу ширшої за обсягом фігури – антитези, членується на семантику займенників Я і ТИ, що зіставляється й протиставляється, виражаючи сутність вірша.

У поезії В. Шовкошитного «Шукаю брід» предикативна конструкція із семантикою заперечення, до складу якої традиційно входять особові прономінативи Я, ТИ, утворює синтаксичну анафору, яка теж виступає складником вираження лінгвостилістичної категорії протиставлення – поширеної категорії поезики, зокрема й у параметрах інтимної лірики: *Мені не йти тобі услід – / Твоя хода – понад водою!.. / Мені не йти тобі услід – / Не вистачає крил для злету... / Мені не йти тобі услід – / Кривавляться душі порізи... / Мені не йти тобі услід: / Ти йдеши – пливеш понад водою!..* (В. Шовкошитний) [314, с. 42]. Предметом художнього вираження у вірші є світла печаль нерозділеного кохання. Анафора «мені не йти тобі услід» відіграє провідну роль у розкритті теми вірша, за якою криється глибокий підтекст недосяжності коханої, нездійсненності прагнень ліричного героя. Ця стилістична фігура, повторюючись через рядок чотири рази, утворює рефрен поезії – стає смислоцентричною, виражає основну думку твору.

Так само семантично навантаженою є анафора-рефрен у поезії М. Луківа: *Опадають останні листки / На осінню алею. / Осипаються дні і роки, – / Ти не будеш моєю. / Гуркотять поїзди, літаки, / Сяє доля зорею. / Тільки душу терзають думки, – / Ти не будеш моєю...* (М. Луків) [304, с. 200]. Привертає увагу вживання двох займенників ТИ й МОЯ поруч, що акцентує значення й одного, і другого. Таке

вживання слів О. Скоробогатова назвала співпозицією [211]. Поєднання їх в одному повторюваному заперечному реченні з дієсловом буття підкреслює переживання, смуток ліричного героя через неможливість бути разом із коханою.

У любовній поезії В. Стах «Мідних турок гаряче, розпечене тіло», активно експлуатуються стилістично виразні займенники *ЦІ, ЦЕ, ЦЯ* в анафоричному вживанні: *Ці каштанові зерна – коштовні краплини. / Це багаття, ці стомлені спалахи пізні. / Ця осіння любов, як тамована пісня, / полонить всі квартали, будинки, квартири...* (В. Стах) [303, с. 583]. Прономінативи, хоча й відзначаються в цьому разі певною десемантизацією, бо не виконують своєї прямої вказівної функції на близько розташовані до мовця предмети, артикулюють тло, на якому розгортається любовна інтрига.

Схоже явище спостерігається в інтимній поезії Г. Крук «Ми, Сігісе, мокрі, як змилені коні», де анафоричне повторення особового займенника *МИ* створює ефект нагнітання почуттів, зумисного їхнього перебільшення: *Ми, Сігісе, мокрі, як змилені коні. / Ми трави, столочені кіньми над ранок. / Ми рани відкриті у миті гортанні...* (Г. Крук) [303, с. 654].

У вірші В. Шовкошитного «Що в імені твоїм?» анафора утворена за участі присвійного пронемінатива *ТВОЄ*: *В твоєму імені хлюпочеться життя. / В твоєму імені гуляє вільний вітер... / В твоєму імені – і полум'я, і дощ; / І скупане, і сонцем обігрите... / В твоєму імені ширяє світлий дух – / Краплиночка тебе, твоє безмежжя...* (В. Шовкошитний) [314, с. 55]. Повторенням займенника *ТВОЄ* як атрибута іменника *ІМ'Я* автор акцентує увагу читача на безмежності, нескінченності почуття кохання до ліричної героїні. Для нього її ім'я – то цілий всесвіт, воно найкраще з усіх імен на світі.

В еротичній поезії М. Савки «Що він казав тобі, Анно...» анафора, утворена за допомогою особових займенників *ВІН, ТИ*, становить частину питального речення: *Що він казав тобі, Анно, припавши губами... / Що він казав тобі, Анно, плазуючи доли?... / Що він казав тобі Анно, схопивши рукою... / Що він казав тобі, Анно, стискаючи стегна... / Що він казав тобі, Анно, торкнувшись до квітки... / Що він казав тобі, Анно, коли ви упали?... / Що він казав тобі, Анно, як рушили стіни...* (М. Савка) [278, с. 209]. Частотність уживання рядка «що

він казав тобі, Анно» дуже висока – 7 разів, це зумовлює нагнітання смислового акценту, який припадає на анафору. У цьому вірші спостерегаємо один із тих поодиноких випадків, коли лірична героїня (ТІ) у творі не безіменна. За прономінативом *ВІН* криється незнайомиць, що викликає зацікавлення читача, інтригує його [99, с. 157].

У поезії Ю. Винничука «Я цю панну кохав огидну» парадоксальна (оксюморонна) назва твору розкривається в тексті за допомогою анафори, що акцентує це протиставлення – парадокс. Вірш побудований на несумісності понять: **Я цю панну кохав огидну / Я цю панну кохав брехливу / Я цю панну ув'язнював ледь не щодня... / Я цю панну спалював на вогні... / Я цю панну часто так гвалтував у сні... / Я цю панну так шалено кохав...** (Ю. Винничук) [307, с. 12]. Особовий займенник *Я* та вказівний *ЦЮ* в поєднанні із субстантивом *ПАННУ* повторюються на початку шести рядків, семантично акцентуючи на ліричному героєві в єдності з особою, стосовно якої виявляються його почуття й відповідні дії. Особистісне *Я* автор часто вживає для передачі емоцій, станів, прагнень, душевних переживань та поривів ліричного героя. У поезії Ю. Винничука бачимо широкий спектр таких смислів, реалізованих за допомогою особового займенника *Я* в поєднанні із вказівним займенником *ЦЮ* й означуванім іменником *ПАННУ*: від палкого кохання до огиди. Панна, на яку звернена увага ліричного героя, залишається безіменною, а тому сприймається читачем як узагальнений образ невідомої жінки [98, с. 38].

Одна з еротичних поезій Д. Лазуткіна теж позначена анафоричним уживанням особового займенника *МИ*: **...Ми ходжені / ми ушкоджені / ми нема / ми є / ми розбиті цеглини / ми виверження миттєві враження...** (Д. Лазуткін) [308, с. 30]. За допомогою цієї анафори зроблена заявка на філософське сприйняття світу через призму людиноцентризму: особовий прономінатив *МИ* акцентує нерозривну єдність, близькість з ліричною героїнею, зосереджує увагу на тому, що ліричний герой та лірична героїня – це одне ціле.

Анафоричне вживання вказівного займенника *ТАКИЙІ, ТАКА, ТАКЕ* в інтимній поезії Л. Костенко «І як тепер тебе забути?» завдяки надзвичайному «згущенню» його форм (на 12 рядків поезії 7 починаються цим словом) слугує вираженню найвищого ступеня емоцій ліричної героїні, а сам прономінатив десемантизується, наближаючись

до партикули: ...**Такої** дивної отрути / я ще ніколи не пила. / **Такої** чистої печалі, / **такої** спраглої жаги, / **такого** зойку у мовчанні, / **такого** сйива навкруги. / **Такої** зоряної тиші, / **такого** безміру в добі!.. (Л. Костенко) [300, с. 21].

Заслуговує на увагу вживання анафори в любовній поезії М. Луківа. Вона виражена повторенням означального прономінатива **КОЖНА**: ...**І кожна** матиме гніздечко, / **І кожна** виведе пташат, / **І кожен** любляче сердечко / Ніжнішим зробиться стократ... (М. Луків) [304, с. 212]. Розповідь про природні явища, птахів допомагає ліричному героєві пізнати себе, відкритись, абстрагуватись від життєвих переживань. А конкретизація за допомогою анафоричного вживання займенників **КОЖНА**, **КОЖНЕ** стосовно пташок підкреслює філософське узагальнення: коли прийде пора любити, усі істоти стають щасливими.

Отже, займенники в поетичних текстах інтимної лірики беруть активну участь у творенні такої стилістичної фігури, як анафора, яка може бути частиною анепіфори, антитези, про що йтиметься далі. Традиційно – це особові прономінативи (**Я**, **ТИ**, **ВІН**, **МИ**) та семантично співвідносні з ними присвійні займенники, зрідка – інші семантичні розряди займенників. Повтори, до складу яких входять прономінативи, виконують важливу художню функцію, оскільки, акцентуючи на певних антецедентах, слугують для вираження провідної думки поезії – зазвичай ідеї палкого чи нерозділеного кохання.

3.2.4. Пронімінативи як складники епіфори й анепіфори

Антонімічною за місцем у тексті до анафори, як відомо, є епіфора. Епіфора – це «фігура мови, що утворюється повторенням певних мовних елементів у закінченнях суміжних віршованих рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору» [228, с. 161]. Ця стилістична фігура не тільки сприяє посиленню ритмічності поетичного мовлення, а й відіграє важливу роль у композиції твору [82, с. 35]. Епіфору, зокрема й в інтимній ліриці, використовують як засіб акцентуації автором висловленого. І знов-таки важливу роль в організації цієї стилістичної фігури відіграють займенники, передусім референційно співвідносні з першою та другою особами – із суб'єктом стану закоханості й об'єктом цього почуття. Наприклад, М. Вінграновський, уживаючи

епіфорично займенник *ТИ* кількаразово в знахідному відмінку об'єкта стану й “згущуючи” ці форми в тексті двох рядків, акцентує увагу на адресатові почуттів ліричного героя: *Люблю тебе. Боюсь тебе. Дивлюсь / Високим срібним поглядом на тебе...* (М. Вінграновський) [283, с. 44].

М. Луків акцентує увагу читача на своїх почуттях до ліричної героїні за допомогою повторення присвійних займенників *МОЯ, МОЄ* в інверсованій позиції до означуваних слів, зокрема й у кінці рядків, а самі рядки являють собою звертання до коханої, тобто маємо синкретичне поєднання синтаксичної анафори й лексичної епіфори: *...Я так стужився за тобою, / Любов моя, життя моє... / Згадай мене за далиною, / Любов моя, життя моє... / А я зову тебе судьбою, / Любов моя, життя моє...* (М. Луків) [304, с. 197–198]. Присвійні займенники, що за своєю семантикою близькі до особових, виконують функцію уточнення, виділення, актуалізації. Отже, у цьому разі спостерігається симбіоз кількох стилістичних прийомів, фігур і тропів – епіфори, інверсії, повтору, персоніфікації й метафоризації, що значною мірою увиразнює вірш [108, с. 235].

На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує інтимна поезія В. Крищенко, де синтаксична епіфора – поширене явище. Така синтаксична домінанта створює особливу тональність поезії: завершуючи строфи, епіфора наголошує на основній думці поезії, вона якби підбиває підсумок того, про що йшлося в строфі, власне, переростаючи в епіфоричний рефрен, що має зосереджувально-сміслову навантаженість. Наприклад, у поезії «Я тебе нікому не віддам» синтаксичною епіфорою виступає рядок «Я тебе нікому не віддам». І те, що він ужитий у сильній позиції назви вірша, додає йому смислової вартості, яка посилюється “згущенням” форм трьох змістово співвідносних займенників – *Я, ТИ*, заперечного *НІХТО* та категоричної (доконаний вид) заперечної форми дієслова *НЕ ВІДДАМ* (В. Крищенко) [301, с. 21].

У вірші «Може, це ти?» автор використовує синтаксичну епіфору *Може, це ти, може, це я, / Може, це юність відлунює наша?*, насичену знов-таки займенниками *Я, ТИ* й займенником *НАША*, ужитим в абсолютному кінці строфи, що є до того ж лексичною епіфорою. Модальність припущення в цих рядках посилюється й риторичним

питанням, що додає епіфори експресії, і такий епіфоричний рефрен наголошує на певному аспекті думки – жалю з приводу почуттів ліричного героя, що не знайшли взаємності. Показовим є останній рядок, де займенник *НАША* вжито епіфорично, але з заперечною часткою *НЕ*: *Може, це юність?... / Та жаль, що не наша* (В. Крищенко) [301, с. 22].

Процес дослідження переконає, що, як і анафора, епіфора може бути антитетичною, прикладом чого слугує поезія В. Крищенка «Але я думаю про тебе», де протиставлення ґрунтується на контекстуальній антонімії неозначеного займенника *ЩОСЬ* і особового *ТИ* з конкретним значенням ліричної героїні: *Хочу думати про щось... / Але думаю про тебе* (В. Крищенко) [301, с. 59].

Привертає увагу синтаксична епіфора у вірші В. Крищенка «Щоб ти щасливою була», по-перше, тим, що цей рядок, як і в багатьох попередньо розглянутих поезіях, узято за назву вірша, що знов-таки демонструє значущість закладеної в нього думки, домінуючу композиційно-сміслову роль цього вислову з семантичним центром, вираженим займенником *ТИ* (лірична героїня) і її ознакою як частиною предиката. По-друге, тим, що ця частина підрядного речення мети, ужита як епіфора в п'ятьох рядках поезії, у трьох випадках виступає як парцельована структура, що теж свідчить про значущість вислову для розкриття теми вірша. По-третє, тим, що в більшості строф спостерігаємо смислове “згущення” займенників – чотири – шість форм на чотири рядки й знов-таки – *Я, ТИ, ТВОЇ*, а також означальні *ВСЕ, УСІ, ІНШИЙ* та неозначений *ХТОСЬ*. Наведемо фрагмент цього вірша: *В твоїх очах – моя надія, / А ніжність – ніби два крила. / Я все здолаю, все зумію, / Щоб ти щасливою була. / Візьму усі твої печалі, / Я не пушу до тебе зла, / Щоб ти в задумі не мовчала, / Щоб ти щасливою була...* і далі *...Й тоді, коли хтось зовсім інший / Прилине до твого тепла, – / Не розірву прокляттям тишу... / Щоб ти щасливою була* (В. Крищенко) [301, с. 204].

Синтаксичною епіфорою навзагал продуктивно користуються автори інтимної лірики, зокрема й дейктичною епіфорою, оскільки вона дає змогу виділити головну думку – кохання і ліричних героїв, які поділяють чи не поділяють це почуття, і виступає підсумком того, про що йшлося в строфі, виконуючи структурно-організаційну роль

та функцію стилістичну, експресивно наголошуючи на основному в поезії, стаючи рефреном. Такою стилістичною фігурою послуговується зачасти Н. Горішна, наприклад, п'ять строф її поезії «Право на весну» завершуються життєстверджувальною епіфорою-рефреном *Я – жінка, маю право весну* (Н. Горішна) [287, с. 78]. Або ж рефреном проходить епіфоричне *Я маю честь любити лиш тебе* в однойменному вірші, причому лексичною епіфорою тут виступає займенник *ТЕБЕ* разом з часткою *ЛИШ*, що акцентує обраність об'єкта кохання, його окремішність (Н. Горішна) [287, с. 92].

Отже, актуалізація за допомогою повторення займенників у складі синтаксичної епіфори, що, містячись в абсолютному кінці строфи, підсумовує основну думку поезії й акцентує її, робить ці мовні одиниці експресивними, інтенсивно вираженими, наділяє увесь твір особливою емотивністю кохання, інтимізуючи виклад.

Дослідники стилістики поетичної мови неодноразово відзначали особливе смислове навантаження, що виникає внаслідок поєднання анафори й епіфори, як наслідок з'являється нова стилістична фігура – анепіфора. Анепіфора, або просаподосіс, або кільце – це «стилістична фігура, що ґрунтується на однопочатковості або однокінцевості певних синтаксичних одиниць – речення, абзацу, строфи і под.» [84, с. 53]. Анепіфора являє собою якби подвійний повтор двох стилістичних фігур, а тому має значний семантико-стилістичний потенціал, слугує яскравим засобом увиразнення поетичної мови і, що основне, – виступає потужною домінантою у вираженні інтенції автора. В. Олексенко зазначає, що зростання кратності повтору спричиняє зростання його експресії [170], слід би додати – і до зростання його ролі в розкритті основної думки твору.

Анепіфора, до складу якої входять особові займенники *Я, ТИ, МИ* та співвідносні з ними присвійні *МІЙ, ТВОЙ, НАШ*, поширене явище в інтимній поезії, оскільки акцентування на суб'єктах, пов'язаних почуттям кохання, стану, викликаного цим почуттям, досягає свого апогею саме в подвійних повторах, що мають форму кільця – висловленою думкою чи оцінкою починається строфа або й увесь вірш, і цією ж думкою завершується, так домінуючи в поезії, стаючи семантикоцентричною. Пропонується увазі кілька яскравих прикладів такого анепіфорного оформлення любовної лірики.

Поезія Л. Костенко «Моя любове! Я перед тобою» має кільцеве дворядкове обрамлення, де займенники вжиті по п'ять разів, так досягається високий рівень інтимізації й експресивізації почуття ліричної героїні: **Моя любове! Я перед тобою. / Бери мене в свої блаженні сні. / Лиш не зроби слухняною рабою, / не ошукай і крил не обітни!..** і далі насамкінець **...Моя любове! Я перед тобою / Бери мене в свої блаженні сні** (Л. Костенко) [300, с. 49].

Структурної і семантичної цілісності тексту досягає М. Луків у вірші «На дачі» (дружині), поєднуючи анепіфору й епанафору, тим самим акцентуючи на почутті, яке ліричний герой відчуває до дружини: **Мені з тобою добре як ніколи. / За вікнами осінній дощ шумить. / І коли міг би – зупинив би мить, – / Мені з тобою добре як ніколи. / Мені з тобою добре. Я мовчу. / Боюся словом тишу сполошити. / Але без слів неважко зрозуміти, / Чому з тобою і про що мовчу...** (М. Луків) [304, с. 169].

Подвійна анепіфора, що є кільцевою для всього твору і водночас кільцевою для першої строфи, тобто, власне, ланцюговою, простежується в поезії Н. Горішної: **Нарешиті заспокоїлась – ти є!** / Ніхто тебе у мене не відійме. / Я півжиття ждала твої обійми, / **Нарешиті заспокоїлась – ти є!** / Та різь, наче грудка монпансьє, / Солодкий біль. Ні-ні, та і озветься. / Цілуй мене! Цілуй мене у серце! / **Нарешиті заспокоїлась – ти є!** (Н. Горішна) [288, с. 123]. Таке вживання анепіфори можна розглядати вже як рефрен, який виступає лейтмотивом вірша, оскільки має виразну емоційну й зосереджувально-сміслову силу – увага зацентрована на існуванні ліричного безіменного героя *ТИ* й душевному стані ліричної героїні.

Одна з функцій повтору, зокрема й такого його виду, як анепіфора, визначається лінгвістами як ідіостилістична, тобто ця стилістична фігура виступає художнім засобом індивідуально-авторського освоєння дійсності. Слід зазначити, що анепіфора виражає особливо скомпенсоване смислове навантаження і її вживання притаманне поетиці авторів з високим ступенем емотивності й вираженою «напругою пристрасті», до яких, як було помічено, належить згадана вище Н. Горішна. У її ліричному доробку неодноразово відзначаємо анепіфору, що слугує поетесі домінантною стилістичною фігурою для вияву почуттів ліричної героїні, отже, сміливо можемо говорити

про пріоритетне вживання анепіфори з-посеред стилістичних фігур як прикметну ознаку інтимної поезії цієї авторки. Наведемо приклади: *Твої губи мали смак дощу, / Коли ти вернувся, наче осінь. / Розгубилась, я ж забула зовсім – / Твої губи мали смак дощу. / Не накуштувалась досхочу, / Закували крижані тороси... / Твої губи мали смак дощу, / Коли ти вернувся, наче осінь* (Н. Горішна) [287, с. 97]. Або ж: *Тобі натхнення кинула до ніг, / А ти не маєш, що мені сказати. / І поміж нами – тиша, наче ґрати, / Тобі натхнення кинула до ніг. / Цей первозданий найсолодший гріх – / Через кохання всесвіт пізнавати... / Тобі натхнення кинула до ніг, / А ти не маєш, що мені сказати* (Н. Горішна) [287, с. 129]. А також: *Губами бавилась твоїми, / Ловила, відпускала їх. / Мій біль зіщулювся, притих – / Губами бавилась твоїми. / У цій безмовній пантомімі / Всього тебе ввібрала спіх. / Губами бавилась твоїми, / Ловила, відпускала їх* (Н. Горішна) [287, с. 97]. Як видно, структура анепіфори теж авторська – улюблена будова ланцюгова: строфа чи вірш починається двома рядками, один з яких повторюється посередині твору (в кінці першої строфи), а закінчується вірш знов двома рядками. Так досягається сильніший смисловий ефект від такого художнього прийому й налаштовується особлива ритмомелодика вірша.

Пристрасно-експресивною, насиченою формами займенників *Я*, *ТИ*, підсиленою повтором дієслова *ЛЮБЛЮ* є й анепіфора в поезії В. Іващенка «А я люблю тебе, люблю!», де між першою половиною кільця й другою викладена ностальгійна згадка про колишню любов, яка й досі не згасла в серці ліричного героя, що й маніфестується за допомогою анепіфори: *А я люблю тебе, люблю! / Можливо, ти вже все забула, / Бо стільки років промайнуло. / Я наші вірші не палю. І насамкінець ...Бентежу душу я твою. / Вона, можливо, все забула, / Бо стільки років промайнуло. / А я люблю тебе, люблю!* (В. Іващенко) [296, с. 278].

Зростання образно-стилістичного ефекту від уживання анепіфори спостерігається й у тому разі, коли ця стилістична фігура ускладнена градацією й повторами, причому повторно називається дія й виконавці – любовне *Я* й *ТИ*, що надає висловлюванню відповідної емоційної та експресивної наснаженості. Наприклад, обрамлений анепіфорою вірш В. Крищенка: *Я піду за тобою, / Я піду за тобою, /*

На край світу, як хочеш, піду... І насамкінець вірша **...Я піду за тобою, / Я піду за тобою, / На край світу, як скажеш – піду** (В. Крищенко) [301, с. 86–87].

Любовна поезія В. Шовкошитного «Ти снилася» теж вирізняється поєднанням одразу трьох стилістичних фігур – анафори, епіфори, анепіфори. Вони утворені особовими займенниками *ТИ*, *МЕНИ* та дієсловом *СНИЛАСЯ*. Перший та останній рядки вірша повторюються, утворюючи кільце: **Ти снилася мені. Зривався сніг, / А ми летіли в темін між снігами...** і далі **...Вдихнув на повні груди свіжість ранку... / Ти снилася мені. Зривався сніг** (В. Шовкошитний) [314, с. 61].

Р. Річко, досліджуючи функціонально-стилістичні особливості повтору в поетичних текстах за участі атрибутів, звернула увагу на присвійні прономінативи *МІЙ*, *НАШ*, зазначивши, що на них припадає основне комунікативне навантаження в поетичних фрагментах, які містять повторювані займенники, оскільки вони конкретизують «семантичне наповнення висловлювань автора в рецепції сприймача інформації (читача). Можна стверджувати, що вживання присвійних займенників *МІЙ*, *НАШ* необхідне для фокусування уваги на предметі розмови, що сприяє підсилению інтересу до змісту основного повідомлення» [193, с. 224]. Стосовно інтимної лірики слід назвати з-посеред активно вживаних у стилістичних фігурах повтору й займенник *ТВІЙ* як чи не найбільш продуктивний для творення анафори, анепіфори й антитези, що пояснюється його семантичним співвідношенням із особовим займенником *ТИ* – домінантним для позначення ліричного героя / героїні як об'єкта любовних почуттів. Наприклад, вірш Л. Демської з метафоричною назвою «Твоє ім'я як щит для мене», у якому простежується анафора, утворена словосполученням *ТВОЄ ІМ'Я*, нею починаються чотири рядки вірша, завершується поезія цим словосполученням, що ніби обриває вірш. Так анепіфора бере на себе роль завершального акорду, наголошуючи на силі почуттів ліричної героїні до коханого: **Твоє ім'я як щит для мене / за яким так затишно... / Твоє ім'я це нитка Аріадни / що обережно веде... / Твоє ім'я молитва перед сном / що Богу вдячна за життя. / Твоє ім'я надія на прийдешній день / і віра у любов. / Твоє ім'я...** (Л. Демська) [303, с. 612].

Аналіз уживання займенників як складників стилістичної фігури анепіфори виявив такі прикметні риси в їхньому функціонуванні:

по-перше, склад прономінативів, що беруть участь у стилетворенні інтимної поезії, залишається незмінним порівняно з анафорою – це особові займенники *Я, ТИ, МИ*, референтно співвідносні з ліричними героями як суб'єктом і об'єктом любовних почуттів, та відповідні присвійні займенники; по-друге, ці повторювані займенники в сполученні передусім з дієсловами у складі певних синтаксичних конструкцій, утворюючи кільце, сприяють, з одного боку, структурній і семантичній цілісності тексту, а з другого, – виділяють і конкретизують семантичні пріоритети, пов'язані з інтимними стосунками ліричних героїв; по-третє, характер використання займенників у складі анепіфори та структура цієї стилістичної фігури можуть виконувати ідіостилістичну функцію, виступаючи засобом індивідуально-авторської вербалізації інтимних почуттів; по-четверте, прономінативи в складі анепіфори беруть участь у ритмічній організації висловлення й увиразнення колориту поетичного мовлення, а звідси й, по-п'яте, посилення естетичного впливу на читача.

3.2.5. Дейктичні повтори інтимної лірики, заґрунтовані на стилістичній фігурі антитези

Як неодноразово зазначали дослідники засобів лінгвістичної стилістики, повтори можуть базуватися на антитезі, і такий повтор має назву антитетичний [64, с. 78]. У Гринишин справедливо зазначає, що особливістю антитетичного повтору є те, що «сміслові акценти припадають на ті компоненти речення, які стоять на його початку» [64, с. 78]. В інтимній поезії антитеза часто вибудовується на протиставленні саме займенників *Я-ТИ* або *МІЙ-ТВІЙ*, що референтно співвідносні із суб'єктом і об'єктом кохання та з характеризувальними атрибутами належності цим особам. Ось яскравий приклад з інтимної поезії А. Бабічевої «Листопада – ми», яка майже повністю структурована на антитетичному повторі. Привертає увагу той факт, що протиставляються не означувані присвійними займенниками іменники, бо іменник там один – *час*, а саме поняття, виражені прономінативами *МІЙ, ТВІЙ* (час), і одиниці виміру *МОГО ЧАСУ* і *ТВОГО ЧАСУ* (пунктуація автора): *твій час вимірюється днями і годинами / мій же осенями – важкими осінніми днями / мій же терпінням, хворобами та кількістю прочитаних книг / я повністю помираю в них /*

мій – кількістю жовтого і червоного листя на алеях / *мій* – незавершеними фаєрплеями / *мій* – невідомими відкриттями / та недосказаними словами / *твій час* – грошовими одиницями / *мій же* – містами / країнами, околицями / вулицями, континентами / кілометрами / недрами... (А. Бабічева) [276]. Такі попарні повтори, на думку дослідників, «мають значно сильніше експресивне навантаження, оскільки актуалізують різнобічну характеристику діаметрально протилежних понять» [63, с. 78].

Інтимна поезія І. Драча вражає силою своєї емотивної наснаженості, і цей ефект досягається, зокрема, активним уведенням традиційних для цієї лірики прономінативів *Я*, *ТИ* в різноманітні стилістичні фігури й використанням їх у низці стилістичних прийомів. Особливо виразне емоційне тло в інтимній ліриці, де спостерігається рецепція жіночого образу закоханої в чоловічому наративі І. Драча. Суцільним вибухом почуттів ліричної героїні видається вже згадувана вище його «Поема для жіночого голосу», де *ТИ* – ліричний герой, до якого звертає свої почуття лірична героїня. Твір насичений анафоричним уживанням займенників *Я*, *ТИ*, *МИ*, *ТВОЯ*, але особливо яскравим є антитетичний дейктичний повтор, базований на протиставленні займенниково-прийменникових сполук *БЕЗ ТЕБЕ* й *ДЛЯ ТЕБЕ*, у якому криється смислове навантаження ‘світ пустий без коханого, існування втрачає сенс’ і ‘заради коханого героїня здатна на багато що’: *Без тебе світ – це тьмавий морок / Без тебе не біжить вода. / Без тебе кожен камінь – ворог, / Подушка каменем тверда. / Без тебе сонце – повне ночі, / Без тебе ночі – без кінця, / Для тебе ж ночі я доточую, / Для тебе – місяця-вінця*. Завершується ця думка епанафорою, уплетеною в антитетичний паралелізм: *Без тебе, / що мені без тебе – / Нема мене на всі світи...* (І. Драч) [291].

Стрижневим для композиції інтимної поезії М. Вінграновсько-го «Ходить ніч твоя, ходить ніч моя» є теж антитетичний повтор, що плавно переходить в антитетичний паралелізм, семантичною суттю чого є не стільки протиставлення ліричних героїв *Я*, *ТИ* та чогось належного їм (*МОЯ*, *ТВОЯ*), скільки зіставлення двох осіб, об’єднаних почуттям закоханості, і ця ідея посилена ще й синтаксичною анафорою: *Ходить ніч твоя, ходить ніч моя, / Їм не велено ночувать. / Коло кола ти, коло кола я – / Велім-велено начувать, / Що то ніч твоя, що*

то ніч моя, / Що то ти є ти, а то я. / Де рука твоя, де рука моя – / Не живе там ніч золота. / Коло кола ти, коло кола я, / Заліта душа за літа (М. Вінграновський) [282, с. 202]; [108, с. 235].

Яскравий приклад входження анафори, вираженої займенником *МИ* та вказівним займенником *ТАКІ* з узагальнювальним значенням, до складу антитетичного повтору представлений в інтимній поезії Д. Павличка «Ми такі холодні»: *Ми такі холодні, / Ми такі палючі, / Може, ми в безодні, / Може, ми на кручі. / Ми такі подібні, / Ми такі не схожі. / Ми бездарні й здібні / На любовнім ложі. / Ми такі ще юні, / Ми такі вже сиві, / Добре нам ще в клуні, / Зле – на голій ниві...* (Д. Павличко) [309, с. 190]. Як видно, ця поезія відзначається високим ступенем згущення займенника *МИ* (10 словоформ на 45 слів тексту, ураховуючи прийменники та сполучники). Цей прономінатив є складником антитези, яка заґрунтована на протиставлюваній семантиці ознаково-предикатних слів і назв локусу, що й становить сутність цієї поезії.

Отже, антитетичний повтор в інтимній поезії, що семантичним центром має протиставлення зазначених особових і відповідних присвійних займенників, зазвичай поєднується з іншими видами повторів та інших стилістичних фігур, які теж своє художнє завдання виконують з опертям на задіяні прономінативи. Саме тому антитетичний повтор з особовими й присвійними займенниками, що позначають ліричних героїв, можна кваліфікувати як потужний стилістичний засіб інтимної лірики.

3.2.6. Інші види повтору в інтимній ліриці за участі займенників

Менш поширеними в інтимній поезії стилістичними фігурами, що базуються на повторі, до складу яких увіходять займенники, є анадиплозис (епанафора), катафора та повтор структурних елементів слова (мовна гра).

Анадиплозис (епанафора) – стилістична фігура, «різновид повтору, повтор кінцевого слова однієї частини речення на початку нової частини, однієї строфи – на початку іншої» [84, с. 42].

А. Загнітко справедливо зазначає, що «кожне наступне вживання тієї самої лексеми сприяє нарощенню смислів, тобто розвитку

особливої, релевантної тільки для певного тексту семантичної структури повторюваного слова... Це в першу чергу торкається слів ключових і тематичних, специфіка яких відображається в їхніх назвах: вони позначають поняття, вузлові для сюжетно-тематичного руху твору» [86, с. 447]. Займенники як слова з дейктичним значенням хоча й не виконують номінативної функції, але, набуваючи текстових значень, можуть бути ключовими й тематичними, зокрема це стосується особових прономінативів в інтимній ліриці, про що вже йшлося. Акцентуємо в цій частині роботи на семантичній наголошеності займенників у складі стилістичної фігури анадиплозиса. Саме на перший погляд “надлишкове” вживання займенників на стикові речень спричиняє їхню актуалізацію у вираженні ідеї вірша, для інтимної лірики – це ідея кохання, вузлове поняття цього ліричного жанру. Наприклад, у поезії М. Вінграновського «Моя осінь» читаємо: *Лиш ти одна, мені одна лиш ти / Мій палиш сон і душу мою палиш* (М. Вінграновський) [283, с. 194]. Слід зазначити, що структура анадиплозиса може змінюватися за порядком розташування повторюваних слів, у такий спосіб досягається ще більше увиразнення того поняття, того образу, який наголошується повтором: *Люблю я думать. Я люблю / Очима тишу цілувати* (М. Вінграновський) [282, с. 123] або ж: *Я обніму тебе. Тебе я обнімаю* (М. Вінграновський) [281] чи: *Другим крилом / Мав стати / Я / Я / Ним не став* (М. Вінграновський) [283, с. 17]. Анадиплозис ще називають підхопленням, оскільки нове речення чи словосполучення нібито підхоплює, посилює і розгортає зміст попереднього. У нашому випадку – посилюється значущість ліричних безіменних героїв і пов’язаних з їхніми почуттями дій та станів, що надзвичайно виразно передано в поезії В. Крищенко «Я не можу безіменно»: *Я не можу безіменно / Про жінок рядки плести, / Бо для мене, бо для мене / Всі жінки у слові “Ти”. / Ти і мати, і дружина, / Ти спасіння мій і гріх. / Ти з’єднала воедино / У собі жінок усіх...* (В. Крищенко) [301, с. 157]. Високий ступінь виразності тут забезпечується поєднанням кількох стилістичних фігур: анафоричної презентації ліричного героя (*ДЛЯ МЕНЕ*), ліричної героїні (*ТИ*), анадиплозису, за допомогою якого розкривається семантика слова “*ТИ*” в розумінні автора, і завершальне (епіфоричне) вживання займенників у *СОБИ* й *УСИХ* оксюморонного типу.

Синтетизм стилістичних фігур, усі з яких базуються на повторі, а центральною виступає анадиплозис, спостерігається в інтимній поезії Ю. Островершенка «Зачакловані», де особовий займенник *МИ* з діеприкметником *ЗАЧАКЛОВАНІ* повторюються десять разів: *ти шукаєш мене і не можеш знайти / я чекаю тебе і мені не щастить / зачакловані ми / зачакловані ми / зачакловані / може винен цей сніг / може винен той дощ / мерехтіння облич в переходах до площ / зачакловані ми / зачакловані ми / зачакловані / може винен цей дощ / може винен той сніг / що не бачимо нас в лабіринті доріг / зачакловані ми / зачакловані ми / зачакловані / кажуть долі вина значить винна вона / що зі мною не ти що з тобою не я / зачакловані ми / зачакловані ми / зачакловані / я шукаю тебе і не можу знайти / ти чекаєш мене і тобі не щастить / зачакловані ми / зачакловані ми / зачакловані* (Ю. Островершенко) [303, с. 622]. У цьому разі кільце вірша, утворене анафорою й епіфорою має виразну зосереджувально-смыслову силу, воно варіативне за будовою, оскільки змінюється особа *Я*, *ТИ* стосовно дієслова *шукати*, *знайти* й *чекати*, *не щастити*. Така заміна ліричних героїв акцентує смисл кільцевої побудови вірша – безплідний пошук і чекання один одного, блукання по колу. Епанафора ж (*зачакловані ми зачакловані ми зачакловані*), виступаючи одночасно й рефреном вірша, містить емоційний складник, указуючи на причину відстрочки бажаної й очікуваної єдності закоханих. У поезії зацентовано за допомогою презентації семантики займенників *Я+ТИ=МИ* й смислопороджувальних стилістичних фігур за їхньої участі змістовий стрижень твору – сум двох закоханих з приводу якихось причин, що не дають змоги їм бути разом.

Зрідка як художній прийом в інтимній поезії використовують катафору за участі прономінативів. У її творенні задіяні передусім займенники вказівні та 3 особи, це пов'язано зі специфікою цієї стилістичної фігури: використання вислову чи слова, що співвідноситься з пізнішим, більш конкретним висловом, який розкриває значення попереднього. Як відомо, для займенників 3 особи першорядною є анафорична функція мови, тому, виконуючи цю пряму функцію, такі прономінативи в художньому тексті одночасно беруть участь у творенні катафори. Вказівні ж займенники екстраполюють (разом з іменниками) визначення того, що потребує конкретизації,

на другу частину катафори. Наприклад, катафора з ліричного доробку Л. Костенко: ... **Ця казка** днів – **вона** була недовгою. / **Цей світлий сон** – пішов без вороття. / **Це тихе сяйво** над моєю долею! – / **воно** лишилось на усе життя (Л. Костенко) [300, с. 28].

Яскраво виражальною, хоча й непоширеною, є мовна гра зі структурними елементами слова, до якої залучається семантика особових займенників. Мовна гра, як відомо, – візитівка постмодерної чи постпостмодерної поезії. Таке явище представлено в інтимній поезії А. Бабічевої «Листопада – ми». Уже в сильній позиції заголовку поетеса акцентує увагу читача на займеннику *МИ*, який одночасно виступає й частиною фіналі орудного відмінка множини іменника *листопад*. Вище ми вже проаналізовано цю поезію як таку, композиція якої побудована на антитетичній дейктичній анафорі за участі займенників *ТВІЙ* (час) і *МІЙ* (час). І в кінці вірша назви одиниць виміру часу ліричної героїні – іменники в орудному відмінку *містами, країнами, околицями, вулицями, континентами, кілометрами, недрами* – стають основою мовної гри, коли останній іменник *недрами* розкладається на окремі спочатку структурні елементи – *не дра-ми*, а далі кінцевий елемент *МИ* починає вживатися як окремий прономінатив, завершуючи твір повтором *МИ* як апофеозом почуттів ліричної героїні: *недрами / не дра-ми / ми / без драми / ми / свободами / ми / кризь брами / ми...* (А. Бабічева) [276].

Хоча епанатура і катафора, як і мовна гра, поширені в інтимній ліриці незначною мірою (напевне, й в інших жанрах лірики так само), художня вартість зокрема тих, які заґрунтовані на аналізованих займенниках, надзвичайно висока, оскільки вони мають потужну прагматичну здатність акцентувати основне в змісті вірша.

3.3. Дейктична антитеза в інтимній поезії

Як відомо, антитеза – «фігура мови, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи інших понять і т. ін.)» [228, с. 26].

Антитеза як стилістична фігура інтимної поезії досить часто базується на протиставленні ліричних образів, виражених особовими займенниками *Я*, *ТИ*, і тих дій, станів, ознак і явищ, що пов'язані з таким протиставленням. Особливо це притаманне тим віршам, де йдеться про відсутність спільного почуття, про односторонню закоханість ліричного героя або про розрив стосунків, так утворюється образна антитеза, базована на контрасті між двома образами. Показовим у цьому сенсі є твір В. Крищенка «Усе вже сказано», де антитеза засновується не тільки на займенниках *ТИ*, *Я*, але й на вказівних *ТОЙ*, *ЦЕЙ*, антонімічних за своєю суттю, що посилює ефект антитези: *Усе вже сказано / І переказано. / Тобі – в цей бік іти, / А в той – мені. І далі... Мені валізу взять – / Усе, що маю я, / Тобі – пальто вдягти / І шаль своєю...* (В. Крищенко) [301, с. 120].

У В. Крищенка трапляється також антитеза, що виконує композиційну функцію, структуруючи вірш і виражаючи лейтмотив поезії – розлучення ліричних героїв. Антитеза в цьому разі базується не тільки на протиставленні референтів *Я*, *ТИ*, а й на діях, що ними виконуються, та на місці їхнього перебування; семантичне навантаження несуть, таким чином, не тільки прономінативи, а й дієслова, іменники й прислівники, які мають антонімічне значення: *Причесала коси гладко, / Вся в квітчастому чомусь... / Оголошено посадку: / Ти – летиш, я – зостаюсь. / Наша зустріч незвичайна, / Чи мені здалося лиш... / На прощання, на прощання / Я – кажу, а ти – мовчиш. / Розставання не зупиниш, / Хоч побачення малі... / Через мить, через хвилину / В небі – ти, я – на землі. / Потайну свою тривогу / Чи довірю я листам. / Хоч і знаю: довго-довго / Буду – тут, ти – будеш там* (В. Крищенко) [301, с. 47]. Прикметно також те, що в композиційному плані антитеза завершує кожну строфу, підсумовуючи висловлене в строфі й одночасно забезпечуючи цілісне сприйняття твору.

Стилістична фігура антитеза виражає зумисне підкреслення зіставлюваних протилежних, але пов'язаних між собою понять, явищ, речей, ідей. У любовній поезії М. Луківа спостерігається антитеза, утворена за допомогою особових займенників *ТИ*, *Я* – ліричних героїв та іменників із семантикою локальності їхнього перебування *СЕЛО* – *МІСТО*, за допомогою протиставлення цих понять автор розкриває мотив розлуки ліричного героя з коханою: *Небеса високі й урочисті, /*

Подивлюся – серце защемить. / Ти в селі, а я давно у місті, – / Затужи за мною хоч на мить... (М. Луків) [304, с. 210].

Крім протиставлення різних дій, ознак, обставин, пов'язаних з ліричними героями *Я* і *ТИ*, які об'єднані певними інтимними стосунками, антитеза може ґрунтуватися на протиставленні внутрішніх властивостей ліричної героїні / героя, що виражається займенником *ТИ*, у сприйнятті ліричного героя *Я*. Наприклад, Д. Павличко так антитетично, на контрастах, уявляє ознаки коханої: *...Я ввізнаю у кожній жінці / Тебе – і рідну, і чужу*. І далі *...Не зупиняйся. Будь, як мрія, / Як видиво в миттєвім сні. / Чи ти – свята, чи ти – повія, / Не дай дізнатися мені* (Д. Павличко) [309, с. 170].

Матеріали дослідження дають підстави висновкувати, що стилістичну фігуру антитезу, до складу якої входять традиційні прономінативи *Я*, *ТИ*, *МІЙ*, *ТВІЙ*, співвідносні з ліричною парою героїв, автори інтимної поезії використовують передусім для вираження мотиву розлуки чи й розлучення, акцентуючи на протилежності полюсів *Я–ТИ* за допомогою протиставлення внутрішніх ознак, ознак локусу перебування й виконуваних дій.

В одному ряду з антитезою розглядається й оксюморон як семантично близькі стилістичні явища.

Оксюморон, як відомо, це «фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи» [228, с. 400]. Отже, у цій стилістичній фігурі поєднуються дві протилежні за змістом ідеї для створення необхідного ефекту, часто парадоксального. В основі оксюморону лежить семантика протилежності, тобто антонімії. Оксюморон за участі займенників – явище рідкісне в інтимній поезії, але виявлені випадки не можна обійти дослідницькою увагою. У поезії В. Шовкошитного «Без іронії» простежується оксюморон, утворений поєднанням прикметника *ЧУЖА* з присвійним займенником *МОЯ*: *Не треба іронічних нот, облиш. / Облиш цей скепсис вдаваний, не треба. / Чужа моя, ти так мені болиш, / Як небу сонце, що упало з неба...* (В. Шовкошитний) [314, с. 46]. В аналізованому творі оксюморон вживається на позначення внутрішньо суперечливих почуттів ліричного героя, його розпачу через нерозділене

кохання. Увага читача звертається на подвійну природу об'єкта почуттів ліричного героя. Слід згадати в цьому сенсі концепцію китайських філософів ІНЬ-ЯН, за якою в чорному завжди є крапля білого, а в білому – крапля чорного, тобто навіть протилежні поняття містять трохи одне одного, мають щось спільне. І в цьому разі вислів *чужа моя* акцентує смислоцентрову думку – хоча й не належить фізично ліричному героєві, але кохання до неї робить її близькою, своєю.

Оксюморон – один із тропів, тому логічним видається розглянути далі, спираючись на семантику прономінативів в інтимній ліриці, інші тропеїчні засоби, які функціують у цьому виді поезії.

3.4. Тропеїстика інтимної поезії за участі займенників

Тропи – це слова, ужиті в переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його “внутрішньої форми”. «Разом із фігурами мови (явищем синтагматичного характеру) тропи (явище парадигматичного характеру) становлять основу стилістично-виражальних засобів мови» [228, с. 639]. Займенники, які поза контекстом не мають номінативного значення, їхня семантика має узагальнений характер, не відзначаються й широкими можливостями для розвитку переносного значення. Усі можливі семантичні зсуви прономінативів описані науковцями, і їх виявляється не так багато. Однак традиційні для інтимної лірики особові займенники й деякі інші, навзагал співвідносні з ними, що так чи так означають ліричних героїв, зачасту виражають свою семантику за допомогою порівнянь.

Щодо віднесення порівнянь до фігур мови чи до тропів спільної думки в мовознавців немає. У статті про порівняння в «Українській мові. Енциклопедії» за авторства Л. Мацько порівняння належать до фігур мови, в іншому місці мовознавиця називає їх тропеїчні фігури [152, с. 359]. А. Загнітко у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» порівняння визначає як троп [85, с. 79]. Така неоднозначність у потрактуванні пояснюється тим, що порівняння особи, предмета, явища чи дії з чимось, що має органічно властиві подібні ознаки, виражаються за допомогою різних граматичних форм і конструкцій. Тому порівняння містяться на межі між фігурами мови та тропами, і природньо їх назвати тропеїчними фігурами, у чому автори цього дослідження повністю солідарні з Л. Мацько.

Оскільки особові займенники в інтимній поезії означають зазвичай ліричних героїв, які або закохані одне в одне, або вже не закохані, або є особою-об'єктом почуття кохання, то й порівняння базуються на інтенції автора якомога виразніше виявити якісь особливі ознаки, найперше, об'єкта почуттів. Тому поширеними є порівняння особи, яка позначається займенником *ТИ* – до кого скеровані почуття ліричного героя.

Порівняння, як згадувалося вище, мають різний спектр граматичного вираження. Це й порівняльні звороти з частками *мов, немов, ніби, наче* та ін., конструкції з орудним порівняльним, заперечні конструкції з часткою *не*, підрядні речення, конструкції з формами ступенів порівняння прикметників тощо. Але ліричний герой / героїня, виражений займенником *ТИ*, зазвичай увиходить до «речення порівняльної структури, в якій об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину» [152, с. 359], тобто в такій граматичній конструкції *ТИ* виступає підметом, а предмет, з яким порівнюється *ТИ*, – іменною частиною складеного присудка. Примітно, що такі порівняння можуть увиходити до стилістичної фігури – анафори, де займенником *ТИ* починається кілька рядків чи речень, наприклад: ***Ти – ранок мій, ти – південь мій і вечір. / Ти – ніч моя...*** (М. Вінграновський) [282, с. 201] або бути складником антитези: ***Ти – світлоносця, а я – земля...*** (Д. Павличко) [309, с. 176].

Такі індивідуально-авторські порівняння завжди приваблюють читача оригінальністю вибору об'єкта порівняння, несподіваністю авторських асоціацій. Незмінними в інтимній поезії залишаються дві поетичні тенденції у виборі об'єктів порівняння: антропоморфізація природи та природоморфізація людини, зокрема друга тенденція виявляється потужним фактором для аналогізації коханого / коханої з явищами й предметами природи, що мотивовано психологічно сприйняттєвими, тактильними, візуальними та ін. враженнями. Наприклад: ***Бо ти уся – / Немов земля, проста, / Бо ти уся – / Як небо, незвичайна...*** (В. Крищенко) [301, с. 37]; ***Не буває з тобою розлуки! / Ти мов ангел за правим плечем*** (В. Іващенко) [295, с. 119]; ***Ти така, уся така – як червенева полуничка, / Як пахуча матіола, що надвечір розцвіта*** (В. Крищенко) [301, с. 151]; ***А ти – як птиця у світах: / То на землі, а то у небі, / А то вже на семи вітрах*** (В. Крищенко) [301, с. 169]; ***Ти така***

чаклунська, як **весна!** / **Я** – *неначе вересень, мрійливий...* / *Озовись!* **Ти** – *мрій моїх весна!* / *Наче світлий спомин про причастя.* / **Ти**, *напевно, те, що зветься* – **Щастя!** (В. Шовкошитний) [314, с. 50].

Звертає на себе увагу той факт, що кохана / коханий *ТИ* в інтимній ліриці часто порівнюється з якимись абстрактними поняттями, що порушує звичний лад природоморфізації людини. У цьому разі автор відривається від процесу конкретизації властивостей ліричної героїні / героя і вдається до процесу протилежного – узагальнення цих властивостей за допомогою образу, нав'язаного абстрактним явищем. Подібний процес спостерігається у вищенаведеній поезії В. Шовкошитного, де лірична героїня порівнюється з умовно конкретним явищем – порою року весною, а сам ліричний герой – теж з умовно конкретним виміром часу – місяцем (вересень), а далі порівняння переходить взагалі в площину абстрактного (спомин, щастя). Анафоричним порівнянням відзначається й вірш цього автора «Магія мрій»: перша строфа починається з рядка **Ти** – *наче мрія, світла і далека*, друга – **Ти** – *наче пісня, вільна і крилата*, четверта – **Ти** – *юна мавка в золотім намисті* (В. Шовкошитний) [314, с. 52], де знов-таки об'єкт кохання порівнюється з абстрактними явищами, або з умовно конкретними (мавка).

І ще, до прикладу, Т. Алексик поезію «Про тебе» композиційно вибудовує на анафоричному «згущенні» займенника *ТИ*, що ним починається 8 із 12 рядків вірша, і системою порівнянь, сім із яких об'єктом мають абстрактні явища: **Ти спокій**, *що в засніженому часі / На вікнах візерунки запліта*, / **Ти – щастя**, *що буває лише в казці*, / **Ти ніч** – *водночас темна і проста.* / **Ти – біль**, *що часто так вривається неждано*, / *Що дихати спокійно не дає*, / **Ти – щастя**, *таке справжнє й безталанне*, / **Неспокій**, *божевілля ти моє.* / *Ти сповнений якогось невпізнання*, / *Ти – найдорожчий, хоч чужий іще такий*, / **Ти – крик і несподіване мовчання**, / **І, як вогонь, палкий...** (Т. Алексик) [275, с. 51], причому частина об'єктів порівняння виступає як лексичні або контекстуальні антоніми (*спокій – неспокій, крик – мовчання, щастя – біль, божевілля*), так створюючи антитези, на протиставленні названих понять і вибудовується образ коханого. Отже, у цьому разі спостерігається продуктивний синтетизм художніх засобів – анафора + антитеза + порівняння, що й створює яскравий образний колорит інтимної поезії.

Порівняння ліричних героїв може бути й непряме – через їхні дії й виражені ознаки, наприклад: *Ти мене, як яблуко з морозу, / Відігрів, а потім смакував...* (Н. Горішна) [288, с. 35]; *Ви вся в білому, білому, білому / Як м'яке лебедине крило* (В. Крищенко) [301, с. 160]; *І спокій мій не обмине, / Що відлітаєш ти, як птиця, / Лишивши одного мене* (В. Крищенко) [301, с. 45]; *Бо ти рання, як світанок, / Що схід сонця поганя. / А я пізній, наче вечір* (В. Крищенко) [301, с. 60]; *А ти була пахуча, наче квітка, / Прозора – ніби крапельки дощу* (В. Крищенко) [301, с. 106]; *Ми лежали, як скошені стебла, / І роса накривала нас...* (Д. Павличко) [309, с. 224]. Але в цьому разі процеси порівняння в інтимній ліриці більш точно відповідають природоморфним тенденціям – дії й ознаки порівнюються з діями й ознаками конкретних предметів природи, зокрема й істот неосіб.

Щодо функціонування корпусу прономінативів інтимної поезії як самостійних традиційно виділюваних тропів (метафора, метонімія, синекдоха, уособлення, алегорія, епітет, гіпербола, мейозис, літота та ін.) слід зазначити, що через жанрово задану однозначність особових займенників *Я, ТИ, МИ, ВИ* та співвідносних з ними присвійних, що мають референтами пару чоловік + жінка й семантику закоханого / закоханої та особи, на яку скеровані почуття любові, згадані види тропів, що базуються на переносному значенні, в інтимній поезії не трапляються.

Інші розглянуті стилістичні прийоми, фігури й тропи в аналізованих текстах любовної лірики поодинокі.

Отже, можна висновкувати, що займенники, як свідчать роботи Л. Булаховського, Г. Волчанської, І. Дудко, Ю. Лотмана, Т. Матвійчук, Н. Петренко, О. Скоробогатової, Т. Сільман, Р. Якобсона та багатьох інших, мають потужні стилетвірні можливості, зокрема, як виявило це дослідження, у сфері поезики інтимної лірики.

Особові займенники *Я, ТИ, МИ, ВИ* та співвідносні з ними присвійні як універсалія інтимної лірики, навколо якої вибудовується текст вірша, перебирають на себе функції центротворювальних, домінувальних у низці стилістичних фігур, а також можуть виступати як самостійні стилітеми.

Найпоширенішою фігурою мови в інтимній поезії (у дібраній картотечі 256 одиниць) у різних її видах за участі займенників, як,

напевне, і в ліриці загалом, є синтаксичний повтор – потужний стилістичний та структурно-організаційний засіб вірша.

“Згущення” особових займенників як відповідний граматичний фон, пов’язаний із жанром інтимної лірики, є одним із виявів стилістичної фігури повтору. Особливо поширене “згущення” в усіх граматичних формах особових прономінативів *Я*, *ТИ* та співвідносних із ними присвійних *МІЙ*, *ТВІЙ*, що відповідає загальній моделі структурування інтимної поезії за участі двох – ліричного героя / героїні й об’єкта його / її почуттів.

Займенники можуть виконувати художню функцію і як імпліцитні носії семантики суб’єкта чи об’єкта інтимних почуттів, зокрема за навмисного пропуску їхніх форм. В інтимній поезії спостерігається й таке явище, яке в цьому дослідженні назване редукцією займенників. Насамперед це стосується займенника *Я* як граматично необов’язкового, а часом і надлишкового, оскільки семантично домінантними є займенники *ТИ*, *ВИ*, що означають особу, на яку спрямоване почуття ліричного героя.

Поширеною стилістичною фігурою за участі займенника є анафора. Услід за У. Гринишин виокремлено такий її вид, як дейктична анафора, що природня для інтимної поезії. Семантичним центром її виступають знов-таки займенник *ТИ* або *Я+ТИ* чи *МИ* як виразники змістового стрижня інтимної поезії.

Поширене в інтимній ліриці “згущення” повторюваних займенників у напрямку *Я–ТИ–МИ* в цьому дослідженні запропоновано розглядати як градаційну анафору.

Густота повторення дейктичної анафори в інтимній ліриці утворює рефрен поезії, що перебирає на себе функції смислоцентричного засобу.

Епіфора за участі займенників в інтимній ліриці використовується як засіб акцентуації висловленого, утворюючи часто епіфоричний рефрен, що має зосереджувально-сміслову навантаженість.

Мовознавці вказують на існування антитетичної анафори. У дослідженні стверджується, що антитетичною може бути й епіфора, причому протиставлення ґрунтується на контекстуальній антонімії займенників.

Повтор займенників у складі синтаксичної епіфори робить ці мовні одиниці експресивними, інтенсивно вираженими, наділяє твір особливою емотивністю кохання, інтимізуючи виклад.

Анепіфора за участі особових займенників *Я, ТИ, МИ* та співвідносних з ними присвійних – поширене явище в інтимній поезії, оскільки саме подвійні повтори, які мають форму кільця, домінуючи в поетичній структурі, виділяють семантичні пріоритети, пов'язані з інтимними стосунками ліричних героїв.

Як анафора, так й анепіфора за участі займенників може виражати поступове нарощування емотивної сутності, закладеної в стилістичну фігуру, тому пропонувано виділяти градаційну анафору й градаційну анепіфору.

У дослідженні виділено такий вид анепіфори, як подвійна, тобто така, що являє собою ланцюжок – вона є кільцевою для всього твору й водночас кільцевою для першої строфи. Таке вживання анепіфори можна кваліфікувати як рефрен. Подібна анепіфора є ідіостилістичною ознакою творчості окремих авторів інтимної поезії, таких, як, наприклад, Н. Горішна.

Займенники у складі анепіфори беруть участь і в ритмічній організації висловлення та в увиразненні колориту поетичного мовлення, тобто в посиленні естетичного впливу на читача.

Антитетичні дейктичні повтори зазвичай вибудовуються в інтимній ліриці на протиставленні займенників *Я-ТИ* або *МІЙ-ТВІЙ* у різних формах. У цій роботі висловлена думка, що антитетичний повтор має здатність переходити в антитетичний паралелізм, семантичною суттю якого є зіставлення двох осіб, об'єднаних почуттям любові.

Менш поширені, але не менш стилістично потужні є фігури мови, що базуються на повторі і до складу яких увіходять займенники, – епанафора, катафора та повтор структурних елементів слова (мовна гра). Вони мають яскраво виражену здатність акцентувати основне в змісті вірша.

Стилістична фігура антитеза, до складу якої входять традиційні прономінативи *Я, ТИ, МІЙ, ТВІЙ*, співвідносні з ліричною парою героїв, використовується передусім для вираження мотиву розлуки чи й розлучення з акцентом на протилежності полюсів *Я-ТИ* за

допомогою протиставлення внутрішніх ознак, ознак локусу перебування й виконуваних дій.

До тропейчних фігур належить порівняння. В інтимній поезії переважає поетична тенденція у виборі об'єктів порівняння – природоморфізація людини як потужний фактор для аналогізації коханого / коханої (ТІ) з явищами й предметами природи, що викликається різнотипною актуалізацією вражень.

Узагальнений висновок третього розділу впливає з того факту, що для стилістичних фігур, поширених в інтимній поезії, складниками яких є займенники, притаманний синтетизм вираження – поєднання кількох фігур, прийомів і тропів з метою збільшення емотивного ефекту, вичерпного вияву інтенції автора, досягнення найвищого ступеня інтимізації твору, причому слід зазначити, що в такому поєднанні одна з фігур виступає центральною. Поєднуватися можуть епіфора, інверсія, повтор, персоніфікація та метафоризація, а також анепіфора, градація і анафора; анафора, антитеза, порівняння та ін.

Аналіз текстів інтимної лірики українських поетів II пол. XX – поч. XXI ст. виявив тяглість традицій у стилістичному використанні прономінативів, зокрема їхню активну вживаність у складі анафори, епіфори, анепіфори, антитетичних дейктичних повторів, епанафори, катафори та як елементів мовної гри чи тропів.

Різноманіття ідіостилістичних фігур і тропів за участі займенників спостерігаємо в інтимній ліриці М. Вінграновського, Н. Горішної, Л. Костенко, В. Крищенко, Д. Павличка, що робить індивідуальний стиль поетів упізнаваним і яскравим.

Спільний ряд поетів різних часових проміжків творчої діяльності дає підстави для висновку, що модерне поетичне світовідчуття, оприявлене свого часу в поезії шістдесятників (зокрема, М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко, Д. Павличка), розвинене в подальшому поетичному досвіді ліриків XX і XXI ст.

Отже, дослідження стилістичних фігур і тропів, утворених за участі займенників у текстах інтимної поезії, презентує широкі семантико-стилістичні спроможності прономінативів, використовувани українськими ліриками зазначеного періоду.

ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичні засади дослідження заґрунтовані на неоднозначному потрактуванні мовознавцями статусу займенника як морфологічної одиниці й на підходах до вивчення його як об'єкта поетичної граматики.

У цій роботі займенник схарактеризовано як особливу повнозначну частину мови, що відзначається контекстуальною семантичною своєрідністю і неоднорідністю граматичних категорій та синтаксичних функцій. Використана утрадиційнена класифікація займенників за значенням.

Крім основних своїх функцій (субституційної, дейктичної, анафоричної / катафоричної), прономінативи різних лексико-семантичних розрядів у текстовому вживанні можуть брати участь у формуванні, вираженні й модифікації суб'єктивних відтінків значень, набувати додаткових конотацій, зокрема вони забезпечують контакт між адресантом і адресатом, моделюють інтимізацію спілкування, притаманну, найперше, інтимній поезії.

Інтимну лірику розглянуто вузько – як сукупність любовної та еротичної поезії.

Тексти інтимної лірики (понад 40 аналізованих авторів) являють собою частину українського поетичного макротексту з його національною специфікою.

Займенники – обов'язковий складник лірики, що формує її семантичні центри, бере участь у створенні образів ліричних героїв, вираженні їхніх почуттів; оскільки лірика – мистецтво прономінальної скерованості, їй притаманна безіменність ліричних героїв, що неодноразово відзначалося мовознавцями.

Інтимна поезія насичена передусім особовими займенниками, які відзначаються автосемантичністю вживання і виразною функційною семантизацією, що виявляється у формуванні типових моделей стосунків ліричних героїв, виділених у роботі.

Виокремлена в дослідженні універсалія інтимної поезії – модель $Я+ТИ=МИ$, де *Я* – особа ліричного героя / героїні, *ТИ* – особа ліричного героя – об'єкта почуттів (“любовне *ТИ*”), *МИ* – цілісний образ суб'єкта й об'єкта кохання (“любовне *МИ*”). Можливі імпліцитні варіанти вживання цієї моделі за експліцитного використання *МИ* або *МИ з ТОБОЮ* без конкретизації складників. У моделі *Я-ТИ* значення во основним виступає займенник *ТИ*, хоча в окремих поезіях семантично акцентовані обидва.

Менш поширені в інтимній поезії моделі *Я-ВИ*, *Я-ТИ-ВИ*. Звертання на *ВИ* презентує семантику пошанності (коханий / кохана – муза, ідеал) або репрезентує відчуженість унаслідок розриву стосунків. Модель *Я-ТИ-ВИ* демонструє явище “перемикання особи” як вияв виниклої дистанції, що і є змістовим центром поезії.

Займенники 3-ї особи переважно вживаються утрадиційнено анафорично. Коли ж ці прономінативи вказують на коханого чи кохану, вони набувають семантики відстороненості, передають авторський “погляд збоку” на певну інтимну ситуацію. Таке використання займенника *ВОНА-ВІН* можна вважати ідіостильовою ознакою поетичної мови С. Жадана.

Особові займенники демонструють лівобічну й правобічну сполучуваність із якісними прикметниками, що супроводжується високим ступенем образності, особливо в разі переносного використання ад'єктивів.

Частотність використання присвійних прономінативів, співвідносних з особовими займенниками, теж зумовлена специфікою досліджуваної поезії, для якої характерна модель $МІЙ+ТВІЙ=НАШ$. Ця модель репрезентує передусім особливості внутрішнього світу ліричних героїв, їхні емоції та почуття. Займенник *СВІЙ* трапляється в інтимній ліриці в узагальнено-присвійному значенні.

Зазначені особові й присвійні займенники формують семантичні центри сфери *СВОГО*. Протилежне поняття *ЧУЖИЙ* репрезентоване прономінативами *НІХТО*, *НІЩО*, *ХТОСЬ*, *ІНШИЙ*, що слід вважати особливістю інтимної поезії, оскільки в інших мовленнєвих ситуаціях ці займенники можуть виражати інше смислопозначення. Зокрема, найбільш поширений неозначений займенник *ХТОСЬ* забезпечує інтерпретаційну відкритість трактування змісту поезії. Заперечні

займенники *НИХТО* й *НИЩО*, утворюючи з особовими моделі *Я-НИХТО*; *МИ-НИХТО* (*Я+ТИ*); *НИХТО, КРИМ МЕНЕ*; *НИХТО, КРИМ ТЕБЕ*; *НИХТО-ВЗАГАЛІ ЖОДЕН*, виступають антонімічними до особових, причому такі моделі можуть виражати як позитивну емоцію (*НИХТО, КРИМ ТЕБЕ*; *НИХТО, КРИМ МЕНЕ*), так і негативну (*Я-НИХТО*).

Указівні займенники в інтимній ліриці вказують на ліричного героя / героїню як об'єкт любові або на саме почуття кохання. Зафіксовано випадки міжчастиномовної транспозиції (партикуляції) прономінативів *ТАКА, ТАКЕ, ТА, ТОЙ*, що є, як відомо, виразним засобом інтимізації.

Спостережено поодинокі вживання в інтимній поезії інших займенників, що не створює значенневу необхідність фіксації на них дослідницької уваги.

Як виявило дослідження, займенники в інтимній ліриці реалізують потужні стилетвірні можливості. Передусім звертає на себе увагу домінувальна семантична функція особових займенників *Я, ТИ, МИ, ВИ* й співвідносних з ними присвійних у низці стилістичних фігур та їхня здатність виступати самостійними, автономними стилістемами.

Одним із виявів найпоширенішої в ліриці навзагал, і в інтимній зокрема, фігури мови – повтору є “згущення” в різних граматичних формах особових займенників *Я, ТИ* та співвідносних із ними *МІЙ, ТВІЙ* як вираження особливостей структурування інтимної поезії навколо універсалії, утвореної згаданими прономінативами.

Поширеним в інтимній поезії є один із видів повтору – дейктична анафора, семантичним центром якої знов-таки виступають займенники 1-ої та 2-ої особи як виразники змістового стрижня любовної лірики.

У дослідженні введено термін “градаційна анафора” й запропоновано розглядати її як “згущення” повторюваних займенників у напрямку *Я-ТИ-МИ*.

Епіфора за участі займенників в інтимній ліриці акцентує висловлене, чому сприяє й інтонаційний наголос. Широко спостерігається анафоричний та епіфоричний рефрени за семантикоцентричної участі займенників, які пропонується назвати дейктичними анафоричними

й епіфоричними рефренами. Вони мають зосереджувально-сміслову навантаженість, інтимізують виклад.

Висловлено твердження, що поряд з визнаною мовознавцями антитетичною анафорою існує й антитетична епіфора, заснована на контекстуальній антонімії займенників. Антитетичний повтор за участі займенників має здатність переходити в антитетичний паралелізм, суттю якого є не протиставлення, а зіставлення двох осіб, об'єднаних спільним почуттям любові.

Семантичні пріоритети, пов'язані з інтимними стосунками ліричних героїв, виділяються за допомогою анепіфори – подвійного повтору, що має форму кільця й тим самим окреслює смислове коло поезії, у центрі якого за займенниками 1-ої та 2-ої особи криється “інкогніто” ліричних героїв.

Запропоновано виділяти такий вид анепіфори, складниками якої є прономінативи, як подвійна чи ланцюжкова, оскільки вона є кільцевою для всього твору й водночас кільцевою для першої строфи.

Стилістична фігура антитеза, в основі якої протиставлення прономінативів *Я–ТИ*, *МІЙ–ТВІЙ*, виражає передусім мотив розлуки чи розлучення, при цьому протилежні полюси акцентуються й за допомогою протиставлення додаткових чинників – локусу, дій, внутрішніх властивостей ліричних героїв.

Тропи, утворювані займенниками, – явище, мало поширене в інтимній поезії. З-посеред усіх можливих трапляються порівняння, причому переважає природоморфізація коханого / коханої (*ТИ*).

Установлено, що для стилістичних фігур з прономінативним складником, поширених в інтимній поезії, притаманний синтетизм вираження – поєднання кількох фігур, прийомів, тропів з метою емоційної фокусації, досягнення найвищого ступеня інтимізації твору, причому одна з фігур виступає основною. Поєднуються епіфора, інверсія, повтор, персоніфікація та метафоризація, а також анепіфора, градація й анафора; анафора, антитеза, порівняння та ін.

Картина художнього мовомислення українських поетів презентована в інтимній ліриці визначеними прономінативними моделями лінгвостилістичного (формально-змістового) відтворення почуттєвої сфери, що свідчить про тяглість лінгвопоетичних традицій у межах

українського інтимного наративу, який постає як єдина художня картина світу.

Проте матеріал дослідження дає підстави для висновку про певні пріоритети у використанні стилістичних фігур в окремих авторів. Надзвичайно насиченими прономінативами в їхньому різноманітному стилістичному вияві є тексти інтимної лірики М. Вінграновського, Л. Костенко, В. Крищенко, Н. Горішної, М. Луківа, В. Іващенко та ін. Зокрема, дейктична епіфора поширена в ліриці В. Крищенко, М. Луківа, Н. Горішної. Дейктична анафора частотна, крім названих авторів, у поезіях Ю. Іздрика, Д. Павличка, Т. Алексик, В. Шовкошитного, Ю. Винничука та ін. Подвійна анепіфора (ланцюгова) як ідіостилістична фігура притаманна художньому мовленню поетів з вираженою “напругою пристрасті” й високим ступенем емотивності – Н. Горішній та В. Крищенку. Інші типи стилістичних фігур і тропів за участі займенника трапляються в текстах спорадично.

Отже, у роботі виявлено широкі семантико-стилістичні спроможності прономінативів в українській ліриці інтимного спрямування, що демонструють тяглість традицій і багатство їх використання в українській поезиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. И. Подтекст в повествовании от первого лица: когнитивно-прагматический аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 2013. 24 с.
2. Анохина Н. В. Имплицитность как компонент структуры содержания текста и составляющая его понимания: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Уфимский гос. авиац. техн. ун-т. Уфа, 2010.
3. Артемова О. А. Дейксис и анафора как указательные средства: универсальное и уникальное. *Идеи. Поиски. Решения*: сб. статей и тезисов X Междунар. науч. практ. конф. (23 ноября 2016 г., г. Минск) / редкол.: Н. Н. Нижнеева (отв. ред.) и др.: в 6 ч. Минск: БГУ, 2017. Ч. 2. С. 6–10.
4. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XIII: Логика и лингвистика (проблемы референции). Москва: Радуга, 1982. С. 5–40.
5. Арутюнова Н. Д. Неопределённость признака в русском дискурсе. *Логический анализ языка: Истина и истинность в культуре и языке*. Москва: Наука, 1995. С. 182–189.
6. Арчакова Р. А. Местоименно-субстантивные сочетания как средства обозначения аппроксимации в русском языке (на материале художественной литературы): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Майкоп, 2009. 25 с.
7. Афоніна І. Ю. Засоби інтимізації науково-популярного тексту. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2017. Вип. 25. С. 11–19.
8. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки: зб. наук.-дидакт. пр. Чернівці: Видавн. дім «Букрек», 2009. 216 с.
9. Багдасарян В. Х. Проблема имплицитного (логико-методологический анализ). Ереван: АН АрмССР, 1983. 198 с.
10. Балко М. В. Граматична і семантична сполучуваність компонентів словосполучення. *Наук. вісн. Південноукр. держ. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. Серія «Лінгвістичні науки». 2011. № 12. С. 5–13.
11. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. 412 с.
12. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: підруч. Київ: Академія, 2004. 342 с.
13. Бацевич Ф. С. Філософія мови. Історія лінгвософських учень: підруч. Київ: Академія, 2011. 240 с.
14. Беглярова А. Л. Неопределенное местоимение как компонент образной структуры художественного текста. *Вестн. Адыг. гос. ун-та*. Серия 2 «Филология и искусствоведение». 2011. Вып. 2. С. 66–71.

15. Беглярова А. Л. Понятие неопределенности в переводе. *Вестн. Адыг. гос. ун-та*. Серия «Филология и искусствоведение». 2008. Вып. 10. С. 31–33.
16. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підруч. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
17. Бенвенист Э. Природа местоимений. *Общая лингвистика*. Москва: Едиториал УРСС, 2002. С. 285–291.
18. Бернадська Н. І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві: автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2005. 36 с.
19. Білодід І. К. Мова і стиль роману «Вершники» Ю. Яновського. *Избранные труды*: в 3 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 3. С. 110–197.
20. Білоус Н. П. Інтимізовані дієслівні засоби творення сюжетної динаміки українських казок про тварин. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2013. Вип. 23. С. 13–20.
21. Білоус Н. П. Національно-марковані лексичні повтори як засоби інтимізації українських казок про тварин. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 32. С. 22–29.
22. Білоус Н. П. Частки як граматичні засоби інтимізованого нараторського мовлення в українських казках про тварин. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 53. С. 28–30.
23. Бондарева Т. Э. Неопределенные местоимения как средство выражения категории неопределенности в русском языке. *Научная мысль Кавказа*. 2009. № 4. С. 138–141.
24. Бройтман С. Н. Историческая поэтика: хрестоматія-практикум. Москва: Академия, 2004. 352 с.
25. Бубер М. Я и Ты / пер. с нем. Ю. С. Терентьева, Н. Файнгольда. Москва: Высш. шк., 1993. 175 с.
26. Будагов Р. А. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. Москва: Наука, 1978. 247 с.
27. Булаховский Л. А. Русский литературный язык первой половины XIX века. Фонетика. Морфология. Ударение. Синтаксис. Москва: Изд-во Мин. просв. РСФСР, 1954. С. 455–458.
28. Булаховський Л. А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. *Вибрані праці*: у 5 т. Т. 2. Київ: Наук. думка, 1977. С. 573–593.
29. Буслаев Ф. И. Опыт исторической грамматики русского языка: учеб. пособие для преподавателей: в 2 ч. Москва: Унив. тип., 1858. Ч. 2.: Синтаксис. 428 с.
30. Василенко Е. Н. Местоимения как средство реализации коммуникативной стратегии убеждения (на материале политического дискурса). *Вестн. Полоц. гос. ун-та*. 2012. С. 98–102.
31. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка. Харків: Вид-во ХДУ, 1963. 252 с.
32. Ващенко В. С. Стилiстична морфологія української мови: учб. посiб. зi стилiстики. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т, 1970. 87 с.
33. Ващенко В. С. Стилiстичні явища в українській мові. Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1958. 268 с.
34. Виноградов В. В. О поэзии Анны Ахматовой. *Поэтика русской литературы: Избранные труды*. Москва: Просвещение, 1976. С. 367–459.

35. Виноградов В. В. О теории художественной речи. Москва: Высш. шк., 1971. 240 с.
36. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / под ред. Г. А. Золотовой. 4-е изд. Москва: Русский язык, 2001. 720 с.
37. Виноградов В. В. Язык художественного произведения. *Вопросы языкознания*. 1954. № 5. С. 3–27.
38. Винокур Г. О. *Я и ты* в лирике Баратынского (из этюдов о русском поэтическом языке). *Филологические исследования: Лингвистика и поэтика*. Москва: Наука, 1990. С. 241–249.
39. Висоцька Г. В. Екстралінгвістичні умови реалізації звертання як засобу інтимізації. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. Т. 1. № 5. С. 47–50.
40. Висоцька З. І. Займенники як засіб експлікації авторської індивідуальності (на матеріалі економічних праць Івана Франка). *Лінгвістичні дослідження: зб наук. пр.* Харків: Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2012. Вип. 34. С. 43–47.
41. Вихованець І. Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті: моногр. Київ: Наук. думка, 1988. 255 с.
42. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови. / за ред. І. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пulsари», 2004. 400 с.
43. Волчанська Г. В. Функціонування займенникових слів у структурі тесту: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Кіровоград, 2004. 19 с.
44. Воротников Ю. Л. Местоимения как “языковые категоризаторы”. *Филологические науки*. 2001. № 5. С. 42–49.
45. Газарова Д. Ю. Об относительной неопределенности в русском языке (на материале неопределенных местоимений). *Вопросы методики преподавания в вузе*. 2016. № 5 (19–2). Санкт-Петербург: Изд-во политехн. ун-та, 2016. С. 96–103.
46. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підруч. / за наук. ред. О. Галича. Київ: Либідь, 2001. 488 с.
47. Гармажапова Л. А. Контекстуальные значения личных местоимений в русском и бурятском языках. *Молодой ученый*. 2009. № 2. С. 122–126.
48. Гармажапова Л. А. Личные местоимения русского языка в семантико-функциональном аспекте (в сопоставлении с бурятским языком): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Бурят. гос. ун-т. Улан-Удэ, 2009.
49. Гаспаров М. Л, Дозорець Ж.А. Очерки истории языка русской поэзии XX века: Грамматические категории. Синтаксис текста. Москва: Наука, 1993. 271 с.
50. Гин Я. И. Поэтика грамматической категории лица в русской лирике. *Проблемы исторической поэтики*. 1992. С. 85–93.
51. Гин Я. И. Проблемы поэтики грамматических категорий: Избранные работы. Санкт-Петербург: Академ. проект, 1996. 224 с.
52. Глинкина Л. А. Речевой этикет: “ты” и “вы”. *Русская речь*. 1984. № 2. С. 62–66.
53. Голуб И. Б. Стилистика русского языка. 3-е изд., испр. Москва: Рольф, 2001. 448 с.
54. Горецький П., Шаля І. Українська мова: практи.-теорет. курс. Вид. 5-те (стер). Київ: Книгоспілка, 1927. 207 с.

55. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

56. Горшкова Л. А. Особенности употребления неопределенных местоимений в художественной речи. *Вестн. Волж. ун-та им. В. Н. Татищева*. Серия «Гуманитарные науки и образование». 2011. № 7. С. 8–12.

57. Горшкова Л. А. Семантика и функции неопределенных местоимений в прозе Б. К. Зайцева: автореф. ... канд. филол. наук. Уфа, 2005. 24 с.

58. Грайс П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XVI. Москва: Прогресс, 1985. С. 217–237.

59. Гранева И. Русское личное местоимение “вы” в рамках коммуникативно-прагматического подхода. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2011. № 6 (2). С. 136–139.

60. Гранева И. Ю. Местоимение МЫ в современном русском языке: коммуникативно-прагматический подход: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киров, 2009. 27 с.

61. Гранева И. Ю. Местоимения *мы*, *вы* и *наши* в различных коммуникативных стратегиях. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2015. № 2 (2). С. 371–375.

62. Гранева И. Ю. О референтном и нереферентном употреблении местоимения *мы*. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2008. № 4. С. 206–210.

63. Гранева И. Ю. Субстантивация и лексикализация местоимения *наши* в аспекте языковой концептуализации мира. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2013. № 6 (2). С. 58–60.

64. Гринишин У. Синтаксичний повтор як домінанта експресивного маркування постмодерного тексту. *Українознавчі студії*. 2012–2013. № 13–14. С. 75–82.

65. Гуиванюк Н. В. Средства выражения притяжательности в украинском литературном языке (на материале произведений писателей XIX–XX века): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Ужгород. гос. ун-т. Черновцы, 1977.

66. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. 398 с.

67. Декшна Т. Роль інтимізації в рекламному дискурсі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2011. С. 118–127.

68. Декшна Т. А. Інтимізація як необхідна умова інтерпретації рекламного тексту. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». 2011. Вип. 5. С. 76–82.

69. Джигун Л. М. Експресивізація та інтимізація в художньо-мовній практиці мемуаристів. *Наук. пр. Кам'янець-Под. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Серія «Філологічні науки». 2017. Вип. 45. С. 39–43.

70. Дзюман Н. П. Партикуляція займенників у сучасній українській мові. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови». 2014. Вип. 11. С. 92–94.

71. Дзюман Н. П. Семантико-синтаксична сфера займенника в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 2015. 21 с.

72. Долбіна В. К. Поняття мовної імпліцитності на сучасному етапі розвитку лінгвістики. *Актуальні питання філології*. Київ: КиМу, 2011. № 1. С. 173–176.

73. Дронсейка Р. П. К вопросу об эгоцентризме личного местоимения “я” и альтруизме личного местоимения “мы” (на примере прозы Б. Акунина). *Язык. Словесность. Культура*. 2012. № 1. С. 8–32.
74. Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ: Вид. центр «Академія», 2005. 367 с.
75. Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності–неозначеності в українській мові. Київ: Довіра, 2011. 232 с.
76. Дудко І. В. Неозначені займенники в українській мові: історія та сучасний стан. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови» / відп. редактор М. Я. Плющ. 2010. Вип. 6. С. 104–111.
77. Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові: автореф. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 23 с.
78. Думчак І. М. Жаргонізми в ролі засобів інтимізації в публіцистичних текстах (на матеріалі друкованих ЗМІ 2016–2018 рр.). *Прикарп. Вісн. НТШ. Слово*. Серія «Журналістика». 2019. № 2 (54). С. 349–354.
79. Дускаева Л. Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров / под ред. М. Н. Кожиной. 2-е изд., доп. и испр. Санкт-Петербург: СПбГУ, 2012. 274 с.
80. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Санкт-Петербург: Наука, 1977. 408 с.
81. Жовтобрюх М. А. Займенник у системі частин мови. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 18–22.
82. Журавльова Н. М., Мановицька А. Я. Повтор як експресивний засіб у поезії А. С. Малишка. *Вісн. Запоріз. держ. ун-ту*. 2001. № 1. С. 34–36.
83. Заболотська О. О. Засоби вираження імпліцитності у художньому прозовому та віршованому тексті: компаративний аспект. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Серія «Лінгвістика». 2015. Вип. 19. С. 262–269.
84. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.
85. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ. 2012. Т. 3. 426 с.
86. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 447 с.
87. Зайцева Ю. Г. Інтимізація як мовознавча проблема. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. 2015. Вип. 39. С. 140–145.
88. Зайцева Ю. Г. Мовні засоби інтимізації поезії в прозі Ірини Вільде. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. 2019. Вип. 51. С. 142–149.
89. Зайцева Ю. Г. Мовні засоби інтимізації поезії в прозі Ольги Кобилянської. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 43. С. 170–174.
90. Зарецкий А. И. О местоимении. *Русский язык в школе*. 1940. № 6. С. 17–22.
91. Ионова И. А. Эстетическая продуктивность морфологических средств языка в поэзии / отв. ред. С. Д. Ледеява. Кишинев: Штиинца, 1989. 139 с.

92. Исаченко А. В. О синтаксической природе местоимений. *Проблемы современной филологии*. Москва: Наука, 1965. С. 159–166.

93. Истрина Е. С., Бубрих Д. В. Рец. на кн.: Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. *Вестн. Академии наук СССР*. 1946. № 4. С. 102–106.

94. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури: навч. посіб. / упоряд. тексту П. В. Іванишина. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 256 с.

95. Іванишин Н. Я. Лексичні засоби формування імпліцитності у драматургічному тексті (на матеріалі української драми початку ХХ століття): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Прикарп. нац. ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006.

96. Іванишин Н. Я. Ознаки імпліцитності як мовної категорії. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 12–17.

97. Калашник О. В. Займенник як засіб вираження імпліцитних смислів. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. № V (31). Issue 118. P. 29–32.

98. Калашник О. В. Займенник як засіб творення стилістичних фігур. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. П. Загнітко. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2016. Вип. 32. С. 37–41.

99. Калашник О. В. Займенники у складі художньої анафори як стилетвірні елементи інтимної лірики. *Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Серія «Філологічні науки». Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 44. С. 155–158.

100. Калашник О. В. Комунікативно-прагматичний ефект вживання неозначених займенників в інтимній поезії. *Одес. лінгв. вісник: наук.-практ. журн. Спецвипуск*. Одеса, 2017. С. 73–75.

101. Калашник О. В. Місце займенників в організації поетичного тексту. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 48. С. 169–173.

102. Калашник О. В. Особливості атрибутивної сполучуваності прономінативів в інтимній поезії. *Scientific Journal «Virtus»*. Montreal, 2018. Issue 24. P. 137–139.

103. Калашник О. В. Пронімінативи як складники семантичних полів свій / чужий у сучасній інтимній поезії. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Серія «Філологічні науки» (мовознавство). 2017. № 8. Т. 1. С. 92–95.

104. Калашник О. В. Редукція семантико-граматичних ознак займенника в поетичному мовленні. *Мова і культура*. Київ: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2018. Вип. 21. Том IV (193). С. 127–131.

105. Калашник О. В. Семантико-стилістичні особливості прономінативів у поетичному тексті. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2015. Вип. 39. С. 63–67.

106. Калашник О. В. Семантичне наповнення заперечних займенників в інтимній поезії. *Наук. вісн. Міжн. гуманіт. ун-ту*. Серія «Філологія». Одеса, 2017. Вип. 31. Т. 1. С. 42–44.

107. Калашник О. В. Семантичне наповнення особових прономінативів в інтимній ліриці Олександра Високого. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 42. С. 29–35.

108. Калашник О. В., Олексенко О. А. Морфологічно акцентовані повтори як стилістичний прийом у поезиці. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 53. С. 230–241.
109. Кацитадзе И. М. Местоименные детерминативы в разных жанрах современных русских печатных СМИ. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2017. № 6 (72): в 3-х ч. Ч. 1. С. 86–89.
110. Кацнельсон С. Д. Речемыслительные процессы. *Вопросы языкознания*. 1984. № 4. С. 3–12.
111. Кашкина О. В. Функциональный анализ самооценочных высказываний как средства вербализации Я-концепта (на материале интервью немецкой прессы): дис. ... канд. филол. наук / Воронеж. гос. ун-т. Воронеж, 2005.
112. Кибрик А. А. Местоимения: морфологические, синтаксические и дискурсивные аспекты. *Теория грамматики: лексико-грамматические классы и разряды слов* / под ред. Е. С. Кубряковой. Москва: ИНИОН, 1990. С. 139–201.
113. Кибрик А. Е. Лингвистические постулаты. *Механизмы вывода и обработки знаний в системах понимания языка*. Труды по искусственному интеллекту. Уч. зап. Тарт. ун-та. 1983. Вып. 621. С. 24–39.
114. Киприянов В. Ф. О дейктивности коммуникативов. *Русские местоимения: Семантика и грамматика*: межвуз. сб. научн. тр. / ред. кол.: А. Б. Пеньковский (отв. ред.) и др. Владимир: ВГПИ, 1989. С. 47–51.
115. Киселева Л. А. Употребление эмоционально-оценочных местоимений. *Русский язык в школе*. 1968. № 4. С. 66–69.
116. Кисель Е. В. Особенности функциональной семантизации и характеристики личных местоимений в поэтических текстах К. Бальмонта и Я. Купалы. *Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2011. № 6 (2). С. 252–256.
117. Климович М. А. Семантика первого лица. URL: www.pn.pglu.ru (дата обращения: 11.11.2019).
118. Ковтунова И. И. Поэтическая речь как форма коммуникации. *Вопросы языкознания*. 1986. № 1. С. 3–13.
119. Ковтунова И. И. Современный русский язык: порядок слов и актуальное членение предложения. Москва: Просвещение, 1989. 239 с.
120. Комарова З. И., Шадрин Ю. Ю. Проблемное поле местоименности и местоимений: история и современность. *Вестн. Южно-Ур. гос. ун-та*. 2010. № 1. С. 32–39.
121. Корольова А. В. Лінгвопоетичний і наративний коди інтимізації в художньому тексті (на матеріалі української та російської прози другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть): дис. ... докт. філол. наук / Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2003.
122. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті: моногр. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2002. 267 с.
123. Космеда Т. Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 5. С. 83–93.
124. Космеда Т. Комунікативна компетенція галичан в інтерпретації Івана Франка. *Вісн. Львів. ун-ту*. Серія «Філологічна». 2011. Вип. 52. С. 108–121.

125. Космеда Т. А. Поетична граматики: інтимізувальні смисли займенникових форм у художньому тексті В. Симоненка. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. 2017. Вип. 45. С. 70–76.

126. Космеда Т. А. Проблеми лінгвістики тексту: інтерпретація категорії інтимізації. *Лінгвістичні студії*. 2017. Вип. 33. С. 103–108.

127. Космеда Т. А., Халіман О. В. Прагматика займенника: традиція і сучасний дискурс українців. *Наук. зап. Луган. нац. ун-ту*. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. [Пред'явлення Світу в гуманітарних дискурсах ХХІ ст.]. Луганськ: Вид-во ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2010. Вип. ІХ. С. 40–55.

128. Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис: моногр. / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Харк. іст.-філол. т-во, 2019. 308 с.

129. Кравченко М. В. Мовні засоби інтимізації в поезії для дітей Олени Пчілки. *Наук. зап. Кам'янець-Под. нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Серія «Філологічні науки». 2009. Вип. 20. С. 311–313.

130. Крапивкина О. А. Прагматический потенциал местоимения *мы* в юридических практиках. *Вестн. Сев. (Арктич.) федер. ун-та*. Серія «Гуманитарные и социальные науки». 2018. № 3. С. 90–98.

131. Крылов С. А. О семантике местоименных слов и выражений. *Русские местоимения: Семантика и грамматика*: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. Владимир: Владим. гос. пед. инст. им. П. И. Лебедева-Полянского, 1989. С. 5–12.

132. Кузин И. В. О проблеме понимания отрицательного “ничто” (на примере перевода трактата Ж.-П. Сартра «Бытие и ничто»). *Вестн. Томского гос. ун-та*. 2015. № 393. С. 67–74.

133. Кузьмина С. М. Семантика и стилистика неопределенных местоимений. *Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект: Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика* / отв. ред. Д. Н. Шмелев. Москва: Наука, 1989. С. 158–231.

134. Куйбіда Х. І. Сполучуваність складних прикметників з номінаціями людей в епосі Гомера. *Наук. зап. Кіровогр. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка*. Серія «Філологічні науки». 2009. Вип. 81 (1). С. 94–99.

135. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія: у 2 ч. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1961. Ч. І. 172 с.

136. Левин Ю. И. Лирика с коммуникативной точки зрения. *Левин Ю. И. Избр. тр.* Поэтика. Семиотика. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. С. 469–480.

137. Левчук А. Засоби графічного оформлення тексту та їх вплив на інтимізацію. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 122–127.

138. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1983. 264 с.

139. Літературознавчий словник-довідник / укл. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ “Академія”, 2007. 752 с.

140. Лотман Ю. М., Гаспаров М. Л. О поэтах и поэзии: Анализ poet. текста. Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2001. 846 с.

141. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. Ленинград: Просвещение, 1972. 272 с.
142. Лотман Ю. М. Феномен культуры. *Избр. статьи*: в 3-х т. Таллинн: Александр, 1992. Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры. С. 147–156.
143. Маковей Г. В. Интимна лірика як духовний феномен (чоловічий і жіночий дискурси): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2002.
144. Маленко О. О. Художнє слово в координатах харківської філологічної традиції: контекст, образ, інтерпретація сенсу (на пошану професора Лідії Андріївни Лисиченко). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 47. С. 13–22.
145. Малова Н. Е. Лингвокогнитивные категории “имплицитность” и “подтекст”. *Вестн. Адыг. гос. ун-та. Серия 2 «Филология и искусствоведение»*. 2012. № 2. С. 211–214.
146. Мартиняк О. А. Займенникові засоби виразності в романі Ірини Вільде «Сестри Річінські». *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2014. Вип. 49. С. 208–211.
147. Матвійчук Т. П., Житар І. В. Вказівні займенники у функції корелятив анафоричних конструкцій. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 14. С. 75–79.
148. Матвійчук Т. П. Займенникова реалізація текстових категорій: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2010. 22 с.
149. Матвіяс І. Г. Займенник. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія*. Київ: Наук. думка, 1969. С. 265–295.
150. Мацько Л. І. Стилiстичні функції займенників у поетичних творах Лесі Українки. *Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження*. Київ: Наук. думка, 1973. С. 212–218.
151. Мацько Л. І. Стилiстичні функції морфологічних одиниць: Теоретичні питання стилістики. Київ. Наук. думка, 1972. 253 с.
152. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови: підруч. Київ: Вища шк., 2005. 462 с.
153. Миллионщикова О. П. Притяжательные местоимения (опыт семантико-функционального анализа): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Москва, 1990. 16 с.
154. Мирзамухамедова М. Ф. Семантико-синтаксическая характеристика указательных местоимений и местоименных наречий в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Москва, 1984. 27 с.
155. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання. Київ: Логос, 2006. 167 с.
156. Мудрак О. Інтимна, любовна та еротична лірика. Диференціація понять. *Слово і час*. 2009. № 11. С. 74–77.
157. Мурашева О. П. Семантика і функції местоимений в поетическом тексте. *Яросл. пед. вестн.* 2004. № 1–2 (38–39). С. 38–44.
158. Нагорна М. М. Поетика імпліцитних смислів художнього твору: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Кіровоград, 2004. 20 с.

159. Нагорна М. М. Поетика імпліцитних смислів художнього твору: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 «Теорія літератури». Кіровоград, 2004.

160. Наконечний М. Українська мова: програма-конспект з додатком про новий правопис. Харків: Рух, 1928. 264 с.

161. Невідомська Л. М. Імпліцитність: дискусійні питання її мовознавчої інтерпретації. *Вісн. Прикарп. ун-ту*. Серія «Філологія». Вип. 4. Івано-Франківськ: Плай, 1999. С. 13–24.

162. Николаева Т. М. Функциональная нагрузка неопределенных местоимений в русском языке и типология ситуаций. *Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка*. 1983. Т. 42. № 4. С. 342–353.

163. Ницолова Р. Л. Някои особености в семантиката и дистрибуцията на притяжателните местоимения в българския език в съпоставка с полския език. *Съпоставително езиковедие*. 1979. № 3. С. 55–56.

164. Норман Б. Ю. «Вот простые слова»: мы и они. *Рациональное и эмоциональное в русском языке*: сб. тр. Междунар. науч. конф., посвященной 200-летию со дня рождения М. Ю. Лермонтова (14–15 ноября 2015 г.) / ред.: П. А. Лекант (отв. ред.) и др. Москва: ИИУ Москов. гос. обл. ун-т, 2014. С. 192–197.

165. Норман Б. Ю. О притяжательных местоимениях в славянских языках. *Slavia Orientalis*. Kraków: Bohdan Grell i córka, 1999. Т. XLVIII. Nr. 4. С. 599–616.

166. Норман Б. Ю. Русское местоимение *мы*: внутренняя драматургия. *Russian linguistics*. 2002. Vol. 26. № 2. С. 217–234.

167. Норман Б. Ю., Плотникова А. М. Конструкции с местоимением *мы*: формирование актуальной или окказиональной коллективной идентичности. *Вестн. Ново-сиб. гос. пед. ун-та*. 2016. № 6 (34). С. 126–138.

168. Ожоган В. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови: моногр. Київ: НАН України. Ін-т укр. мови, 1997. 231 с.

169. Ожоган В. М. Функціональні властивості займенникових слів у структурі складного речення. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 43–48.

170. Олексенко В. П. Повтор у поетичному мовленні Ліни Костенко та Василя Симоненка. *Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб.* 2015. Вип. 45/1. С. 317–324.

171. Олексенко О. Пронімінальність поетичного мовлення як ознака авторського стилю (на матеріалі творчості поетів-шістдесятників). *Studia Ukrainica Posnaniensia* / red. nauk. Т. Kosmeda. 2015. Zeszyt 5. S. 181–188.

172. Олексенко О. А. Займенники в поетичному мовленні І. Драча: семантика і функції. *Мова. Культура. Взаєморозуміння* / за ред. Т. А. Космеди. Дрогобич. 2012. Вип. 2. С. 220–228.

173. Олексенко О. А. Функційно-семантична своєрідність прономінативів зі значенням особи в ліриці М. Вінграновського. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк: Донец. нац. ун-т, 2013. Вип. 27. С. 51–55.

174. Падучева Е. В. Анафоричные отношения. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Сов. энцикл., 1990. С. 32.

175. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Москва: Изд-во ЛКИ, 2010. 296 с.

176. Падучева Е. В. Семантика синтаксиса. Москва: Наука, 1974. 292 с.

177. Палійчук А. Л. Риторичні питання і риторичні твердження як елементи наративного коду інтимізації у художньому тексті. *Нова філологія*. 2010. № 39. С. 142–148.

178. Палійчук А. Л. Коефіцієнт ефективності інтимізації у комунікативних блоках тексту. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур*. Матер. XI міжвуз. конф. молодих вчених (26–27 січ. 2011 р.). Донецьк: ДонНУ, 2011. С. 132–134.

179. Палійчук А. Л. Наративний код *інтимізації* (на матеріалі англomовного художнього дискурсу): дис. ... канд. філол. наук / ХНУ імені В. Н. Каразіна. Харків, 2011.

180. Палійчук А. Л. Теперішній наративний час як засіб інтимізації. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4. № 1. С. 88–92.

181. Пачина Н. Н. Развитие оценочных значений в отрицательных местоименных словах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Москва, 1998. 23 с.

182. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвокогнітивний аспекти: автореф. ... канд. філол. наук. Херсон, 2008. 20 с.

183. Петренко Н. В. Займенник як засіб реалізації інтегративності поетичного тексту. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Серія «Лінгвістика». 2015. Вип. 19. С. 100–103.

184. Петрова Н. А. Личные местоимения в коммуникативном аспекте: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Череповец, 1995. 21 с.

185. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 8-е изд., доп. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 544 с.

186. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.): моногр. / передне сл., наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 448 с.

187. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підруч. 3-тє вид., перероб. і допов. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

188. Потебня А. А. Значения множественного числа в русском языке. Воронеж, 1888. 76 с.

189. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Москва: Учпедгиз, 1958. Т. 1–2. 536 с.

190. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации (от речей президентов до переговоров с террористами). Москва: Центр, 1998. 352 с.

191. Пришва Б. Засоби гумору в творах Остапа Вишні: лінгвостилістичний аналіз. Київ: Вища шк., 1977. 118 с.

192. Пришляк Л. Б. Повтор як засіб експресивного синтаксису поетичного мовлення 60-х років ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2002.

193. Ріжко Р. Л. Функціонально-стилістичні особливості повтору в поетичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Філологічні студії. 2014. Вип. 10. С. 220–227.

194. Савельева Е. Б. Дейксис и анафора: общее и специфическое. *Вестн. Иркут. гос. лингв. ун-та*. 2012. № 3 (20). С. 181–188.

195. Селиванова Е. А. Категоризация посессивности в русском сознании и языке. *Уч. зап. Тавр. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации».* 2012. Т. 25 (64). № 1. Ч. 1. С. 410–416.

196. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи. Москва: Наука, 1988. 151 с.

197. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінолог. енцикл. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

198. Сидоренко Е. Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка. Киев; Одесса: Лыбидь, 1990. 148 с.

199. Сильман Т. И. Заметки о лирике. Ленинград: Советский писатель, 1977. 224 с.

200. Сильман Т. И. Синтактико-стилистические особенности местоимений. *Вопросы языкознания.* 1970. № 4. С. 81–91.

201. Симонова К. С. Особливості функціонування відзайменникових часток в українській мові. *Наук. зап. НаУКМА,* Т. 19. 2001. С. 35–40.

202. Синельникова Л. М., Терновська Т. П. Займенник у ліричних запитаннях. *Лінгвістика: зб. наук. пр. / гол. ред. В. Д. Ужченко. Луганськ,* 2011. Вип. 1 (22). Ч. 2. С. 182–191.

203. Синельникова Л. Н. Жизнь текста, или Текст жизни. Избр. работы в 3-х т. Луганск: Знание, 2005. Т. 1. Лингвистическая поэтика. 392 с.

204. Синельникова Л. Н. Местоимение в дискурсе. Луганск: График, 2008. 476 с.

205. Синиця І. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту. *Мовознавство.* 1994. № 6. С. 56–60.

206. Синько Л. А. Референтные и дискурсивные свойства неопределенных местоимений. *Вестн. Адыг. гос. ун-та. Серия 2 «Филология и искусствоведение».* 2011. Вип. 2. С. 124–128.

207. Сирко І. М. Графічні засоби інтимізації. *Молодий вчений.* 2018. № 3.1 (55.1). С. 161–164.

208. Сирко І. М. До питання про виразники інтимізованості щоденникового дискурсу. *Молодий вчений.* 2019. № 4.2 (68.2) квітень. С. 200–204.

209. Сирко І. М. Особові займенники як засоби інтимізації щоденникового тексту (на матеріалі української та англійської лінгвокультури). *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія».* Серія «Філологічна». 2015. Вип. 58. С. 277–279.

210. Скоробогатова Е. А., Минина Н. С. Грамматические значения и поэтические смыслы: стиховая актуализация служебных частей речи: моногр. Харьков: ФЛП Бровин А. В., 2017. 160 с.

211. Скоробогатова Е. А. Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики: Монография. Харьков: НТМТ, 2012. 480 с.

212. Славгородская Л. В. О функции адресата в научной прозе. *Лингвистические особенности научного текста.* Москва: Наука, 1981. С. 93–102.

213. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970. Т. 1. 799 с.

214. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с.

215. Советов И. М. Проблема статуса личных местоимений в системе частей речи. *Вестн. Вят. гос. ун-та: науч. журн. / гл. ред. В. Т. Юнгблюд. Серия «Филология и искусствоведение».* Киров, 2011. № 3 (2). С. 78–82.

216. Соколова С. В. Об одном случае лексикализации в системе русских местоименных слов. *Изв. Урал. гос. ун-та. Серия 2 «Гуманитарные науки»*. 2008. № 55. Вып. 15. С. 181–187.
217. Степаненко М. І. Агіонім Мати Божа в поетичному дискурсі Тараса Шевченка. *Українська мова: науково-теоретичний журнал*. 2020. № 2 (74). С. 3–12.
218. Степаненко М. І. Синтаксична і семантична сполучуваність прикметників у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького. Київ, 1989.
219. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения. Москва: Наука, 1981. 361 с.
220. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка. Москва: Языки русской культуры, 1998. 784 с.
221. Стрілець І. Способи апеляції в етикеті української і польської мов. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. пр.* 2009. Вип. 4. С. 273–283.
222. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1969. 583 с.
223. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Київ: Наук. думка, 1989. 256 с.
224. Тесленко Н. Значення або мовний смисл у розрізі займенникової семантики. *Донец. вісн. наук. тов-ва ім. Шевченка*. Донецьк: Сх. вид. дім, 2007. Т. 16. С. 68–85.
225. Тесленко Н. О. Референційна семантика вказівних займенників: когнітивний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010. 20 с.
226. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. Київ: Правда Ярославичів, 1998. 448 с.
227. Трофимов В. А. Современный русский литературный язык. Морфология. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1967. 284 с.
228. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
229. Урунова Р. Д. Русские местоимения в функциональном аспекте (синхронно-диахронический анализ): автореф. дис. ... докт. філол. наук. Саратов, 2007. 46 с.
230. Успенский Б. А. Его Loguens: Язык и коммуникативное пространство. Москва: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2007. 320 с.
231. Федосюк М. Ю. Исследование средств речевого воздействия и теория жанров речи. *Жанры речи*. Саратов: Колледж, 1997. С. 66–88.
232. Федюнева Г. В. О типологии местоименного значения. *Вестн. Ленингр. гос. ун-та им. А. С. Пушкина*. 2008. № 4. С. 160–166.
233. Ференц Н. Основи літературознавства: посіб. Ужгород: Гражда, 2009. 424 с.
234. Фесенко І. Перехід від однини до множини при звертанні до особи. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Інж.-вироб. центр АЛКОН, 2015. 184 с.
235. Фоміна Л. Г. Індивідуальний код художньої мови Миколи Вінграновського. *Бахмутський шлях*. 2010. № 1–2, С. 162–170.
236. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. Москва: ИКАР, 2007. 478 с.

237. Франко І. «Bel parlar gentil». Франко І. Збір. творів: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1981. Т. 37. С. 5–20.

238. Фурист Н. П. Засоби діалогізації інтимізованого авторського мовлення в українському фольклорі. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Серія «Мовознавство». Київ, 2010. Спеціальний випуск. С. 143–150.

239. Фурист Н. П. Особливості фольклорної інтимізації. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, 2010. Вип. 8. С. 615–620.

240. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків: Майдан, 2019. 458 с.

241. Халіман О. В. Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: автореф. дис. ... докт. філол. наук. Одеса, 2020. 36 с.

242. Халіман О. В. Мовна свідомість етносу: конфлікт між категоріями шанності та інтимізації (маніпуляція категорією числа). *Уч. зап. Тавр. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського*: науч. журн. / гл. ред. Н. В. Багров. Серія «Филологія. Соціальні комунікації». Симферополь: Тавр. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2011. Т. 24 (63). № 2. Ч. 2. С. 484–489.

243. Цивьян Т. В. Наблюдения над категорией определенности / неопределенности в поэтическом тексте. *Категория определенности / неопределенности в славянских и балканских языках*. Москва: Наука, 1979. С. 140–169.

244. Цивьян Т. В. Об одном аспекте посессивности и способах его выражения в балканских языках. *Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте*. Москва: Наука, 1984. С. 79–86.

245. Циганок І. Б. Іменники і займенниковість в ідіюстилі Т. Г. Шевченка: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 22 с.

246. Чаус К. Ю. Звертання як засіб інтимізації в публічному мовленні (на матеріалах публічних виступів та звернень українських політичних лідерів). *Лінгвістика*. 2012. № 3 (27). Ч. II. С. 189–194.

247. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1982. Вып. XI. С. 277–316.

248. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ: Рад. школа, 1962. 495 с.

249. Шаренко Ю. О. Займенники *я* і *ти* як репрезентанти поетичного світу Оксани Забужко. *Лінгвістичні дослідження*: зб наук. пр. Харків: Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2014. Вип. 37. С. 97–102.

250. Шахматов А. А. Курс истории русского языка (Читан в С.-Петербур. ун-те в 1908/9 уч. г.). СПб.: электрич. скоропеч. Я. Рашкова, 1908. 407 с.

251. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 620 с.

252. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства. Москва: Азбуковник, 1998. 176 с.

253. Шевельов Ю. Міркування про історію літературної мови, історичну діалектологію та історичну граматику. *Українська мова*. 2014. № 3. С. 146–160.

254. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. 664 с.

255. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови: підруч. Мюнхен, 1951. 402 с.
256. Шкіцька І. Ю. Займенники “ти” – “Ви” в маніпулятивній стратегії позитиву. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія «Лінгвістика і літературознавство»: міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 400–408.
257. Шкіцька І. Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 2012.
258. Щербинина Ю. В. Русский язык: Речевая агрессия и пути ее преодоления: учеб. пособие. Москва: Флинта: Наука, 2004. 224 с.
259. Эткин Е. Г. Опыт о местоимении в системе поэтической речи. *Поэтика и стилистика русской литературы*. Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1971. С. 339–407.
260. Ясакова Н. Категорія персональності: природа, структура та репрезентація в українській літературній мові: моногр. Київ: Нац. ун-т «Кієво-Моги́л. акад.», 2016. 328 с.
261. Ясакова Н. Семантика і функціонування займенника *ми* та дієслівних форм першої особи множини. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. пр. Черкаси: Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. Вип. 14–15. С. 238–245.
262. Ясакова Н. Семантична категорія персональності у світлі філософського осмислення опозиції Я – ТИ – ВИН. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. Донецьк: Донец. нац. ун-т, 2009. Вип. 18. С. 22–26.
263. Benveniste E. La nature des pronoms. The Hague: For Roman Jakobson, 1956. S. 34.
264. Benveniste E. Le langage et l'expérience humaine. *Problèmes du langage*. Paris: Gallimard, 1966. P. 3–13.
265. Bloomfield L. Language. New York: Holt, Rinehart and Winston. 580 p.
266. Ehlich, K. Anaphora and Deixis: Same, Similar or Different. *Speech, Place and Action: Studies in Deixis and Related Topics*. Chichester, N. Y., 1982. P. 315–338.
267. Isačenko A. V. Die Russische Sprache der Gegenwart. Halle: Max Niemeyer Verlag, 1968. Teil I. Formenlehre. 706 s.
268. Kerbrat-Orecchioni C. L'Enonciation: De la subjectivité dans la langue. Paris: Armand Colin, 1999. 267 p.
269. Marouzeau J. Précis de stylistique française. Paris: Masson et Cie, 1959. 192 p.
270. Mathiot M., Roberts M. Sex roles as revealed through referential gender in American language. *Ethnolinguistics: Boas, Sapir and Whorf revisited* / ed. by M. Mathiot. The Hague; New York: Mouton Publishers, 1979. P. 1–47.
271. Milner J.-C. Ordre et raisons de langue. Paris: Seuil, 1982. 375 p.
272. Reboul A., Moeschler J. Deixis et anaphore. *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*. Paris: Seuil, 1994. P. 349–372.
273. Ricoeur P. La Métaphore vive. Paris: Seuil, 1975. 411 p.
274. Yule G. Pragmatics. London: Oxford University Press, 1996. 138 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

275. Алексик Т. Слова. Київ: Гамазин, 2017. 120 с.
276. Бабічева А. Листопада-ми. URL: <http://dotyk.in.ua/babicheva.html> (дата звернення: 17.11.2019).
277. Бабкіна К. Заговорено на любов: збірка. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 96 с.
278. Біла книга кохання: Антологія української еротичної поезії. Тернопіль: Богдан, 2008. 288 с.
279. Високий О. Любити серцем: поезії. Київ: Світогляд, 2011. 212 с.
280. Високий О. Образ твій вигадувать не стану: поезії. Київ: ДДП «Експо-Друк», 2011. 392 с.
281. Вінграновський М. Вже ночі під листопадом ночують. URL: http://ukrlit.org/vinhranovskyi_mykola_stepanovych/vzhe_nochi_pid_lystopadom_nochuiut (дата звернення: 22.06.2020).
282. Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. Т. 1: Поезії. Тернопіль: Богдан, 2004. 400 с.
283. Вінграновський М. На срібнім березі. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019, вид. 5-те. 256 с.
284. Вінграновський М. Ранковий сонет. URL: https://poems.net.ua/poet/Вінграновський_Микола_Степанович/Ранковий_сонет (дата звернення: 21.10.2019).
285. Вінграновський М. Романс. URL: <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-mykoly-vingranovskogo/virsh-mykoly-vingranovskogo-romans/> (дата звернення: 15.12.2018).
286. Галерея чуття. Частина II. Київ: АРТ ВИДАВНИЦТВО «НЕБО», 2017. 256 с.
287. Горішна Н. Звинувачена в почуттях. Обрана інтимна лірика. Черкаси: Вертикаль, 2017. 146 с.
288. Горішна Н. Люблю. Черкаси: Вертикаль, 2017. 132 с.
289. Гужва В. Апостроф: книга нових віршів. Київ: Ярославів Вал, 2014. 136 с.
290. Даниленко М. Моя срібляста риб'яча луска: Поезії. Харків: Крок, 2008. 44 с.
291. Драч І. Поема для жіночого голосу. URL: http://ukrbooks.com/ua/Поема_dlja_zhinochogo_golosu/ (дата звернення: 25.11.2018).
292. Драч І. Сонце і слово: поезії. Київ: Дніпро, 1978. 367 с.
293. Жадан С. Жінка з чорним, як земля, волоссям... URL: http://bukvoid.com.ua/library/sergiy_zhadan/novi_virshi/2.html (дата звернення: 18.11.2020).
294. Жадан С. Лілі Марлен: книга нових вибраних віршів. Харків: Фоліо, 2009. 186 с.
295. Іващенко В. Найкраща подруга. Київ: НТУУ «КПІ», 2016. 264 с.
296. Іващенко В. Поезія кохання. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 560 с.
297. Іващенко В. В. Загляньмо в душу. Київ: КИТ, 2002. 256 с.

298. Іздрик Ю. Календар любові. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 431 с.
299. Кичинський А. Жива і скошена тече в мені трава. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. 208 с.
300. Костенко Ліна. Триста поезій. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 416 с.
301. Крищенко В. Не біймось мовить про любов. Інтимна лірика. Київ: НУБіП України, 2020. 272 с.
302. Крищенко В. Час одкровення: Поезії. Київ: Світ Успіху, 2015. 352 с.
303. Літургія кохання: Антологія української любовної лірики кінця XIX – початку XXI століття. Тернопіль: Богдан, 2008. 728 с.
304. Луків М. Рoste черешня в мамі на городі: поезія. Київ : Криниця, 2015. 576 с.
305. Любка А. Сорok баксів плюс чайові: збірка поезій. Кам'янець-Подільський: Рута, 2013. 130 с.
306. Малик В. Горить свіча: роман. Харків: Фоліо, 2013. 377 с.
307. Мельник В. Вибрані ночі. Інтимна лірика. Вінниця : Теза, 2006. 96 с.
308. Ніч еротичної поезії non-stop. Київ: Гамазин, 2012. 148 с.
309. Павличко Д. Таємниця твого обличчя. Київ, 2015. 240 с.
310. Томенчук Б. Сезон ненаписаних віршів. Брустури: Дискурсус, 2015. 144 с.
311. Українська інтимна лірика: Твори. Київ: Школа, 2009. 352 с.
312. Улюблені вірші про кохання. Жіночий примірник. Тернопіль: Богдан, 2010. 255 с.
313. Улюблені вірші про кохання. Чоловічий примірник. Тернопіль: Богдан, 2010. 239 с.
314. Шовкошитний В. Торкнутися небес. Київ: Ярославів Вал, 2010. 205 с.
315. Шоколадні вірші про кохання. Львів: Вид-во Старого Лева, 2012. 57 с.

Наукове видання

КАЛАШНИК Оксана Вікторівна
ОЛЕКСЕНКО Олена Андріївна
ХАЛІМАН Оксана Володимирівна

**ХУДОЖНЯ СЕМАНТИКА
Й СТИЛІСТИКА ЗАЙМЕННИКА
В УКРАЇНСЬКІЙ ІНТИМНІЙ ПОЕЗІЇ
II пол. XX – поч. XXI ст.**

Відповідальний редактор:
к.ф.н, доцент, завідувач кафедри української мови
ХНПУ імені Г. С. Сковороди *Щербакова Н. В.*

Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки:
Ісаєва О. Б.

Підписано до друку 03.09.2022. Формат 60×84/16.
Умовн. друк. арк. 9,3. Наклад 300 примірників.

Віддруковано в типографії ФОП Андреев К. В.
61166, Харків, вул. Богомольця, 9, кв. 50.
Свідоцтво про державну реєстрацію
№24800170000045020 від 30.05.2003 р.
ep.zakaz@gmail.com